

ԳՓ-6 ԴՐԱՄԱՇՆՈՐՀԱՅԻՆ ՖՈՆԴԵՐԻ ԻՐԱՑՄԱՆ ՓՂԾ ԱԶԳԱՅԻՆ ԾՐԱԳՐԻ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Երկիր:	ՀԱՅԱՍՏԱՆ
ԳՓ-6 միջոցներ (ԱՄՆ դոլլար)	1,227,400
ա. Հիմնական միջոցներ	400,000
բ. ԳՓ5 չօգտագործված միջոցներ	427,400 (ՌԹԲՀ ՀԴ)
գ. Ռեսուրսների թափանցիկ բաշխման համակարգի (ՌԹԲՀ) միջոցներ	400,000 (ԿՓ)

Ազգային ծրագրի ռազմավարությունը (ԱՕՌ) սահմանում է ծրագրի գործողությունների շրջանակը և հանդիսանում է Հայաստանում Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամի (ԳԷՀ) Փոքր դրամաշնորհների ծրագրի (ՓՂԾ) մշակման, իրականացման, մոնիտորինգի և գնահատման ծրագրային ուղեցույցը: Ռազմավարությունը սահմանում է նախագծերի ընդունելի լինելու հիմնական չափանիշները և Ծրագրի շրջանակներում ֆինանսավորվող նախագծերի տեսակները: Այս փաստաթուղթը նախատեսում է ինտեգրել ԳԷՀ-ի կիզակետային ոլորտներն ու Հայաստանի բնապահպանության ոլորտի գերակայությունները՝ արձագանքելով բնապահպանական գլոբալ կոնվենցիաների (ՄԱԿ-ի «Կլիմայի փոփոխության մասին» շրջանակային կոնվենցիա, ՄԱԿ-ի «Կենսաբանական բազմազանության մասին» կոնվենցիա, ՄԱԿ-ի «Անապատացման դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիա, «Կայուն օրգանական աղտոտիչների մասին» կոնվենցիա), ինչպես նաև ազգային զարգացման և աղքատության հաղթահարման հետ առնչվող փաստաթղթերի պահանջներին: ԱՕՌ-ը սահմանում է ռազմավարական արդյունքները, որոնք արտացոլվելու են երկրի ծրագրում ԳԷՀ-ի վեցերորդ գործառնական փուլի ընթացքում (2015թ. հունվար – 2018թ. հունիս): Այս փաստաթղթում թիրախային խմբերն են Ծրագրի դիմորդները (ՀԿ-ներ, ՀՀԿ-ներ և համայնքային խմբեր), կենտրոնական, տարածքային կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինները, երկկողմ և բազմակողմ դոնոր կազմակերպությունները, մասնավոր հատվածը, Ազգային ղեկավար կոմիտեն և ՓՂԾ հայաստանյան ծրագրի աշխատակիցները:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. ԳԷՀ և ՓԴԾ ներածություն	2
2. ՓԴԾ-ի ազգային ծրագիր. համառոտ նկարագրություն.....	3
3. ՓԴԾ ազգային ծրագրի նիշա.....	5
3.1 Համապատասխան բնապահպանական կոնվենցիաներ և համաձայնագրեր	5
3.2 ԳՓ-6 ծրագրավորման համատեքստ.....	6
3.3 Այլ նախաձեռնությունների հետ փոխընդհանուր և համադրելիություններ.....	8
4. ԳՓ-6-ի ռազմավարություններ.....	13
4.1 ԳՓ-6 ռազմավարական նախաձեռնություններ	13
4.2 ԳՓ-6 լանդշաֆտային մոտեցման դրամաշնորհների տրամադրման ռազմավարություններ.....	15
4.3 ԳՓ-6-ի դրամաշնորհների տրամադրման խաչվող ռազմավարություններ	17
4.4 «Դրամաշնորհ տրամադրող» (Grantmaker+) ռազմավարություններ	18
4.4.1. Շահագրգիռ կողմերի կարողությունների զարգացում	19
4.4.2. ՔՀԿ- կառավարություն երկխոսության հարթակ	19
4.4.3. Քաղաքականության ազդեցություն	19
4.4.4. Սոցիալական ներառման խթանում.....	20
4.4.5. Գիտելիքի կառավարում.....	21
4.4.6. Հաղորդակցության ռազմավարություն	21
5. Ակնկալվող արդյունքների շրջանակ	22
6. Մոնիտորինգ, գնահատում և հաշվետվությունների ներկայացում	31
7. Ռեսուրսների մոբիլիզացում և կայունություն.....	34
8. Ռիսկերի կառավարման պլան	35
9. Ազգային ղեկավար կոմիտեի հաստատում.....	37
Հավելված 1: Ծրագրի բնապահպանական և սոցիալական նախնական ստուգման ստուգաթերթիկ	38
Հավելված 2: ՓԴԾ Հայաստանյան ծրագրի ներդրումը ԿԶՆ թիրախային ոլորտներում	39
Հավելված 3: ՄԱԶՕ/ԵՄ համակարգի, դոնորների և ՀԿ-ների կողմից ֆինանսավորվող ծրագրերի ու նախագծերի և ԳՓ-6 ռազմավարական նախաձեռնությունների միջև փոխընդհանուր և համադրելիություններ	41
Հավելված 4: ԳՓ-6 Լանդշաֆտների գնահատման զեկույց.....	1

Հապավումների ցանկ

ԱԳԾ	Ազգային գործողությունների ծրագիր
ԱՀ	Ազգային համակարգող
ԱԾՌ	Ազգային ծրագրի ռազմավարություն
ԱՂԿ	Ազգային ղեկավար կոմիտե
ԲԲՀ	Բազմակողմ բնապահպանական համաձայնագրեր
ԲՀՀ	Բնության համաշխարհային հիմնադրամ
ԳԷՀ	Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամ
ԳՓ	Գործառնական փուլ
ԵՄ	Եվրոպական Միություն
ԿԱՌԳԾ	ԿԲԿ Կենսաբազմազանության ազգային ռազմավարություն և գործողությունների ծրագիր
ԿԲԿ	«Կենսաբանական բազմազանության մասին» կոնվենցիա
ԿԶՆ-ներ	Կայուն զարգացման նպատակներ
ԿԾԿԹ	Կենտրոնական ծրագրի կառավարման թիմ
ԿՎՄՑ	ԿՕԱ-ների վերացման միջազգային ցանց
ԿՕԱ-ներ	Կայուն օրգանական աղտոտիչներ
ՀԲ	Համաշխարհային բանկ
ՀԿ	Հասարակական կազմակերպություն
ՀՀ	Հայաստանի Հանրապետություն
ՀՀԿ	Համայնքային կազմակերպություն
ՄԱԱԴՊԿ	ՄԱԿ-ի «Անապատացման դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիա
ՄԱԶԾ	ՄԱԿ-ի Զարգացման ծրագիր
ՄԱԿ ԱԶԿ	ՄԱԿ-ի Արդյունաբերական զարգացման կազմակերպություն
ՄԱԿԾԾԳ	ՄԱԿ-ի Ծրագրերի ծառայությունների գրասենյակ
ՄԱԿՓՇԿ	ՄԱԿ-ի «Կլիմայի փոփոխության մասին» շրջանակային կոնվենցիա
ՄնԳ	Մոնիտորինգ և գնահատում
ՇԶՀԳ	Շվեյցարիայի զարգացման և համագործակցության գործակալություն
ՊԳԿ	ՄԱԿ-ի Պարենի և գյուղատնտեսության կազմակերպություն
ՊՀԾ	ՄԱԿ-ի Պարենի համաշխարհային ծրագիրը
ՊՏ	Պահպանվող տարածք
ՌԳԾ-ներ	Ռազմավարական գործողությունների ծրագրեր
ՌԹԲՀ	Ռեսուրսների թափանցիկ բաշխման համակարգ
ՄԲՄ	Մոնիթորինգ և բնապահպանական ստանդարտներ
ՏԱԶ	Տարեկան ազգային զեկույց
ՏԿԱ	Տրամաբանական կառուցվածքի աղյուսակ
ՏՄՀ	Տարեկան մոնիտորինգի հաշվետվություն
ՓԴԾ	Փոքր դրամաշնորհների ծրագիր
ՔՀԿ-ներ	Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություն

1. ԳԷՀ և ՓՂԾ ներածություն

Գլոբալ էկոլոգիական Հիմնադրամը (ԳԷՀ) 183 երկրների, միջազգային հաստատությունների, ՀԿ-ների և մասնավոր հատվածի միջև հաստատված գլոբալ գործընկերություն է, որի նպատակը գլոբալ բնապահպանական խնդիրներին արձագանքելն է՝ մինևույն ժամանակ աջակցելով կայուն զարգացմանն ուղղված ազգային նախաձեռնություններին:

ԳԷՀ-ը հիմնադրվել է 1991թ.-ին և ծառայում է որպես անկախ ֆինանսական մեխանիզմ, որի նպատակն է աջակցել երկրների կողմից ստորագրված և վավերացված ստորև ներկայացվող Կոնվենցիաներով ստանձնած պարտավորությունների իրականացմանը. «Կենսաբանական բազմազանության մասին» կոնվենցիա (ԿԲԿ), ՄԱԿ-ի «Կլիմայի փոփոխության մասին» շրջանակային կոնվենցիա (ՄԱԿՓՇԿ), ՄԱԿ-ի «Անապատացման դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիա (ՄԱԱԴՊԿ), «Կայուն օրգանական աղտոտիչների մասին» Ստոկհոլմի կոնվենցիա և «Մերկուրիի մասին» Մինամատայի կոնվենցիա: ԳԷՀ-ի առաքելությունը գլոբալ շրջակա միջավայրի պահպանությունն է՝ ծրագրերի և նախագծերի ֆինանսավորման միջոցով ապահովելու համար գլոբալ բնապահպանական օգուտները հետևյալ վեց կիզակետային ոլորտներում. կենսաբազմազանություն, կլիմայի փոփոխություն, միջազգային ջրեր, հողերի դեգրադացիա, քիմիական նյութեր և թափոններ, և անտառների կայուն կառավարում (Անտառահատումների և անտառային դեգրադացիայի հետևանքով արտանետումների նվազեցում/REDD+): ԳԷՀ-ի ծրագրերը ղեկավարվում են ԳԷՀ-ի Իրականացման գործակալությունների միջոցով, ներառյալ՝ ՄԱԿ-ի Զարգացման ծրագիրը (ՄԱԶՕ), ՄԱԿ-ի Շրջակա միջավայրի ծրագիրը (ՇՄՕ), Համաշխարհային բանկը և այլն:

ԳԷՀ-ի Փոքր դրամաշնորհների ծրագիրը (ՓՂԾ) մեկնարկել է 1992թ.-ին՝ Ռիո դե Ժանեյրոյի Համաշխարհային գագաթնաժողովից հետո: Ծրագիրը ֆինանսավորվում է ԳԷՀ-ի կողմից որպես կորպորատիվ ծրագիր և ԳԷՀ-ի գործընկերության անունից իրականացվում է ՄԱԶՕ-ի կողմից, իսկ ծրագրերի գործադրումը հանձնարարված է ՄԱՕՏԳ-ին: ՓՂԾ-ն աջակցում է զարգացող երկրներում ՀԿ-ների և համայնքային կազմակերպությունների գործունեությանը՝ ուղղված կենսաբազմազանության պահպանությանը, կլիմայի փոփոխության մեղմմանը, միջազգային ջրերի պահպանությանը, հողերի դեգրադացիայի կանխարգելմանը, վտանգավոր քիմիական նյութերի և թափոնների ազդեցության նվազեցմանը՝ կիրառելով համայնքային մոտեցումներ և ստեղծելով կայուն կենսամիջոցներ¹: ԳԷՀ-ի ՓՂԾ-ը հիմնվում է այն գաղափարի վրա, որ գլոբալ և տարածաշրջանային բնապահպանական հիմնախնդիրները կարող են լավագույն ձևով արձագանքվել, եթե ներգրավվի տեղական բնակչությունը, ինչպես նաև ստեղծվեն ուղղակի օգուտներ համայնքների համար և սեփականության զգացողություն:

ՓՂԾ շրջանակներում տրամադրվում են մի շարք ցուցադրական նախագծեր, որոնք հետագայում կարող են ընդլայնվել, վերարտադրվել ու լայնորեն կիրառվել: Համաշխարհային մակարդակով ԳՓ-6-ում ՓՂԾ ծրագրի նպատակն է «օժանդակություն ցուցաբերել գլոբալ բնապահպանական օգուտների ստեղծմանը և գլոբալ շրջակա միջավայրի պահպանման ապահովմանը համայնքային և տեղական լուծումների միջոցով, որոնք լրացնում և հավելյալ արժեք են բերում ազգային և գլոբալ մակարդակներում իրականացվող գործողություններին»:

ԳԷՀ ՓՂԾ ապակենտրոնացված է և իրականացվում է ժողովրդավարական, թափանցիկ և երկրի կարիքների վրա հիմնված եղանակով՝ Ազգային համակարգողի (ԱՀ) համակարգմամբ: ԳԷՀ-ի ՓՂԾ-ի դրամաշնորհները հատկացվում են կամավոր հիմունքներով գործող Ազգային ղեկավար կոմիտեի (ԱԴԿ) կողմից ընդունված որոշումների հիման վրա՝ ղեկավարվելով Ազգային ծրագրի ռազմավարության դրույթներով, որոնք մշակվել են երկրի բնապահպանական և զարգացման

¹ Քաղաքացիական հասարակության և տեղական համայնքների կողմից տեղական մակարդակում իրականացվող գործողությունները համարվում են ԳԷՀ 20/20 ռազմավարության կարևոր բաղադրիչ (այսինքն, բազմակողմանի շահառուների այլանսներ հրավիրվում են ապահովելու գլոբալ բնապահպանական օգուտները և նպաստելու ՄԱԿ-ի ռազմավարական ծրագրին և կենտրոնանալու կայուն զարգացման վրա):

ազգային գերակայությունների հիման վրա: ԱՂԿ-ին անդամակցում են կառավարության, ՄԱԶԾ-ի հայաստանյան գրասենյակի և քաղաքացիական հասարակության՝ ՀԿ-ների / ՀՀԿ-ների, զիտության և մասնավոր հատվածի ներկայացուցիչները, որոնք հիմնականում ներկայացնում են ոչ-կառավարական սեկտորը:

Ներկայումս ԳԷՀ-ի ՓԴԾ-ին անդամակցում են 125 երկիր աշխարհի հինգ տարածաշրջաններից. Աֆրիկա, Ասիա/Խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջան, Արաբական պետություններ, Եվրոպա/ԱՊՀ և Լատինական Ամերիկա/Կարիբյան տարածաշրջան:

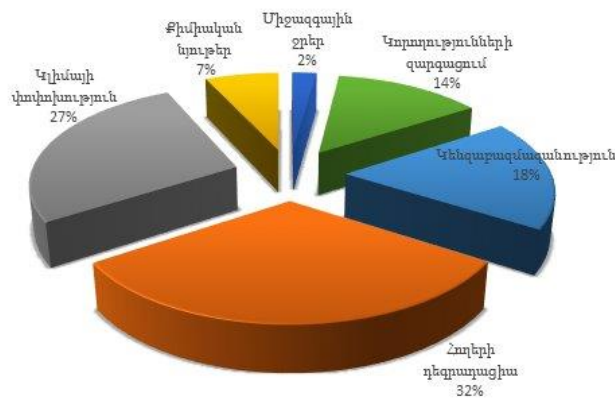
2. ՓԴԾ-ի ազգային ծրագիր. համառոտ նկարագրություն

Հայաստանը ՓԴԾ-ի մասնակից երկիր է դարձել 2007թ.-ին: ՓԴԾ-ի ազգային ծրագիրը պաշտոնապես մեկնարկել է 2008թ.-ի նոյեմբերին՝ Ազգային համակարգողի նշանակմամբ:

2009թ.-ին ստեղծվել է Ազգային ղեկավար կոմիտեն, ինչպես նաև մշակվել ու հաստատվել է Ազգային ծրագրի ռազմավարությունը ԳԷՀ-ի 4-րդ Գործառնական փուլի (ԳՓ) մնացած ժամանակաշրջանի համար: Գործարկվելուն պես, ՓԴԾ հայաստանյան ծրագրին՝ որպես նոր Ազգային ծրագրի, հատկացվել է 350,000 ԱՄՆ դոլար ԳԷՀ-ի 4-րդ ԳՓ-ի երկրորդ և երրորդ տարիների համար: Հատկացված միջոցները ներդրվել են տասը դրամաշնորհային ծրագրերում, որոնք ուղղվել են ԳԷՀ-ի ՓԴԾ-ի բոլոր հինգ ոլորտներին Հայաստանի ութ մարզերում:

Ընդհանուր առմամբ, ԳՓ-4-ի ընթացքում Ազգային ծրագիրը ապահովել է Հայաստանում ՓԴԾ-ի բարեհաջող մեկնարկ՝ գրանցելով հստակ ձեռքբերումներ ԳԷՀ-ի առաջնային ոլորտներում և ցուցադրելով լավ կառավարման մոդելներ և բնապահպանական ու սոցիալական խնդիրների նորարար լուծումներ, որոնք նպաստում են տեղական բնակչության բարեկեցության բարելավմանը և համայնքների հզորացմանը: ԳՓ-4-ում որոշ ՓԴԾ նախաձեռնությունների համար, օրինակ՝ Փարաբարում ներդրված համայնքային կոյուղաջրերի մաքրման փոքրածավալ էկո-տեխնոլոգիական տեղակայանքի ընդլայնման և համալրման նպատակով, ներգրավվել են ֆինանսական միջոցներ այլ դոնորներից:

5-րդ գործառնական փուլը (2011-2014թթ.) նշանավորվել է ՓԴԾ ազգային ծրագրի պորտֆոլիոյի էական ընդլայնմամբ, որը ներառում է 1654550 ԱՄՆ դոլար ընդհանուր բյուջով 45 դրամաշնորհային ծրագրեր: ԳՓ5-ի շրջանակներում ֆինանսավորված ծրագրերի միջոցներն ուղղվել են ԳԷՀ տարբեր թեմատիկ ոլորտներին՝ ընդգրկելով Հայաստանի բոլոր 10 մարզերն ու մայրաքաղաք Երևանը: Ստորև ներկայացված թեմատիկ գրաֆիկում ամփոփված է ԳՓ5-ի պորտֆոլիոն՝ ներկայացնելով հողերի ղեգրադացիայի կիզակետային ոլորտի մեծ մասնաբաժինը (32%), որին հաջորդում են կլիմայի փոփոխության (27%), կենսաբազմազանության (18%), կարողությունների հզորացման (14%), քիմիական նյութերի (7%) և միջազգային ջրերի (2%) ոլորտները:

Նկար 1. ԳՓ-5 ծրագրերի բաշխում ըստ թիրախային ոլորտների

Մեկուսացված համայնքներում զգալի թվով անապահով և խոցելի խմբերի ներգրավման տեսանկյունից ՓԴԾ ազգային ծրագիրը հանդիսանում է ԳԷՀ ռեսուրսների տրամադրման արագ, արդյունավետ և վստահելի մեխանիզմ, որն օգտագործվում է շրջակա միջավայրի պահպանության, աղքատության նվազեցման, սոցիալական ընդգրկման ու կարողությունների հզորացման խթանման նպատակով: Այսպիսով, 44 դրամաշնորհառուներից 25-ը մարզային ոչ կառավարական կամ համայնքային կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ են, իսկ 14-ը՝ կանանց կամ կին ղեկավարներ ունեցող ՀԿ-ներ: Ծրագրի շահառուներն են. Գյումրիի մտավոր խնդիրներ ունեցող երեխաները, Սյունիքի նյարդահոգեբուժական դիսպանսերի հիվանդները, Սպիտակի հաշմանդամություն ունեցող անձինք և նրանց ընտանիքները, ինչպես նաև մի շարք գյուղական բնակավայրերի մանկապարտեզների երեխաները, կանայք և այլ սոցիալապես անապահով խմբերը:

5-րդ ԳՓ-ում ՓԴԾ ազգային ծրագրի շրջանակներում կատարվել է նաև ֆինանսավորման աղբյուրների դիվերսիֆիկացիա՝ այլ (ոչ ԳԷՀ) դոնորների համար ծառայելով որպես դրամաշնորհների տրամադրման մեխանիզմ: Այսպիսով, Բացի ավանդական ԳԷՀ հիմնական (90000 ԱՄՆ դոլար) և ՌԹԲՀ (544600 ԱՄՆ դոլար) միջոցներից Հայաստանում ՓԴԾ-ը իրականացրել է ԵՄ-ի կողմից ֆինանսավորվող «*Բնապահպանական կառավարման հզորացում ոչ-կառավարական կազմակերպությունների (ՈԿԿ) կարողությունների զարգացման միջոցով*» նախաձեռնությունը, որի շրջանակներում տրամադրվել են դրամաշնորհներ 200000 ԱՄՆ դոլարի չափով: Դրամաշնորհների տրամադրման մեխանիզմ ծառայելուց զատ, ՓԴԾ հայաստանյան ծրագիրը իր հաջողված նախաձեռնությունների կրկնօրինակման ու ընդլայնման նպատակով կարողացել է գործընկեր կազմակերպություններից և բիզնեսներից մոբիլիզացնել հսկայաձավալ ռեսուրսներ: Այսպիսով, ծրագրի մակարդակով համաֆինանսավորումը կազմել է 1568987 ԱՄՆ դոլար կանխիկ և 783636 ԱՄՆ դոլար ոչ դրամական/նյութական միջոցներ, որոնք ներգրավվել են տարբեր աղբյուրներից գույքահեռ ֆինանսավորման միջոցով և ներառում են ՄԱԶԾ Գլոբալ Կոմպակտ, ԱՌՆ և ՃԿՎԲ ծրագրերը, ՄԱԿ-ի Սանկական հիմնադրամը, Շվեյցարիայի զարգացման և համագործակցության գործակալությունը, Գերմանական զարգացման բանկը (KfW)/Վայրի բնության համաշխարհային հիմնադրամը (WWF), ԵԱՀԿ-ն, ԱՄՆ ՄԶԳ/Փրկեք երեխաներին կազմակերպությունը, ՄԲ Միջազգային զարգացման գործակալությունը (DFID), Համաշխարհային բանկը, Վորլդ Վիժն-Հայաստանը, ԱՄՔՈՐ-Հայաստանը, Կանաչ դրամաշնորհների գլոբալ հիմնադրամը, Հայ օգնության ֆոնդը, Վեքսթ հիմնադրամը, Evangelischer Entwicklungsdienst, Հայաստանյան միջեկեղեցական բարեգործական Կլոբ սեղանի հիմնադրամը, Շեն Ֆրանսիան, Ֆրանսիայի Ռոն-Ալպ/ Rhone Alpes տարածաշրջանը, ինչպես նաև շահառու համայնքներն ու Հայաստանի կառավարությունը: Բացի այդ, Ազգային ծրագիրը վարչարարության և ՓԴԾ նախագծերի համաֆինանսավորման նպատակով ՄԱԶԾ-ի հիմնական միջոցներից տարեկան ստացել է 50000 ԱՄՆ դոլար չափով հատկացում:

Նպաստելով ԳԷՀ մանդատի կատարմանը, ԳՓ-5 շրջանակներում ՓԴԾ հայաստանյան ծրագրերի արդյունքում կոնկրետ ձեռքբերումներ են արձանագրվել, որոնք առաջացրել են գլոբալ բնապահպանական այնպիսի օգուտներ, ինչպիսիք են.

- 18 ԲՊՄՄ և 6 ՀՀ Կարմիր գրքում գրանցված տեսակների պահպանություն,
- 5 ՊՏ-ների (այդ թվում՝ 2 նորաստեղծ համայնքային ՊՏ-ների), 6481 հա արոտավայրերի ու 561 հա գյուղատնտեսական հողերի պահպանություն, վերականգնում կամ կայուն կառավարում,
- տարեկան 106 տոննա ածխածնի երկօքսիդի (CO2) արտանետումների կրճատում՝ 200 մ² արևային վահանակների տեղադրման և 12 համայնքներում էներգաարդյունավետ միջոցառումների իրականացման միջոցով:

ՓԴԾ հայաստանյան ծրագիրը ազգային և տեղական մակարդակներում նպաստել է քաղաքականության մշակմանը և/կամ իրականացմանը: ԳՓ-5-ի ընթացքում ՓԴԾ գործողությունների արդյունքում կայացվել է կառավարության որոշում «Սևան» ազգային պարկում ՓԴԾ ծրագրի համար հողահատկացման վերաբերյալ, աջակցություն է ցուցաբերվել Ախթալա և Իջևան համայնքների տեղական շրջակա միջավայրի պահպանության գործողությունների ծրագրերի

մշակմանն ու ընդունմանը, ինչպես նաև 11 քաղաքային և գյուղական համայնքներում էկոտուրիզմի, կենսաբազմազանության պահպանության, հողերի և պլաստիկ թափոնների կայուն կառավարման մի շարք որոշումներին: Բացի այդ, արևային էներգիայի օգտագործման երկու նորարարական մոդել և կոյուղաջրերի մաքրման փոքրածավալ մեկ տեխնոլոգիա կրկնօրինակվել և ընդլայնվել են բիզնեսների, անհատների և այլ դոնորների կողմից:

ՓԴԾ կողմից ֆինանսավորվող «Դիմակայուն քաղաքներ» գործալ քարտզարշավ ծրագրի շրջանակներում ճապոնիայում տեղի ունեցած ԱՌՆ 3-րդ համաշխարհային կոնֆերանսի ժամանակ Ստեփանավանը ճանաչվել է «օրինակելի» քաղաք (2015թ.): ՀՀ բնապահպանության նախարարության հետ համատեղ իրականացվող ՓՀԵԿ-երի ոլորտում բարեփոխումների աջակցության մեկ այլ ՓԴԾ ծրագիր Մարդու իրավունքների պաշտպանի տարեկան զեկույցում գնահատվել է որպես ՀՀ բնապահպանության նախարարության 2014թ. երեք առանցքային ձեռքբերումներից մեկը:

ԳՓ-6-ի ընթացքում ՓԴԾ հայաստանյան ծրագրին կիզակետային ոլորտներում դրամաշնորհային գործունեության նպատակով ԳԷՀ հիմնական միջոցներից հատկացվել է 400000 ԱՄՆ դոլար, որը ենթակա է վերանայման ԿԾԿԹ-ի կողմից տարեկան կտրվածքով՝ հիմնվելով Ազգային ծրագրի իրականացման ցուցանիշների, նպատակաուղղվածության և կատարողականի վրա: Բացի այդ, Ազգային ծրագրին ԳՓ-6-ի ՌԹԲՀ ռեսուրսներից կլիմայի փոփոխության մեղմման թեմատիկ ոլորտի համար հատկացվել է 400000 ԱՄՆ դոլար: ԳՓ-5 ՌԹԲՀ միջոցներից հողերի դեգրադացիայի կիզակետային ոլորտում մնացորդային գումարը՝ 427400 ԱՄՆ դոլարի չափով, օգտագործվելու է սույն փաստաթղթում ուրվագծված ԳԷՀ-ՓԴԾ ԳՓ-6-ի ռազմավարական մոտեցմանը համահունչ:

Նախորդ գործառնական փուլերում ձեռք բերված փորձը, գիտելիքներն ու համագործակցությունները հիմք կծառայեն ՓԴԾ ԳՓ-6-ում սահմանափակ ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործման համար: Հաշվի առնելով, որ գործընկերությունը կարևոր է ՓԴԾ-ի իրականացման համար ինչպես տեխնիկական, այնպես էլ ֆինանսական տեսանկյունից, ԳՓ-6-ում շրջակա միջավայրի և աղբատության միջև կապերի փոխլրացման և համաֆինանսավորման հնարավորությունների նպատակով Ազգային ծրագիրը ապագայում ևս կշարունակի ձգտել պահպանել և ընդլայնել առկա գործընկերային հարաբերությունները երկկողմ ու բազմակողմ դոնորների, ՄԱԿ-ի գործակալությունների, Սփյուռքի, ինչպես նաև մասնավոր հատվածի և կառավարության հետ:

3. ՓԴԾ ազգային ծրագրի նիշա

3.1 Համապատասխան բնապահպանական կոնվենցիաներ և համաձայնագրեր

Մինչ այժմ Հայաստանի Հանրապետությունը վավերացրել և ստորագրել է բազմաթիվ միջազգային բազմակողմ բնապահպանական համաձայնագրեր (կոնվենցիաներ և արձանագրություններ), որոնց մեծ մասը կապված է ԳԷՀ-ի ռազմավարական գերակայությունների հետ: Հայաստանի կողմից վավերացված Ռիոյի համապատասխան կոնվենցիաները և պլանավորման ազգային շրջանակները ներկայացվում են Աղյուսակ 1-ում:

Աղյուսակ 1. Գործող կոնվենցիաների և ազգային/տարածաշրջանային պլանների կամ ծրագրերի ցանկ

Ռիոյի կոնվենցիաներ + պլանավորման ազգային շրջանակներ	Վավերացման/մշակման ամսաթիվ
ՄԱԿ-ի «Կենսաբանական բազմազանության մասին» կոնվենցիա (ԿԲԿ)	31.03.1993թ.
ԿԲԿ-ի Կենսաբազմազանության ազգային ռազմավարություն և գործողությունների ծրագիր (ԿԱՌԳԾ)	Դեկտեմբեր 2015թ.
«Մատչելիության և շահույթի բաշխման մասին» Նագոյայի արձանագրության (ՄՇԲ)	Չի վավերացվել
ՄԱԿ-ի «Կլիմայի փոփոխության մասին» շրջանակային կոնվենցիա (ՄԱԿՓՇԿ)	29.03.1993թ.

ՄԱԿՓՇԿ-ի Ազգային հաղորդագրություն (1-ին, 2-րդ, 3-րդ)	04.11.1998թ., 07.09.2010թ., 15.05.2015թ.
ՄԱԿՓՇԿ-ի ազգային մակարդակով համապատասխան մեղմացնող գործողություններ (ԱՄՀՄԳ/NAMA)	29.01.2010թ.
ՄԱԿ-ի «Անապատացման դեմ պայքարի» կոնվենցիա (ՄԱԱԴՊԿ)	23.06.1997թ.
ՄԱԱԴՊԿ-ի Գործողությունների ազգային ծրագրեր (ԳԱԾ) (1-ին, 2-րդ)	28.03.2002թ., 27.05.2015
Ստոկհոլմի կոնվենցիա (ՄԿ)	22.10.2003
ՄԿ-ի Ազգային գործողությունների ծրագրի (ԱԳԾ)	18.01.2005
ԳԷՀ-ի Ազգային կարողությունների ինքնագնահատում (ԱԿԻ)	31.10.2004
Համատեղ օգտագործվող միջազգային ջրային մարմինների համար ռազմավարական գործողությունների ծրագրեր (ՌԳԾ-եր)	Տարածաշրջանային ՌԳԾ մշակվել և տրագրվել է Կրաստանի և Ադրբեջանի կողմից: ՌԳԾ ընդունումը դեռևս քննարկում է Հայաստանի կողմից:
Մեդիկի մասին Մինամատայի կոնվենցիա	Չի վավերացվել (ստորագրվել է 10.10.2013թ.)
ԳԷՀ-6 Ազգային փաթեթի նախագծի ձևավորում (ԱՓՆՁ)	09.10.2015թ.
Հայաստանի Հանրապետության 2014-2025թթ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագիր	27.03.2014թ.
Հայաստանի ազգային անվտանգության ռազմավարություն	26.01.2007թ.

Հարկ է նշել, որ ՀՀ օրենսդրության համաձայն, միջազգային համաձայնագրերն ունեն գերակա իրավական ուժ և հանդիսանում են երկրի իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մաս: Միջազգային համաձայնագրերով սահմանված նորմերը ենթակա են անհապաղ կատարման և պետք է հստակեցվեն Հայաստանի ազգային օրենսդրությամբ:

3.2 ԳՓ-6 ծրագրավորման համատեքստ

ՓԴԾ հայաստանյան ծրագիրը կօգտագործի ԳՓ-6 ռեսուրսները ԳԷՀ-6-ի ռազմավարական ուղղություններին առնչվող ազգային գերակայությունների իրականացմանն աջակցելու համար, ինչպես նաև կօժանդակի Հայաստանին՝ հասնելու գլոբալ կոնվենցիաներով սահմանված նպատակներին: Ծրագիրը կխթանի ՔՀԿ-ների և համայնքային մակարդակում գործընկերների իմաստալից ներգրավումը այն գործընթացներին, որոնք նպաստում են կոնվենցիաների ուղեցույցների իրականացմանը՝ ԱՕՌ և ԳՓ-6-ում ՓԴԾ ծրագրային փաստաթղթին համահունչ: Ավելին, «Դրամաշնորհ տրամադրող +» (Grantmaker+) աջակցման ծառայությունների շրջանակներում Ազգային ծրագիրը կշարունակի աջակցություն ցուցաբերել ՔՀԿ-ներին (մասնավորապես՝ ՀՀԿ-ներին) նախագծերի մշակման և ձևակերպման գործում, և կնպաստի ՓԴԾ-ի ու նրա գործընկերների ռեսուրսների մատչելիության ապահովմանը:

ՄԱԶԾ սոցիալական և բնապահպանական ստանդարտները (ՄԲՄ) համակողմանիորեն դիտարկվել են ԱՕՌ-ում՝ ՓԴԾ միջամտությունների բնապահպանական ու սոցիալական ռիսկերի նվազեցման նպատակով: Այս ՄԲՄ-ները ներառում են երեք խաչվող սկզբունքներ² և յոթ ստանդարտներ³, որոնք Ազգային ծրագրի կողմից պետք է օգտագործվեն ԳՓ-6-ում ՓԴԾ ծրագրերի ընտրության ժամանակ:

² ՄԱԶԾ բոլոր ծրագրերի ու նախագծերի շրջանակներում կիրառվող երեք խաչվող սկզբունքները հետևյալն են՝ Մարդու իրավունքներ, Գենդերային հավասարություն և կանանց դերի ամրապնդում, Բնապահպանական կայունություն:

³ Ծրագրային մակարդակում կիրառվող ստանդարտները հետևյալն են. Կենսաբազմազանության պահպանություն և բնական ռեսուրսների կայուն կառավարում, Կլիմայի փոփոխության մեղմում և հարմարվողականություն, Համայնքային առողջապահական, անվտանգության և աշխատանքային պայմանների ապահովվածություն, Մշակութային ժառանգություն, Տեղահանում և տարաբնակեցում, Բնիկ ժողովուրդներ, Աղտոտվածության կանխարգելում և ռեսուրսների արդյունավետություն:

Ապահովելու յուրաքանչյուր ծրագրի համապատասխանությունը ՄԲՍ-ին, ՓԴԾ ազգային թիմը ծրագրերի նախնական գնման ընթացքում կօգտագործի ծրագրի ՄԲՍ ստուգաթերթը, որը ներկայացված է Հավելված 1-ում: Ստուգաթերթի հարցերը գետեղված են նաև ԱՂԿ կողմից ծրագրերի վերանայման ու գնահատման գործընթացում օգտագործվող ՓԴԾ հայտի գնահատման ձևում: ՄԲՍ-րի վերաբերյալ շահագրգիռ կողմերը պատշաճ կերպով կիրառվեն ՓԴԾ թիմի աշխատանքային և խորհրդատվական հանդիպումների ժամանակ:

Հաշվի առնելով վերոնշյալը, ԳՓ-6-ում ՓԴԾ հայաստանյան ծրագրի նիշան է՝ աջակցել ՓԴԾ ռազմավարական միջամտությունների շրջանակներում համայնքային բնապահպանական և սոցիալական նախաձեռնություններին՝ խնդիրների ստեղծագործական լուծման և համայնքային մակարդակում նորարարությունների միջոցով, որոնք ուղղված են գլոբալ բնապահպանական օգուտների ստեղծմանն ու մարդկանց բարեկեցության բարելավմանը: ՓԴԾ ազգային ծրագիրը ուղղված կլինի ռեսուրսների գերշահագործմանը հանգեցնող և կլիմայի փոփոխությանը նպաստող համայնքներում առկա տնտեսական և մշակութային գործելակերպի համար կենսունակ այլընտրանքներ տրամադրելուն: Միջոցով ակնկալվում է, որ այս գործողությունները կունենան տնտեսական ազդեցություն և կնպաստեն աղքատության և գործազրկության հաղթահարմանը, ՓԴԾ հայաստանյան ծրագիրը իր կողմից ֆինանսավորվող նախագծերում նախապատվություն կտա խոցելի խմբերի⁴ մասնակցությանը: Հետևաբար, այդ նախագծերին աջակցելու միջոցով ՓԴԾ հայաստանյան ծրագիրը կհամախմբի ՔՀԿ-ների և համայնքային մակարդակում գործընկերների ջանքերը՝ նպաստելու ԿԶՆ-ների իրականացմանը, ինչպես նկարագրվում է Հավելված 2-ում:

Իր դրամաշնորհային գործունեության արժևորման նպատակով ՓԴԾ-ն ներդրում է ունենալու դրամաշնորհառու ՀԿ-ների և այլ ՔՀԿ գործընկերների կարողությունների զարգացմանն ու պահպանմանը, որը թույլ կտա նրանց արդյունավետ կերպով ներգրավվել Ռիոյի կոնվենցիաների և հետ-2015 զարգացման գործընթացների նկատմամբ ազգային ռազմավարությունների, քաղաքականությունների և ծրագրերի մշակմանը, իրականացմանն ու մոնիտորինգին: Ավելին, ծրագիրը կխթանի ՓԴԾ կողմից փորձարկվող նորարարական տեխնոլոգիաները և լավ կառավարման մոդելները՝ հնարավոր տարածման, վերարտադրության ու ընդլայնման նպատակով: Ակնկալվում է, որ նորարարական այս գործողություններից սերտված դասերը կնպաստեն քաղաքականության ու որոշումների կայացման կատարելագործմանը ազգային և տեղական մակարդակներում: Ելնելով վերոհիշյալից, ՓԴԾ հայաստանյան ծրագրի նպատակն է.

Ձարգացնել տեղական հզորությունները արձագանքելու գլոբալ բնապահպանական խնդիրներին՝ համայնքային մոտեցումների և գործողությունների միջոցով, որոնք լրացնում և արժևորում են ռազմավարությունները ազգային և գլոբալ մակարդակներում

Այս նպատակին հասնելու համար ՓԴԾ հայաստանյան ծրագրի գործողությունները հիմնականում կենտրոնանալու են *ա*. համաշխարհային մակարդակով ճանաչված կրիտիկական էկոհամակարգերի վրա, *բ*. սոցիալապես պատասխանատու ֆինանսավորման մեխանիզմների ներդրմանը՝ աջակցելու համայնքային մարտահրավերների լուծմանն ուղղված նորարարություններին, *գ*. ազգային ՔՀԿ-ների կարողությունների զարգացմանը՝ իրենց ներգրավվածությունը կայուն զարգացման նորաստեղծ նպատակների (ԿԶՆ-ներ) իրականացման և բնապահպանական կառավարման գործընթացներում ապահովելու համար:

⁴ Հայաստանում խոցելի խմբերը հիմնականում բնակվում են փոքր, հեռավոր, բարձր լեռնային, սահմանամերձ և մեկուսացված գյուղական համայնքներում: Դրանք գտնվում են անբարենպաստ պայմաններում՝ հիմնականում՝ վերաբնակեցման և աղքատության պատճառներով: Խոցելի խմբերի մեջ են ներառված նաև հաշմանդամները կամ անաշխատունակները (ֆիզիկական, մտավոր կամ առողջական պատճառներով), գյուղական տարեց բնակչությունը, գործազուրկները և բնական աղետների կամ 90-ականների պատերազմի պատճառով վերաբնակեցվածները:

3.3 Այլ նախաձեռնությունների հետ փոխընթացում և համադրանքում

ՓԴԾ հայաստանյան ծրագիրը գործողությունների իրականացման ընթացքում կնպաստի մինչև 2020թ. ԱՄՓ և ՄԱԿԶԱԾ-ից ակնկալվող արդյունքներին նվաճմանը: Մասնավորապես, Ազգային ծրագիրը կնպաստի ՄԱԶԾ արդյունք 7-ին, որն ուղղված է ԿԶ սկզբունքների ու պատշաճ գործելակերպերի ներդրմանը և կիրառմանը՝ էկոլոգիական կայունության դիմակայունության ապահովման, կլիմայի փոփոխության նկատմամբ հարմարվողականության և մեղմման ու կանաչ տնտեսության խթանման նպատակով:

Դիտարկելով ՄԱԶԾ/ՄԱԿ-ի համակարգի, դոնորների կողմից ֆինանսավորվող և ՀԿ-ների կողմից ղեկավարվող նախաձեռնությունների և ՓԴԾ ռազմավարական ուղղությունների փոխընթացման ու համադրանքման հնարավորությունները, արձանագրվել են մի շարք նախագծեր և ծրագրեր, որոնք հաշվի կառնվեն ԳՓ-6-ի ընթացքում գործընկերության և համաֆինանսավորման հնարավորությունների տեսանկյունից: Մասնավորապես, ՓԴԾ հայաստանյան ծրագիրը կդիտարկի իր հավելյալ ֆինանսավորումը. *i)* գյուղատնտեսական կոոպերատիվների կողմից կիրառվող կլիմայական ռիսկերի տեսանկյունից խելամիտ նորարարական գյուղատնտեսական գործելակերպերի, ՄԱԶԾ, ՊԳԿ-ի ու ՄԱԱԶԿ հետ համատեղ ԵՄ-ի կողմից ֆինանսավորվող գյուղատնտեսության և գյուղական զարգացման Եվրոպական հարևանության ծրագրի շրջանակներում ռեսուրսախնայող գյուղատնտեսության և կարողությունների զարգացման համար, *ii)* կլիմայի տեսանկյունից դիմակայուն գյուղատնտեսական գործելակերպերի և համայնքային լանդշաֆտների պլանավորման խթանման համար՝ որպես ՃԿՎԲ կողմից ֆինանսավորվող «Տեղական զարգացման բարելավված պլանավորման միջոցով կլիմայի փոփոխության ռիսկերի մեղմումը գյուղական համայնքներում» նախաձեռնության շրջանակներում էկոհամակարգային պլանավորման մաս, և *iii)* ՊՀԾ համայնքային բարիքների ստեղծման ծրագրի գործողությունների համալրման աջակցության նպատակով: Բացի վերը նշված ծրագրերից և նախագծերից, ՓԴԾ ազգային ծրագիրը առանձնացրել է դոնորների և ՀԿ-ների կողմից ղեկավարվող/ֆինանսավորվող մի շարք ընթացիկ և պլանային միջամտություններ շրջակա միջավայրի և բնական ռեսուրսների կառավարման, էներգետիկայի և կլիմայի փոփոխության հետևանքներին դիմակայման, ինչպես նաև գյուղատնտեսության, զբոսաշրջության և գյուղական զարգացման ոլորտներում, որոնք մանրամասնորեն ներկայացված են Հավելված 3-ում:

Հաշվի առնելով Հայաստանում ԳՓ-5-ի շրջանակներում ԵՄ-ի կողմից ֆինանսավորվող «Բնապահպանական կառավարման հզորացում ոչ-կառավարական կազմակերպությունների (ՈԿԿ) կարողությունների զարգացման միջոցով» ծրագրի համար որպես դրամաշնորհ տրամադրելու մեխանիզմ ՓԴԾ հաջողված փորձը, ԳՓ-6-ում ԳԷՀ լիաժամկետ ծրագրերի համար կարող է օգտագործվել ՓԴԾ դրամաշնորհների հատկացման սխեման: Մասնավորապես, ՓԴԾ հայաստանյան ծրագիրը կարող է դիտարկվել որպես փոքր դրամաշնորհների տրամադրման տարբերակ ԳԷՀ-ի կողմից ֆինանսավորվող «Հողերի և անտառի կայուն կառավարման ներդրումը հյուսիս-արևելյան Հայաստանի լեռնային լանդշաֆտներում» լայնածավալ ծրագրի համար:

Որպես փոխընթացման և համադրանքման ռազմավարության մաս, Ազգային ծրագիրը ձգտելու է նաև իր գործողություններն ներառել կառավարության կողմից ֆինանսավորվող բնապահպանական և սոցիալական ծրագրերում, ինչպիսիք են՝ 5-ամյա սոցիալ-տնտեսական զարգացման ծրագրերի շրջանակներում իրականացվող համայնքային և մարզային մակարդակի ծրագրերը, ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության «Հայանտառ» ՊՈԱԿ-ի կողմից իրականացվող ամենամյա անտառշինական գործողությունները և այլն: Ակնկալվում է, որ ՓԴԾ հավելյալ ֆինանսավորումը կընդլայնի պետական ֆինանսավորմամբ իրականացվող նախաձեռնությունների ազդեցությունը և կխթանի ՔՀԿ-կառավարություն գործընկերության կայացմանը:

Աղյուսակ 2. ՓՂԾ աջակցությունն ազգային առաջնահերթություններին / ԳԷՀ-6-ի կորպորատիվ արդյունքներին

<p>ՓՂԾ ԳՓ-6 ռազմավարական նախաձեռնություններ</p>	<p>ԳԷՀ-6 կորպորատիվ արդյունքներ՝ ըստ կիզակետային ոլորտների</p>	<p>ՓՂԾ ազգային ծրագրի նիշան ազգային առաջնահերթությունների / այլ գործակալությունների համապատասխան</p>	<p>ՓՂԾ-ի ազգային ծրագրի և ՄԱԶԾ հայաստանյան գրասենյակի ռազմավարական ծրագրերի միջև փոխընդհանուր</p>
<p>Համայնքային ցամաքային/ծովային լանդշաֆտների պահպանություն</p>	<p><i>Պահպանել գյուղական կենսակերպը ունեցող կենսաբազմազանությունը և էկոհամակարգային արդյունքներն ու ծառայությունները, որոնք այն ապահովում է հասարակության համար</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Բարելավել կենսաբազմազանության հետ կապված կառավարման համակարգը՝ ՊՏ-ների ներսում և դրանցից դուրս, և ընդլայնել պահպանվող տարածքների ցանցը - Պահպանել ցամաքային և առափնյա էկոհամակարգերն ու կենսաբազմազանությունը, բարելավել խախտված ապրելավայրերի վերականգնման - Նվազեցնել կենսաբազմազանության վրա անմիջական ճնշումը՝ տեղական համայնքների կողմից կայուն օգտագործման խթանման միջոցով, - Իրականացնել կենսաբազմազանության պահպանության և բնական ռեսուրսների կայուն օգտագործման ոլորտում ուսումնասիրություններ, կարողությունների զարգացում և գիտելիքների կառավարման գործունեություն - Խթանել ագրո- և էկո-տուրիզմը՝ կայուն եկամտի առաջացման ու շրջակա միջավայրի պահպանության նպատակով - Պահպանել Հայաստանի գենետիկական բազմազանությունը և վերարտադրել էնդեմիկ ու առևտրային տեսակները, - Արդյունավետ կառավարել, պահպանել և օգտագործել մակերևութային և ստորերկրյա ջրային ռեսուրսները, վերականգնել Սևանա լճի էկոլոգիական հավասարակշռության և համապատասխան պայմանները՝ ապահովելու բնական հավասարակշռության պահպանությունը 	<p>Ինստիտուցիոնալ կառուցվածքի ստեղծման միջոցով ՊՏ ցանցի կառավարման դյուրացում, տեխնիկական և ֆինանսական օժանդակության տրամադրում՝ տեղական սեփականության և կենսամակարդակի բարձրացման նպատակով համայնքային մասնակցության և միասնական կառավարման ձևերի խթանման միջոցով</p>
<p>Կլիմայական ռիսկերի տեսանկյունից խելամիտ նորարարական ագրո-էկոլոգիա, Համայնքային ցամաքային/ծովային լանդշաֆտների պահպանություն</p>	<p><i>Հողերի կայուն կառավարում արտադրական համակարգերում (գյուղատնտեսություն, արոտավայրեր և անտառային լանդշաֆտներ)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Հողերի դեգրադացիայի կանխման նպատակով էկոհամակարգերում և հողագործական համակարգերում խթանել բնական ռեսուրսների կառավարման և հողերի կայուն օգտագործման ինտեգրված գործելակերպերը, - Բարելավել արոտավայրերի (հեռագնա) և խոտհարքերի կառավարման համակարգերը, 	<ul style="list-style-type: none"> - Աջակցել արժեքային շղթայի զարգացմանը կոոպերատիվների ստեղծման, շուկայի հասանելիության խթանման և կայուն գյուղատնտեսական գործելակերպերի միջոցով՝ ՊԳԿ,

<p>ՓԴԾ ԳՓ-6 ռազմավարական նախաձեռնություններ</p>	<p>ԳԷՀ-6 կորպորատիվ արդյունքներ՝ ըստ կիզակետային ոլորտների</p>	<p>ՓԴԾ ազգային ծրագրի նիշան ազգային առաջնահերթությունների / այլ գործակալությունների համապատասխան</p>	<p>ՓԴԾ-ի ազգային ծրագրի և ՄԱԶԾ հայաստանյան գրասենյակի ռազմավարական ծրագրերի միջև վիճակագրում</p>
		<ul style="list-style-type: none"> - Ներդնել և զարգացնել գյուղատնտեսության մեջ ջրի խնայողության նորարարական միջոցառումները և տեխնոլոգիաները, - Խթանել օրգանական գյուղատնտեսության և կայուն գյուղատնտեսական արտադրության այլ ձևեր, որոնք բարելավում են գյուղատնտեսական էկոհամակարգերի գործառնությունը, - Նվազեցնել գյուղատնտեսության ռիսկերը և խոցելիությունը՝ կապված բնական աղետների և կլիմայի փոփոխության հետ, - Ֆերմերային տնտեսություններում խթանել գենետիկական ռեսուրսների պահպանումը, - Ֆերմերների համար բարելավել շուկայավարման հնարավորություններ և գյուղատնտեսական արտադրանքի մրցունակությունը, - Անտառային հողերում վերականգնել և անտառապատել դեգրադացված անտառները՝ ածխածնի կուտակման պահպանման / բարձրացման նպատակով, - Իրականացնել միջազգային պայմանագրերին համահունչ անտառների կայուն կառավարմանը նպաստող գործողություններ, - Բարձրացնել հանրային իրազեկությունը անապատացման և այլ բնապահպանական հարցերի վերաբերյալ և խթանել հողային քաղաքականության մշակման մեջ հանրային մասնակցությունը 	<p>ՄԱԱԶԿ և ԵՄ հետ համատեղ ներառելով աղետների պատրաստվածությունը և բազմատեսակ գյուղատնտեսական գործելակերպերը, ինչպես նաև զարգացնել կարողությունները գյուղական զարգացման կարիքների հասցեագրման համար</p> <p>- ՓԴԾ ազգային ծրագիրը դիտարկվել է որպես դրամաշնորհի տրամադրման հնարավոր մեխանիզմ նոր մեկնարկած «Հողերի և անտառի կայուն կառավարման ներդնումը հյուսիսարևելյան Հայաստանի լեռնային լանդշաֆտներում» ԳԷՀ լայնածավալ ծրագրի համար</p>
<p>Համայնքային ցամաքային/ծովային լանդշաֆտների պահպանություն</p>	<p><i>Անդրասհմանային ջրային համակարգերի կուլեկտիվ կառավարման խթանում և քաղաքականության, իրավական ու ինստիտուցիոնալ բարեփոխումների և ներդրումների լիարժեք շարքի իրականացում, որոնք նպաստում են էկոհամակարգային ծառայությունների կայուն օգտագործմանն ու պահպանմանը</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ջրային ոլորտում որոշումների կայացման գործընթացում բարելավել հանրային իրազեկումը և մասնակցությունը, - Կիրառել մակերևութային և ստորգետնյա ջրերի քանակի ու որակի բարելավման աջակցության և ջրային ռեսուրսների ռացիոնալ օգտագործման նորարարական մոտեցումներ 	<p>Տեղական կառավարման պլանների միջոցով ֆոտո գետավազանի ջրային ռեսուրսների համապարփակ կառավարման խնդրի լուծում</p>

<p>ՓՂԾ ԳՓ-6 նազմավարական նախաձեռնություններ</p>	<p>ԳԷՀ-6 կորպորատիվ արդյունքներ՝ ըստ կիզակետային ոլորտների</p>	<p>ՓՂԾ ազգային ծրագրի նիշան ազգային առաջնահերթությունների / այլ գործակալությունների համապատասխան</p>	<p>ՓՂԾ-ի ազգային ծրագրի և ՄԱԶՑ հայաստանյան գրասենյակի նազմավարական ծրագրերի միջև փոխընդհանրություններ</p>
<p>Էներգիայի մատչելիության ուղեկցող օգուտներ</p>	<p><i>Աջակցություն տրանսֆորմացիոն անցմանը դեպի ցածր արտանետումներ և դիմակայուն զարգացում</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Խթանել էներգախնայողությունը և վերականգնվող էներգիայի արտադրությունը, այդ թվում՝ խրախուսական մեխանիզմների զարգացումը, - Խթանել արևային ջեռուցման համակարգերի օգտագործումը և շենքերի էներգախնայողության բարելավումը, - Ապահովել էկոլոգիապես անվտանգ էներգամատակարարում՝ գլոբալ բնապահպանական կոնվենցիաների շրջանակներում ստանձնած պարտավորություններին համապատասխան, - Աջակցել նոր ձեռնարկություններին՝ զարգացնելու էներգաարդյունավետ և վերականգնվող էներգիայի տեխնոլոգիաներ, - Շահագրգիռ կողմերին տրամադրել լայնածավալ տեղեկատվություն և իրականացնել իրազեկության բարձրացման քարտզարշավներ վերականգնվող էներգիայի աղբյուրների օգտագործման և էներգիայի պահպանության, ինչպես նաև դրանց հետ կապված բնապահպանական և սոցիալական օգուտների վերաբերյալ 	<ul style="list-style-type: none"> - Վերականգնվող էներգիայի նորարարական տեսակների օգտագործման և էներգաարդյունավետ միջոցառումների իրականացման օժանդակություն, «Կայուն էներգետիկա բոլորի համար» սկզբունքների կիրառման խթանում - Աջակցել կառավարությանը կլիմայի փոփոխության և էներգախնայողության հետ առնչվող խնդիրների լուծման հարցում՝ մեղմման և հարմարվողականության քաղաքականությունների մշակման միջոցով, Օրենսդրական դաշտի կատարելագործում՝ ցածր ածխածնային տեխնոլոգիաների զարգացման խթանման նպատակով
<p>Քիմիական նյութերի կառավարման կոալիցիաներ. տեղականից դեպի գլոբալ</p>	<p><i>ԿՕՍ-ների, օզոնաքայքայիչ նյութերի, Մերկուրիի և այլ գլոբալ մակարդակով մտահոգություն պատճառող քիմիական նյութերի աստիճանական վերացման, տեղադրման և արտանետումների կրճատման խթանում</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Բարձրացնել հանրային իրազեկությունը և գիտելիքները ԿՕՍ-ների և վնասակար քիմիական նյութերի խնդիրների և ռիսկերի վերաբերյալ, - Կրճատել/ վերացնել շրջակա միջավայր ԿՕՍ-ների և այլ վտանգավոր քիմիական նյութերի արտանետումներն ու մարդու առողջության վրա ազդեցությունը, - Խթանել կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման ժամանակակից և անվտանգ մեթոդների կիրառումը 	<p>Քիմիական նյութերի և աղտոտված տեղանքների ռացիոնալ կառավարման միջոցով մարդու առողջությանը և շրջակա միջավայրին սպառնացող ռիսկերի նվազեցում</p>

<p>ՓՂԾ ԳՓ-6 նազմավարական նախաձեռնություններ</p>	<p>ԳԷՀ-6 կորպորատիվ արդյունքներ՝ ըստ կիզակետային ոլորտների</p>	<p>ՓՂԾ ազգային ծրագրի նիշան ազգային առաջնահերթությունների / այլ գործակալությունների համապատասխան</p>	<p>ՓՂԾ-ի ազգային ծրագրի և ՄԱԶԾ հայաստանյան գրասենյակի նազմավարական ծրագրերի միջև փոխընդհանուր</p>
<p>ՔՀԿ-ներ- կառավարություն երկխոսության հարթակներ</p>	<p><i>Քաղաքացիական հասարակության կարողությունների ամրապնդում՝ ԲԲՀ (բազմակողմ բնապահպանական համաձայնագրերի) և ազգային ու ենթազգային քաղաքականության իրականացման, պլանավորման և իրավական շրջանակների օժանդակման միջոցով</i></p>	<p>- Խորացնել ՔՀԿ և կառավարության գործընկերային հարաբերություն- ները ազգային քաղաքականության մշակման, ինչպես նաև ռազմավարա- կան ծրագրերի իրականացման, մոնիտորինգի և գնահատման համատեքստում՝ ՀԿ-ների և ՔՀԿ ցանցերի թափանցիկ մասնակցության խթանման նպատակով, - Ներգրավել ազգային ՀԿ-ները կոնվենցիաների ուղեցույցների և հաշվետվությունների գործողություն- ների իրականացման գործում</p>	<p>Շրջանակների և երկխոսության օժանդակություն՝ ազգային և տեղական զարգացման ու քաղաքականության մշակման մեջ քաղաքացիական հասարակության և քաղաքացիների բովանդակալից ներգրավման նպատակով</p>
<p>Սոցիալական ներառում (գենդեր, երիտասարդություն, բնիկներ)</p>	<p><i>ԳԷՀ գենդերային հավասարության բաղադրիչի ինտեգրման քաղաքականությունը և գենդերային հավասարության գործողությունների ծրագիրը, բնիկ ժողովուրդների ներգրավվածության ԳԷՀ սկզբունքներ</i></p>	<p>- Ապահովել կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին ՄԱԿ-ի կոնվեն- ցիայի ու Պեկինի համաժողովի հիմնական առաջարկությունների իրականացման և գենդերային հավասարության վերաբերյալ այլ վավերացրած միջազգային փաստաթղթերի շրջանակներում Հայաստանի ստանձնած պարտավորությունների կատարումը, - Ապահովել հասարակական կյանքի բոլոր ասպեկտներում տղամարդկանց և կանանց հավասար մասնակցու- թյունը՝ խթանելու երկրի սոցիալ- տնտեսական, քաղաքական, մշակութային զարգացումը, - Երկրի քաղաքական, տնտեսական և մշակութային կյանքին երիտասարդ- ների մասնակցության խթանումը</p>	<p>Սոցիալապես մեկուսացված և խոցելի խմբերի թիրախավորում, ներառյալ՝ ազգային աղքատության գծից ցածր գտնվող բնակ- չությունը, կանայք գյուղական վայրերում, այդ թվում՝ կանանց կողմից ղեկավարվող տնային տնտեսու- թյունները, հաշման- դամություն ունեցող անձինք, երիտասարդ- ները, մասնավորա- պես՝ գործազուրկ երիտասարդները և սահմանամերձ համայնքները</p>
<p>Գլոբալ գիտելիքների կառավարման հարթակների օժանդակություն</p>	<p><i>Աջակցություն ԳԷՀ գիտելիքների կառավարման ջանքերին</i></p>	<p>- Աջակցել գիտության, տեխնոլոգիա- ների և նորարարության վրա հիմնված գիտելիքների զարգացման և կրթության ու տնտեսության տարբեր բնագավառներում ձեռք բերված գիտելիքների նպատակային կիրառմանը, - Ընլայնել գիտության և տեխնոլոգիա- ների ոլորտում միջազգային համա- գործակցությունը, - Մշակել և իրականացնել կրթության և գիտության զարգացման մրցունակ և արդյունավետ քաղաքականություն՝ նորարարական տեխնոլոգիաների զարգացման հատուկ շեշտադրմամբ</p>	<p>Ապացույցների վրա հիմնված որոշումների կայացման, նորարարության և ավանդական լուծումների համար ֆինանսական աջակցության, փորձի, գիտելիքների տրամադրում և վերլուծական նյութերի մշակում</p>

4. ԳՓ-6-ի ռազմավարություններ

ԳՓ-6-ում ՓԴՄ հայաստանյան ծրագիրը թիրախավորելու է էական նշանակության որոշակի աշխարհագրական լանդշաֆտներ, որտեղ առավել սահմանափակ ռեսուրսներով կարելի է ապահովել ավելի մեծ ռազմավարական ազդեցություններ:

Ի տարբերություն նախորդ գործառնական փուլերի, ԳԷՀ-6-ում ծրագիրը կկենտրոնացնի դրամաշնորհային գործունեությունը վեց կիզակետային ոլորտներից և 11 անմիջական նպատակներից չորս գերակա թեմաների վրա, որոնք ունեն բազմաոլորտային բնույթ, ինչպես նշված է ստորև.

1. Համայնքային ցամաքային/ծովային լանդշաֆտների պահպանություն,
2. Կլիմայական ռիսկերի տեսանկյունից խելամիտ նորարարական ագրո-էկոլոգիա,
3. Ցածր ածխածնային էներգիայի մատչելիության ուղեկցող օգուտներ, և
4. Քիմիական նյութերի կառավարման կոալիցիաներ. տեղականից դեպի գլոբալ

Այս ռազմավարական նախաձեռնությունները նախագծվել են ԳԷՀ կիզակետային ոլորտների միջև համադրանքային և համալիր լուծումների տրամադրման համար՝ ԳՓ-6-ի դրամաշնորհային ռեսուրսների մոտ 70%-ի միջոցով: ԳՓ-6-ի մինչև 30% մնացած միջոցները (Հիմնական և ՌԹԲՀ) կարող են ուղղվել ընտրված լանդշաֆտային տարածքներից դուրս գտնվող ազգային մակարդակում խաչվող ծրագրերին աջակցելու համար: Այս ծրագրերը աջակցում են կարողությունների զարգացմանը, գիտելիքների կառավարմանը, քաղաքականությանն ու պլանավորմանը, ՔՀԿ և կառավարության միջև երկխոսությունների հարթակի ստեղծմանը, ինչպես նաև այլ կարևոր նախաձեռնություններին, որոնք բարձրացնում են ՓԴՄ ազգային ծրագրի հեղինակությունը և ռազմավարական դիրքը:

4.1 ԳՓ-6 ռազմավարական նախաձեռնություններ

Համայնքային լանդշաֆտների պահպանություն

Լանդշաֆտային պահպանությունը ենթադրում է մասշտաբային համապարփակ մոտեցում՝ կապակցելով կենսաբազմազանության պահպանությունը, կայուն կենսամիջոցների ապահովումը ու պարենային անկախությունը և դիմակայունությունը: Ընտրված լանդշաֆտային տարածքների սահմաններում ՓԴՄ ազգային ծրագիրն աջակցելու է. i) կայուն կենսաապահովման գործելակերպերի ցուցադրությանը, որը հիմնված է կենսաբանական ռեսուրսների պահպանության և կայուն օգտագործման վրա, ներառյալ՝ գյուղատնտեսությունը, անասնաբուծությունը, ձկնաբուծությունը, անտառտնտեսությունը և զբոսաշրջությունը, ii) համայնքային մակարդակում պահպանություն ապահովող գործելակերպերի աշխատանքային մոդելների ներդրմանը, որոնք ստեղծում են տեղական օգուտներ բնակչության համար, iii) համայնքային մակարդակում գործելակերպերի ցուցադրությանը՝ կրճատելու անդրսահմանային ջրային մարմիններ սննդաբար նյութերի արտահոսքերը և մակերևութային աղտոտվածությունը և ուժեղացնելու համայնքների հնարավորությունները ՋՌՀԿ գործելակերպերի միջոցով:

Պլանավորված միջոցառումները կնպաստեն էկոհամակարգերի գործառնության բարելավմանը, օդի որակի, կլիմայի, ջրային շրջապտույտի, էրոզիայի և բնական աղետների, փոշոտման կարգավորմանը և այլն, ինչպես նաև տեղական համայնքներին ոչ փայտանյութային, վառելիքային և այլ օգուտների տրամադրմանը: ՓԴՄ-ի գործունեության անմիջական ներգրավման միջոցով կբարձրանա տեղական բնակչության իրազեկության և արժևորման մակարդակը՝ բազմաթիվ էկոհամակարգային ծառայություններից ստացվող օգուտների նկատմամբ, և ձեռք կբերվեն գիտելիքներ ու գործնական փորձ կենսաբազմազանության տեսանկյունից անվտանգ եկամտաբեր գործունեության վերաբերյալ: Ենթադրվում է, որ համայնքի մասնակցությունը կբարձրացնի նաև ծրագրի արդյունավետությունը և արդյունքների կայունությունը: Նախատեսվող գործողությունները խաչվում են ՓԴՄ ԳՓ-6-ի այլ ռազմավարական նախաձեռնությունների հետ՝ դրանով իսկ

թիրախային տարածքում ապահովելով ՓԴԾ-ի կողմից ֆինանսավորվող նախաձեռնությունների միջև համադաշնեցումն ու կապակցվածությունը:

Կլիմայական ռիսկերի տեսանկյունից խելամիտ նորարարական ագրո-էկոլոգիա

Թիրախային տարածքում կլիմայական ռիսկերի տեսանկյունից խելամիտ նորարարական ագրո-էկոլոգիայի կիրառումը կօգնի առաջնորդել գյուղատնտեսական համակարգերի փոխակերպման և վերաուղղորդման գործողությունները՝ փոփոխվող կլիմայի պայմաններում արդյունավետորեն և կայուն կերպով զարգացմանն ու պարենային անվտանգությանը օժանդակելու նպատակով: Թիրախային տարածքում պարենային անվտանգության ու զարգացման նպատակների համատեքստում դիտարկվելու են 3 հիմնական նպատակներ. *i)* գյուղատնտեսական արտադրողականության և եկամուտների բարձրացման միջոցով կայուն կերպով պարենային անվտանգության բարձրացում, *ii)* կլիմայի փոփոխության նկատմամբ դիմակայունության և հարմարվողականության կառուցում, *iii)* սպասվող միտումների համեմատ ջերմոցային գազերի արտանետումների նվազեցման հնարավորությունների զարգացում: Հետևաբար, այս թեմայի ներքո Ազգային ծրագիրը գործնական աջակցություն կտրամադրի նորարարական ագրո-էկոլոգիական գործելակերպերին, որոնք ներառում են հողը, ջուրը, անասնապահությունը և կենսաբազմազանությունը՝ բարելավելու էկոհամակարգային ծառայությունները ու ապահովելու տեղի բնակչության կենսամիջոցները: Երկարաժամկետ հեռանկարում, այս գործողությունների արդյունքում ակնկալվում է հողերի դեգրադացիայի մեղմում, արտադրողականության աճ, ֆերմերային տնտեսությունների դիմակայունության ամրապնդում, գյուղատնտեսական արտանետումների նվազեցում և ածխածնի պահեստավորման բարձրացում:

Ցածր ածխածնային էներգիայի մատչելիության ուղեկցող օգուտներ

Ռազմավարական այս նախաձեռնության շրջանակներում ՓԴԾ ազգային ծրագիրն օժանդակելու է տեղայնացված նորարարական ցածր ածխածնային տեխնոլոգիաների ցուցադրությանը, որոնք տրամադրում են կայուն էներգետիկ ծառայություններ և բարձրացնում էներգետիկ անվտանգությունը: Այս միջամտություններն ուղղված են ջերմոցային գազերի արտանետումների և ծառահատումների նվազեցմանը, ածխածնի կլանման և կլիմայի փոփոխության նկատմամբ դիմակայունության բարելավմանը (սողունների, երաշտների և այլնի նկատմամբ խոցելիության կրճատում), ինչպես նաև առողջության բարելավմանը: Նախատեսվում է, որ ՓԴԾ մեկնարկային ֆինանսավորման միջոցով հաջողված ծրագրերը կկրկնօրինակվեն, կընդլայնվեն և կառուցողականացվեն մասնավոր հատվածի կողմից: Ցածր ածխածնային էներգիայի հասանելիությանը անցման դյուրացումը կօժանդակի գյուղական շրջաններում աղքատության նվազեցմանը, որտեղ էներգիայի բարձր գները ուղղակիորեն ազդում են խոցելի խմբերի վրա: Բացի այդ, Ազգային ծրագիրը կզարգանցնի տեղական կարողությունները նորարարական ցածր ածխածնային տեխնոլոգիաների ու էներգաարդյունավետ սարքերի մշակման ու իրականացման համար: Նախատեսվում է նաև աջակցել գիտելիքների տարածմանը՝ լավագույն գործելակերպերի և ՓԴԾ ծրագրերից քաղված դասերի լուսաբանման նպատակով:

Քիմիական նյութերի կառավարման կռալիցիաներ. տեղականից դեպի գլոբալ

Այս առաջնահերթ ոլորտում, ՓԴԾ-ն իր գործունեությունը կենտրոնացնելու է հետևյալի վրա. *i)* գյուղատնտեսության և օրգանական գյուղատնտեսության ոլորտում թունաքիմիկատների կառավարում, *ii)* քիմիկատների օգտագործման և աղտոտման կրճատում, *iii)* կոշտ թափոնների բացօթյա այրման շրջանցում, և *iv)* կարողությունների զարգացում, իրազեկության բարձրացում և գիտելիքների փոխանակում: Մասնավորապես, ՓԴԾ ազգային ծրագիրը ազգային և միջազգային դերակատարների համատեղ ջանքերով կաջակցի վնասակար քիմիական նյութերի և թափոնների անվտանգ հեռացման ու կառավարման գործնական լուծումներին: Ծրագիրը տեղական կարողությունների զարգացման ոլորտում ներդրում կկատարի համայնքային մակարդակում վնասակար քիմիական նյութերի էկոլոգիապես անվտանգ կառավարման մոդելների ցուցադրության միջոցով: Հաշվի առնելով շատ երկրներում քիմիական նյութերի ու թափոնների կառավարման հարցերի ընդհանուր բնույթը, ՓԴԾ-ը կխթանի գիտելիքների փոխանակմանը և տեղական ու գլոբալ

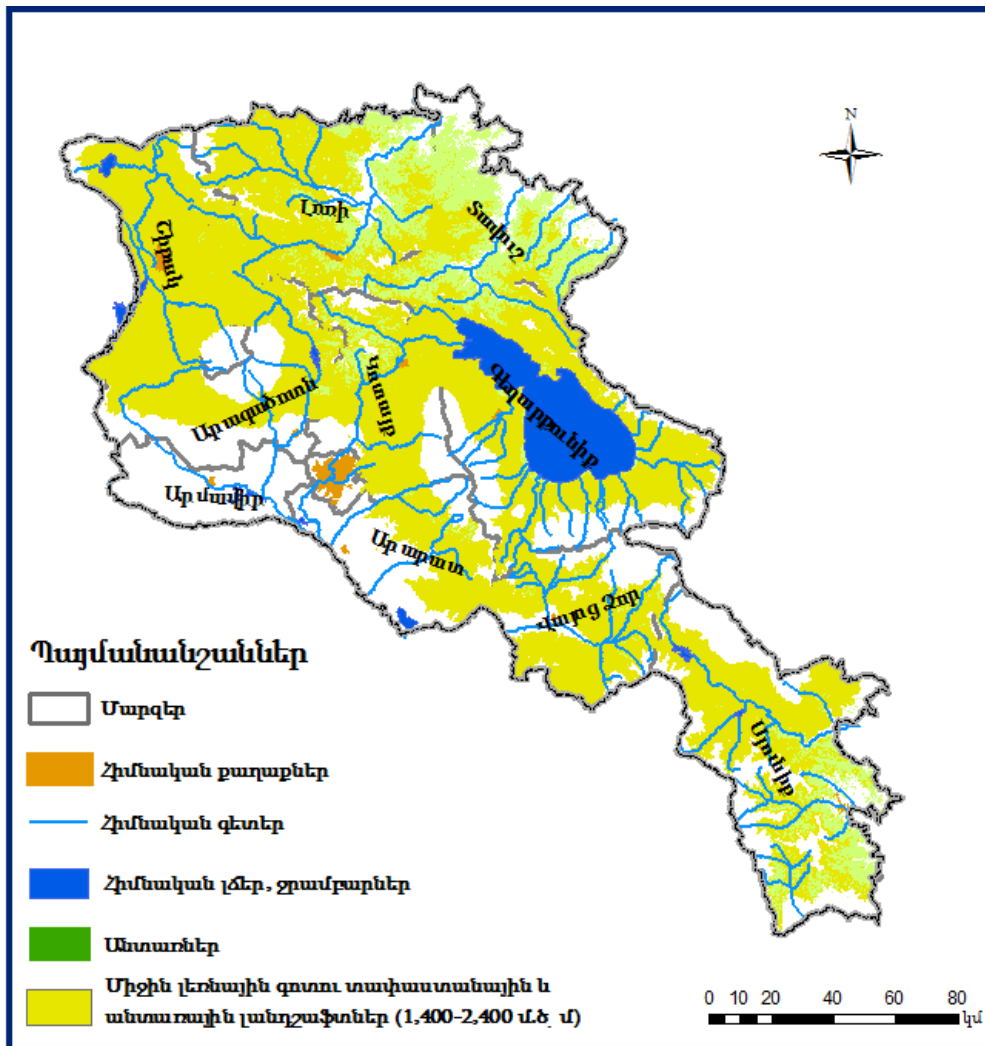
գործընկերության և նախաձեռնությունների (օրինակ ԿՎՄՅ, ԿՎՄԾ և այլն) միջև համագործակցությանը և իրազեկության բարձրացման, կրթական արշավների ու գիտելիքների զլոբալ ցանցերի միջոցով ազգային շահագրգիռ կողմերի ներգրավմանը:

4.2 ԳՓ-6-ում լանդշաֆտային մոտեցման դրամաշնորհների տրամադրման ռազմավարություններ

Կիզակետային ոլորտի ընտրության գործընթացը մեկնարկել է խորհրդատվության և գնահատման գործողությամբ, որի նպատակն էր տեղեկատվություն տրամադրել ԳՓ-6-ում ՓԴԾ-ի ու դրա ռազմավարական նախաձեռնությունների վերաբերյալ, ուժեղացնել կարողությունները, բացահայտել զարգացման ազգային օրակարգին համահունչ առաջնահերթ ուղղությունները և քննարկել ՄԱԶԾ ու այլ գործընկեր գործակալությունների համադաշնեցման ներուժը: Խորհրդակցությունները նպատակ ունեին հասնել ավելի լայն համաձայնության ԳՓ-6-ում Ազգային ծրագրի մոտեցումների վերաբերյալ և ապահովել առավել մեծ ռազմավարական ազդեցություն ծրագրերի խմբավորման ու համազդեցության ձեռքբերման միջոցով: Հիմնական շահագրգիռ կողմերն են եղել Ռիոյի կոնվենցիաների ազգային համակարգողները, պետական պաշտոնյաները, ՄԱԶԾ-ի հայաստանյան գրասենյակի թիմը, ոլորտային փորձագետները, հասարակական և համայնքային կազմակերպությունները, կրթական հաստատությունները և այլ գործընկերները: Հանդիպումների ընթացքում ներկայացված մեկնաբանություններն ու առաջարկությունները համահունչ են եղել հիմնական ազգային ռազմավարական փաստաթղթերին, ներառյալ՝ ՀՀ Կայուն զարգացման ծրագիրը, ՀՀ 2014-2025թթ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագիրը, ՀՀ Անտառի ազգային քաղաքականությունը և ռազմավարությունը, ՀՀ Անտառի ազգային ծրագիրը, ՀՀ Ջրի ազգային ծրագիրը, ՀՀ շրջակա միջավայրի պահպանության գործողությունների երկրորդ ազգային ծրագիրը, Հատուկ պահպանվող տարածքների ռազմավարությունը, դրանց պահպանության և օգտագործման պետական ծրագիրը, ՀՀ անապատացման դեմ պայքարի ռազմավարությունը և գործողությունների ազգային ծրագիրը, ՀՀ գյուղատնտեսության 2010-2020թթ. կայուն զարգացման ռազմավարությունը և ՀՀ Կենսաբազմազանության պահպանության, օգտագործման և վերարտադրության 2016-2020թթ. պետական ռազմավարությունը և գործողությունների ծրագիրը:

ԳՓ-6-ում կիզակետային լանդշաֆտային տարածքի ընտրությունն իրականացվել է հաշվի առնելով առկա ֆինանսավորումը դրամաշնորհային գործունեության, նիշայի, հնարավորությունների, մարտահրավերների ու համադաշնեցման ներուժի համար, ինչպես նաև հիմնվելով ազգային իշխանությունների և տեղական շահագրգիռ կողմերի հետ հանրային խորհրդակցությունների, հանդիպումների ու քննարկումների վրա: ՀՀ Սյունիքի, Վայոց Ձորի, Գեղարքունիքի, Շիրակի, Լոռու մարզերում և մայրաքաղաք Երևանում կազմակերպվել են թվով վեց հանրային լսումներ և կարողությունների զարգացման հանդիպումներ, որտեղ ներկայացվել է լանդշաֆտի վրա ՓԴԾ-ի կենտրոնացման անհրաժեշտությունը, ինչպես նաև ներկայացվել են նախորդ ԳՓ-ների ընթացքում ՓԴԾ-ի հաջողված ծրագրերի փորձը և համայնքային նորարարությունները: Խորհրդակցության ընթացքում ավելի քան 80 մասնակիցներ, որոնք ներառում են հասարակական կազմակերպությունների, համայնքային կազմակերպությունների, ինքնակառավարման մարմինների, տարածքային կառավարման մարմինների, կրթական հաստատությունների և այլ տեղական շահագրգիռ կողմերի ներկայացուցիչներին, քննարկել են առաջարկվող 7 թիրախային լանդշաֆտների տարբերակներն ու այլ հնարավոր կիզակետային տարածքները: Բազմակողմանի խորհրդակցությունների շրջանակներում կիրառվել են նաև հարցաթերթիկներ, որոնք տարբեր համայնքներում ուղարկվել են 164 շահագրգիռ կողմերի: Հարցաթերթիկների նպատակն էր բացահայտել ԳԷՀ-ի ՓԴԾ ԳՓ ռազմավարական նախաձեռնությունների առաջնահերթությունները, առաջնային նպատակային լանդշաֆտները՝ հաշվի առնելով ավելի լավ հավաքական ազդեցության անհրաժեշտությունը, ինչպես նաև դրա հետ կապված առաջնահերթ բնապահպանական հարցերը և սոցիալական ու տնտեսական խնդիրները: Հարցվողներին ընձեռնվել է նաև լրացուցիչ մեկնաբանություններ կամ դիտողություններ տրամադրելու հնարավորություն, որոնք կօժանդակեն ԱՕՌ արդիականացմանը:

ՓԴԾ-ի ԱՂԿ-ին ներկայացված ընդհանուր խորհրդակցության գործընթացի արդյունքները հանգեցրել են նոր տարբերակի, որը միջին լեռնային գոտու տափաստանային և անտառային լանդշաֆտների տարբերակն է (1400-2400 մ. բարձրությունների վրա, ընդգրկում է Հայաստանի տարածքի մոտ 60%-ը): Այս գոտին ԱՂԿ կողմից հաստատվել է որպես Հայաստանում ԳՓ-6-ի ՓԴԾ դրամաշնորհային գործունեության առաջնահերթ կիզակետային տարածք (տես նկ. 2): Նման որոշում է կայացվել, հաշվի առնելով այն փաստը, որ փոքր երկրներում, որտեղ բարձրության մեծ տատանումների (375-4095 մ) և մի շարք կլիմայական գոտիների արդյունքում տարբեր լանդշաֆտներ և էկոլոգիական համակեցություններ են առաջանում, պետք է ավելի շատ գումարային և նպատակային ազդեցություն ունենալ: ԱՂԿ որոշումը հիմնված է նաև այն փաստի վրա, որ այս գոտին ներառում է կլիմայի փոփոխության նկատմամբ խոցելի ավելի շատ էկոհամակարգեր, որտեղ կենտրոնացած է կենսազանգվածի արտադրության ամենաբարձր ցուցանիշը:

Նկար 2. Ընտրված լանդշաֆտի քարտեզ

Թիրախային տարածքը հիմնականում ներկայացված է տափաստանային և անտառային լանդշաֆտներով: Այս գոտին տիպիկ տափաստանային է ցածր բարձրություններում, որը վերափոխվում է մարգագետնատափաստանայինի առավել բարձր բարձրություններում: Ներկայումս թիրախային տարածքի տափաստանները կորցնում են մի շարք էկոհամակարգային ֆունկցիաներ, ինչպիսիք են՝ ջրային ռեսուրսների պահպանությունն և գոլորշիացման կարգավորումը, հողերի պահպանությունը, արոտավայրերի շեղման ռիսկի կրճատումը, ջրի և քամու էրոզիայի

կանխարգելումը, աղտոտման կանխարգելումն ու մեղմումը, և հազվագյուտ տեսակների կենսամիջավայրի պահպանությունը: Թիրախային տարածքում անտառները կազմում են Հայաստանի ամբողջ անտառային տարածքի 64.6%-ը, որտեղ հիմնականում դիտարկվում է մեղմ կլիմա, խիտ հիդրոլոգիական ցանց և կտրտված տեղագրություն: Թիրախային տարածքում իրականացված երկարաժամկետ անտառհատումները էապես խաթարել են ագրո- և անտառային էկոհամակարգային ծառայությունները, որոնք վճռորոշ են կայուն կենսամիջոցների ապահովման համար:

Հաշվի առնելով, որ թիրախային տարածքի բնակչության ավելի քան 80%-ը զբաղվում է գյուղատնտեսական գործունեությամբ, եկամուտների մեծ մասնաբաժինը գալիս է մշակաբույսերի արտադրությունից, անասնապահությունից, ինչպես նաև վճարովի գյուղատնտեսական աշխատանքներից: Թերզարգացած ենթակառուցվածքների պատճառով արտավայրերն ու խոտհարքները կայուն կերպով չեն օգտագործվում: Բնակավայրերին մոտ գտնվող հողերը գերօգտագործվում և դեգրադացվում են, իսկ հեռավա արոտները մնում են թերօգտագործված և հաճախ դառնում են լքված: Բացի այդ, ենթակայան և ալպյան արոտավայրերի կորուստն ակնկալվում է նաև որպես կլիմայի փոփոխության հետևանք:

Թիրախային տարածքը ներառում է երկրի 6 գետավազանային տարածքները, որոնցից 5-ն անդրսահմանային են՝ բացառությամբ Սևանա լճի ավազանի: Թուրքիայի կողմից Արաքսի ավազանում առկա և կանխատեսվող զանգվածային հիդրավիլի ենթակառուցվածքների զարգացման արդյունքում ակնկալվում են գետային հոսքի ռեժիմի փոփոխություններ և ջրի մատչելիության կրճատում: Թիրախային տարածքում հիդրոէներգետիկայի հետ առնչվող բնապահպանական խնդիրներն ակնհայտ են, քանի որ փոքր ՀԷԿ-երի շինարարությունը և շահագործումը հաճախ տեղի են ունենում բնապահպանական նորմերի ակնհայտ խախտման պայմաններում: Վերջինս բացասաբար է ազդում ջրային էկոհամակարգերի վրա, հանգեցնելով անտառի և կենսաբազմազանության քայքայման, տեղական բնակչության ապրուստի միջոցների և եկամուտների կրճատման, ինչպես նաև բնական աղետների ռիսկերի ավելացման:

Թիրախային տարածքի գյուղական համայնքներում կենցաղային և գյուղատնտեսական քիմիկատների ոչ պատշաճ օգտագործման և կառավարման արդյունքում ստեղծվում են հսկայական խնդիրներ, որոնք հանգեցնում են մակերևութային և ստորգետնյա ջրերի աղտոտման, կենսաբազմազանության կորստի, հողերի դեգրադացիայի, սննդային շղթայում մնացորդային նյութերի կուտակման և, ի վերջո, լուրջ առողջական խնդիրների: Ներկայումս, Հայաստանում միջազգային չափանիշներին համապատասխան սանիտարական աղբանոցներ չեն գործում, իսկ առկա աղբանոցները ավելի շուտ թաղման վայրեր կամ լցակույտեր են, որտեղ բացօթյա ցածր ջերմաստիճանային այրումը կարող է հանգեցնել հայտնի հետևանքների: Բացի այդ, չկան արդյունաբերական և վտանգավոր թափոնների հեռացման հանգույցներ:

Հայաստանում ՓԴԾ համար թիրախային լանդշաֆտի ընտրությունը մանրամասնորեն ներկայացված է մասնակցային Ելակետային գնահատման հաշվետվության մեջ (Հավելված 4):

4.3 ԳՓ-6-ի դրամաշնորհների տրամադրման խաչվող ռազմավարություններ

ԳՓ-6-ի ԱՕՌ խորհրդատվության և գնահատման գործողությունը ներառել է ընտրված լանդշաֆտային գոտուց դուրս ազգային մակարդակով խաչվող նախագծերի ֆինանսավորման չափանիշների հստակեցումը: Այսպիսով, ազգային և տեղական մակարդակում շահագրգիռ կողմերի հետ խորհրդատվական հանդիպումների ժամանակ քննարկվել են խաչվող նախաձեռնությունների առաջնահերթությունները և ծրագրերի տիպաբանությունը ուղղելու ԳՓ-6 միջոցների 30%-ի նվազագույն չափամասը ռազմավարական նպատակների համար: Ստացած մեկնաբանությունների հիման վրա, ԳՓ-6-ում խաչվող դրամաշնորհային գործունեության խթանման նպատակով բացահայտվել են հետևյալ ծրագրային ուղղությունները.

- Կանաչ տնտեսության հայեցակարգերին համահունչ նորարարական տեխնոլոգիական լուծումների և կառավարման մոտեցումների խթանում,
- Աջակցություն ՔՀԿ և իշխանություն երկխոսության հարթակների ստեղծմանը, որոնք նպաստում են քաղաքացիական հասարակության ներգրավվածությանը կառավարության հետ բազմակողմ բնապահպանական համաձայնագրերի համատեքստում,
- Հասարակական կազմակերպությունների կարողությունների զարգացում՝ բնապահպանական քաղաքականության վերլուծության և ձևակերպման ոլորտում առավել զգալի մասնակցության, ինչպես նաև բնապահպանական կառավարմանն ու կայուն զարգացմանը համապատասխան ռազմավարական և օրենսդրական փաստաթղթերի մշակման նպատակով,
- Գործընկերության, գիտելիքների ստացման/տարածման համար նոր հնարավորությունների տրամադրում՝ ՓԴԾ-ի քաղված դասերը քաղաքականության մեջ վերարտադրելու և փոխանցելու նպատակով,
- Աջակցություն էկոլոգիական կրթության և իրազեկման բարձրացմանը գլոբալ բնապահպանական խնդիրների և Ռիոյի համապատասխան կոնվենցիաների վերաբերյալ:

Նշված ուղղությունների ներքո ՓԴԾ 6-րդ փուլի շրջանակներում ծրագրերի ընտրության համար կիրառվելու են հետևյալ չափանիշները.

- Համապատասխանություն ՓԴԾ ԳՓ-6-ի ռազմավարական նախաձեռնությունների և ազգային բնապահպանական ու զարգացման ռազմավարական և քաղաքականության մոտեցումներին,
- Տեղական համայնքներում բնակչության բարեկեցության մակարդակի բարձրացման խթանում,
- Էկոհամակարգերի մոտեցման հայեցակարգի համապատասխանություն,
- Սոցիալական ներառման, մասնավորապես կանանց և երիտասարդների ներառման ապահովում:

4.4 «Դրամաշնորհ տրամադրող+» (Grantmaker+) ռազմավարություններ

Կանոնավոր դրամաշնորհային գործունեությունից բացի 6-րդ գործառնական փուլի ընթացքում ՓԴԾ կողմից տրամադրվելու են նաև ոչ դրամաշնորհային աջակցության ծառայություններ, ներառյալ՝ ինստիտուցիոնալ կարողությունների կառուցում, գիտելիքների փոխանակում և քաղաքականության քարոզչություն: Նոր «Դրամաշնորհ տրամադրող+» (Grantmaker+) աջակցության մեխանիզմը կներդրվի տարիների ընթացքում կուտակված ՓԴԾ փորձի և գիտելիքների հիման վրա, որը դրամաշնորհային գործունեությունից բացի կստեղծի այլ արժեքներ: Հետևաբար, ՓԴԾ հայաստանյան ծրագիրը կստանձնի «Դրամաշնորհ տրամադրող+»-ի դերը լրացուցիչ աջակցության ծառայությունների կազմակերպման և արժեքների ստեղծման համար հետևյալ մոտեցումների միջոցով.

- i) Աջակցել համայնքներին, տեղական ՀԿ-ներին և այլ շահագրգիռ կողմերին որպես «Կամավոր Խորհրդատու»՝ մշակելու համապատասխան ծրագրային առաջարկներ՝ ֆինանսավորման այլ աղբյուրներից օգտվելու համար,
- ii) Ստեղծել «Լայն հասարակության մատչելիության» հաղորդակցության կապուղի, որն օգտագործվելու է կառավարության, ԳԷՀ-ի, այլ դոնորների և պատասխանատու բիզնեսների կողմից, և
- iii) Աջակցել «ՔՀԿ-կառավարություն քաղաքականության և պլանավորման երկխոսության հարթակի» ստեղծմանը:

ԳՓ-6-ի «Դրամաշնորհ տրամադրող+» ռազմավարությունները և առնչվող գործողությունները կարող են իրականացվել ընտրված լանդշաֆտային գոտուց դուրս կամ խթանել գործընկերության կառուցմանը, ցանցերի և քաղաքականության զարգացմանը թիրախային տարածքներում:

4.4.1. Շահագրգիռ կողմերի կարողությունների զարգացում

Յուրաքանչյուր դրամաշնորհային ծրագրում ընդգրկված կարողությունների զարգացման բաղադրիչին գուցահեռ, ՓԴՄ ազգային թիմը շարունակելու է իրականացնել հմտությունների զարգացմանն ուղղված մի շարք նպատակային գործողություններ՝ լրացնելու ծրագրի դիմորդների շրջանում մասնագիտական գիտելիքների բացը: Մասնավորապես, շահագրգիռ կողմերի հանդիպումների, գիտելիքների փոխանակման միջոցառումների, ծրագրային առաջարկների մշակման աշխատաժողովների և անհատական խորհրդատվությունների միջոցով, ՓԴՄ թիմը ԱՂԿ անդամների և հրավիրված փորձագետների հետ համատեղ կօժանդակի ՔՀԿ-ներին (հատկապես տեղական ՀԿ-ներին և ՀՀԿ-ներին) ծրագրի գաղափարի ձևավորման, նախագծման և մշակման հարցում: Ենթադրվում է, որ ՓԴՄ-ի ծրագրավորման գործընթացում կարողությունների ստեղծման միջոցով շահագրգիռ կողմերի անմիջական ներգրավումը կբարելավի ՓԴՄ ԳՓ-6-ի ռազմավարական ուղղությունների վերաբերյալ պատկերացումները, որոնք կոչված են արդյունավետորեն լուծել ԳԷՀ կողմից դիտարկվող բնապահպանական և առնչվող սոցիալ-տնտեսական խնդիրները: Ավելին, դա շահագրգիռ կողմերի համար կստեղծի սեփականատիրական ամուր տեղական հիմքեր՝ դրանով իսկ ամրապնդելով ծրագրի արդյունքները և կայունությունը՝ ՓԴՄ դրամաշնորհային ֆինանսավորմից դուրս:

4.4.2. ՔՀԿ-կառավարություն երկխոսության հարթակ

ՓԴՄ ազգային ծրագիրը կաջակցի ՔՀԿ-կառավարություն երկխոսության հարթակների ստեղծմանը, որոնք ուղղված են ՔՀԿ-ների դերի, լավ գործելակերպերի յուրացման, քաղաքականության վրա ազդեցության և հաղորդակցության մակարդակի բարձրացման խթանմանը: Ամենից առաջ, ՓԴՄ հայաստանյան ծրագիրը կօգնի ՔՀԿ-ներին բարձրացնել իրենց կարողությունները՝ տեղեկացված և հմուտ կերպով ներգրավվելու շրջակա միջավայրի և կայուն զարգացման քաղաքականությունների հետ առնչվող ազգային քաղաքականության վերլուծության և երկխոսության գործընթացներում: Օգտագործելով ՔՀԿ-ների և կառավարության հետ կառուցված վստահությունը, ՓԴՄ-ը կգործի որպես «կամուրջ» և կոյուրացնի համագործակցային քննարկումները բացահայտված հարցերի շուրջ, որտեղ պատշաճ կերպով կներկայացվեն քաղաքացիների և համայնքների շահերը: Ենթադրվում է, որ ազգային և ենթազգային մակարդակներում ֆունկցիոնալ երկխոսության հարթակների ստեղծման միջոցով ՔՀԿ կարիքները և գաղափարները կհասցվեն կառավարությանը՝ թույլ տալով ՔՀԿ ծրագրերի գիտելիքների, լավագույն փորձի և քաղած դասերի փոխանակմանը, որոնք կառավարությունը կարող ընդլայնել և ինտեգրել ազգային քաղաքականության և պլանավորում մեջ:

ԳՓ-6-ի ընթացքում, ՓԴՄ հայաստանյան ծրագիրը կառուցվելու է ԳԷՀ-5-ի ծրագրերի փորձի ու քաղված դասերի, հատկապես՝ ԵՄ-ՈՒԿԿ ծրագրերի ֆինանսավորման միջոցով ՔՀԿ-կառավարություն համագործակցային մոդելների հիման վրա՝ շարունակելով տեղեկացնել և ազդել քաղաքականության վրա տեղական, տարածաշրջանային և ազգային մակարդակներում:

4.4.3. Քաղաքականության ազդեցություն

ՓԴՄ երկարաժամկետ և ակտիվ ներկայությունը ստեղծում է բարենպաստ պայմաններ ազգային քաղաքականության մշակման գործընթացների վրա ազդեցության տեսանկյունից: ՓԴՄ հայաստանյան ծրագիրը շարունակելու է օգտագործել իր ծրագրերից քաղված փորձառությունը և դասերը՝ ազդելու քաղաքային և մարզային կանոնակարգերի, ազգային օրենքների փոփոխությունների վրա և ներդնելու տեղական մակարդակի մտահաղացումները ազգային խորհրդակցական երկխոսություններում՝ միջազգային բնապահպանական գործընթացների հետ կապված: Քաղաքականության քարտզման և փոփոխության միջոցները կարող են ընդգրկել ուղղակի քարոզարշավներ, գիտելիքների տրամադրում և քաղաքականության վրա ազդեցություն՝ ՓԴՄ կողմից ուժեղացված ՔՀԿ ցանցերի կողմից: Բացի այդ, ՓԴՄ-ը ձգտելու է լավագույնս օգտագործել իր ամուր գործընկերային հարաբերությունները առանցքային կառավարական և ոչ կառավարական դերակատարների և քաղաքականություն մշակողների, ինչպես նաև ազդեցիկ դոնորների հետ՝

ապահովելու ամուր աջակցություն ՓԴԾ-ի լավագույն փորձի և մոտեցումների ընդգրկմանը ազգային քաղաքականություններում:

4.4.4. Սոցիալական ներառման խթանում

Թեև հավասար իրավունքների և հնարավորությունների մասին օրենքը ընդունվել է 2013թ.-ին, «գենդերային հավասարության» հասկացությունը ճիշտ չի ընկալվում Հայաստանում: Վատ տնտեսական զարգացման ազդեցությունը տարածվում է հատկապես կանանց վրա մի քանի գործոնների պատճառով: Գյուղատնտեսական եկամուտներից զատ ամենակարևոր հիմնական եկամուտի աղբյուրը դրամական փոխանցումներն են, որոնք ստացվում են այլ ԱՂՀ երկրներ սեզոնային աշխատանքի մեկնած տղամարդ աշխատողներից:

Տղամարդկանց արտագաղթի հետևանքով Հայաստանի տնային տնտեսությունների մեկ երրորդը ղեկավարվում է կանանց կողմից, որը հատկապես աճող միտում ունի գյուղական շրջաններում: Որպես կանոն, կանանց կողմից ղեկավարվող տնային տնտեսությունները ամենաաղքատներն են:

ԳԷՀ Փոքր դրամաշնորհների ծրագիրը տևական ժամանակ ներդրում է կատարել սոցիալական ներառմանը նպաստող տեղական գործողություններում՝ միտված գլոբալ բնապահպանական ու զարգացման նպատակների ձեռքբերմանը: ԳՓ-5-ում կանայք, երիտասարդները և այլ խոցելի խմբերը Հայաստանում կազմեցին ՓԴԾ շահառուների ամենամեծ կատեգորիան: Հաշվի առնելով, որ կանանց դերի բարձրացումը և երիտասարդների ներգրավումը եղել են ՓԴԾ երկու կարևոր նախաձեռնությունները, ԱՂԿ-ի կողմից նշանակվել են երիտասարդության և գենդերային հարցերի ազգային համակարգողներ՝ համապատասխանաբար հետևելու կանանց և երիտասարդությանն ուղղված ծրագրերի ֆինանսական աջակցությանը:

ՓԴԾ հայաստանյան ծրագիրը հանձնառություն է ստանձնել ԳԷՀ-6-ի ընթացքում ևս անդրադառնալ գենդերային խնդիրներին՝ ԳԷՀ գենդերային հավասարության բաղադրիչի ինտեգրման քաղաքականության համապատասխանեցման, ԳՓ-6 ԱՕՌ փաստաթղթում կոնկրետ գենդերային թիրախների ներառման և գենդերային տեսանկյունից զգայուն ցուցանիշների օգտագործման, կանանց կազմակերպությունների հետ համագործակցության ընդլայնման և ՓԴԾ ազգային կազմին, ԱՂԿ անդամներին և դրամաշնորհառուներին դասընթացների տրամադրման միջոցով: Բացի այդ, ՓԴԾ-ի կողմից հավաքվելու, արձանագրվելու և գեկուցվելու են տվյալներ սեռային տարաբաժանմամբ՝ ներառելով գենդերային տարաբաժանմամբ տվյալները ծրագրի հայտի ձևաթերթիկում, ինչպես նաև ընթացիկ և վերջնական հաշվետվություններում, որոնք պետք է տեղադրվեն նաև ՓԴԾ տվյալների բազայում:

ԳՓ-6-ում Ազգային ծրագիրը էլ ավելի կխթանի և կամրապնդի երեխաների և երիտասարդների ներգրավումը ՓԴԾ-ի կողմից ֆինանսավորվող նախաձեռնությունների նախագծման և իրականացման գործընթացում, ինչպես նաև նրանց առաջատար դերը գլոբալ բնապահպանական օգուտներին արձագանքելու տեսանկյունից: Գիտակցելով երիտասարդների մասնակցության անբաժան դերը Հայաստանի հետագա զարգացման վերաբերյալ ցանկացած բանավեճին, ՓԴԾ հայաստանյան ծրագիրը սերտորեն աշխատելու է երիտասարդական և երիտասարդներին օժանդակող կազմակերպությունների հետ՝ ապահովելով երիտասարդների տեղեկացված, ներգրավված և լիազորված լինելը՝ նպաստելու կայուն մարդկային զարգացմանը և իրենց համայնքների դիմակայունությանը:

ՓԴԾ հայաստանյան ծրագրի ԳՓ-6 ռազմավարության կիզակետում են լինելու նաև փոքր, հեռավոր, բարձր լեռնային, մեկուսացված և սահմանամերձ համայնքներում բնակվող խոցելի և անտեսված խմբերը: Այս խմբերը հատկապես անապահով են մի շարք պատճառներով, ինչպիսիք են. հաշմանդամ կամ աշխատելու անընդունակ (ֆիզիկապես, մտավոր կամ առողջական տեսանկյունից) անձինք, տարեց գյուղացիները, գործազուրկները, բնական աղետների կամ 1990-ականների սկզբին զինված հակամարտության պատճառով վերաբնակեցվածները: Բացի այդ, սոցիալական ներառման

խթանման շրջանակներում, կանանց կողմից ղեկավարվող տնային տնտեսությունները դիտարկվելու են որպես առաջնահերթ առանցքային խմբեր:

4.4.5. Գիտելիքների կառավարում

Գիտելիքների կառավարման ռազմավարությունն ենթադրում է ԳԷՀ-ի տարբեր թեմատիկ ոլորտների առանձին նախագծերի և ընդհանուր պորտֆոլիոյի շրջանակներում կուտակված փորձի վերաբերյալ տեղեկատվության հավաքագրում և տարածում: Գիտելիքների կառավարման նպատակն է նպաստել գիտելիքների և փորձի փոխանակմանը, օգտագործել ինչպես հաջողված, այնպես էլ չհաջողված նախագծերից քաղված դասերը, կրկնօրինակել և ընդլայնել լավագույն գործելակերպը և համայնքային նորարարությունները: Տեղական մակարդակում ՓԴԾ-ի լավագույն գործելակերպերը կօգտագործվեն որպես ազդեցության մեխանիզմ քաղաքականության մշակման և ձևակերպման համար՝ ուղղված և՛ բնապահպանական կոնվենցիաների, և՛ զարգացման օրակարգերի իրականացմանը: Գլոբալ մակարդակում փորձարկված տեխնոլոգիաների օրինակները, ԳՓ-6-ից և նախորդ փուլերից Ազգային ծրագրի համեմատական առավելությունը և փորձը փոխանակվելու և տարածվելու են համայնքային նորարարությունների ՓԴԾ թվային գրադարանի և հարավ-հարավ համայնքային նորարարությունների փոխանակման հարթակի միջոցով:

Գիտելիքների կառավարումը լինելու է ՓԴԾ հայաստանյան ծրագրի առանցքային գործողություններից մեկը: ՓԴԾ նախագծերի միջոցով ստացված գիտելիքներն ու փորձը հավաքագրվելու և ամփոփվելու են ձեռնարկներում, տեղեկատվական թերթիկներում, ուսումնասիրություններում, ֆիլմերում և տեսանյութերում: Այնուհետև, այս տեղեկատվությունը տարածվելու է գործնականում իրականացնողների շրջանում՝ լավագույն գործելակերպերի ու ռազմավարությունների սահմանման և փորձի համեմատության ու փոխանակման նպատակով: Փորձը փոխանակվելու է նաև սեմինարների, հանդիպումների, հանրային քննարկումների, գիտելիքների ցուցադրումների, գիտելիքների կուտակման կենտրոնների և հնարավորության դեպքում էլեկտրոնային տեղեկատվության տարբեր ցանցերի միջոցով: Գիտելիքների կառավարման տեսակետից հատկապես կարևորվում են ՓԴԾ-ի նախագծերի շրջանակներում իրականացվող վերապատրաստման ծրագրերը, սեմինարները ու ցուցադրական տեղամասեր այցելելը:

ՓԴԾ հայաստանյան ծրագիրը կխթանի գիտելիքների շարունակական փոխանակումը ներկա և նախորդ դրամաշնորհառուների շրջանում հետևյալ նպատակներով. լավագույն գործելակերպերի և քաղված դասերի տարածում, տարածված լավագույն գործելակերպերի ամրագրում փաստաթղթերում, ՓԴԾ-ի դրամաշնորհառուների շրջանում «փորձագիտական տեղեկագրի» ստեղծում՝ խորհրդատվության համար միմյանց հետ կապ հաստատելու նպատակով, կայքերի և էլեկտրոնային խմբերի ստեղծում տարածաշրջանային խմբավորումների համար:

ՓԴԾ հայաստանյան ծրագիրը խրախուսելու է հայտատուներին ներառել ցուցադրական և գիտելիքների տարածման բաղադրիչը առաջարկվող նախագծերում: Դրամաշնորհառուների կողմից պարբերաբար պատրաստվելու են և էլեկտրոնային և/կամ տպագիր միջոցներով տարածվելու են հակիրճ «մամուլի հաղորդագրություններ»՝ հանրությանը տեղեկացնելու համար անցյալ (հաջողություններ, մրցանակներ, գնահատականներ և այլն), ներկա և ապագա գործողությունների մասին: Դրամաշնորհառուներից պահանջվելու է ապահովել գիտելիքների և քաղված դասերի շարունակական և բաց փոխանակում մյուս հայտատուների հետ: Տեղեկատվության մատչելի դարձնելու պահանջը պարտադիր է լինելու ՓԴԾ-ի բոլոր մասնակիցների համար:

4.4.6. Հաղորդակցության ռազմավարություն

ՓԴԾ հաղորդակցության ռազմավարության կիզակետում է լինելու հաղորդակցությունը և մասնակցությունը՝ համագործակցության ամրապնդման և գործընկերային հարաբերությունների ստեղծման նպատակով: Այն սերտորեն կապված է ՓԴԾ գիտելիքների կառավարման համակարգի հետ և միտված է ապահովել առանցքային շահագրգիռ կողմերի և ՔՀԿ-ների ներգրավվածությունը Ազգային ծրագրի գործողություններում, հարաբերություններ կառուցել և խթանել գործընկերությունը,

ինչպես նաև ձևակերպել ՓՂԾ ներդրումը ազգային առաջնահերթությունների, ԳԷՀ մանդատի և ՄԱԶԾ ազգային ծրագրի փաստաթղթի և հաղորդակցության ռազմավարության մեջ:

ՓՂԾ ազգային ծրագրի հաղորդակցության ռազմավարության թիրախային խմբերը (կամ «լսարանը») ներառում են. *i)* ընտրված լանդշաֆտային գոտու ներսում կամ դրանից դուրս ՔՀԿ-ներ և համայնքներ, *ii)* պետական գործընկերներ, *iii)* մասնավոր հատված, *iv)* ՄԱԿ-ի գործակալություններ, *v)* դոնոր համայնք; *vi)* հայկական սփյուռքի կազմակերպություններ; *vii)* զանգվածային լրատվության միջոցներ, *viii)* ուղղակի շահառուներ և լայն հանրություն:

Լավ գործելակերպերի յուրացումը դյուրացնելու և հաղորդակցությունը ամրապնդելու նպատակով վերը նշված թիրախային լսարանին տրամադրվելու է լավագույն գործելակերպերի, համայնքային նորարարությունների և քաղված դասերի վերաբերյալ պարզ, հեշտ ընթեռնելի և աչքի ընկնող տեղեկատվություն, որը կարող է ազգային և տեղական մակարդակներում նպաստել քաղաքականության բարելավմանը և որոշումների կայացմանը:

5. Ակնկալվող արդյունքների շրջանակ

Ստորև ներկայացված Աղյուսակ 3-ում ցուցադրված են ԳՓ6-ի գլոբալ ծրագրի բաղադրիչները և թիրախները (մի շարք երկրներում), որը նկարագրված է ԳԷՀ Գործառնական Տնօրենի հաստատման փաստաթղթում: Օգտագործելով տրամաբանական կառուցվածքի մոտեցումը, այն ներկայացնում է ազգային մակարդակում մի շարք արդյունքներ, որոնք անդրադառնում են Ելակետային գնահատման հաշվետվության (Հավելված 4) մեջ մանրամասնորեն ներկայացված ԳՓ-6 կիզակետային ոլորտների իրավիճակային վերլուծությանը: Մասնավորապես, տրամաբանական շրջանակի աղյուսակը ներկայացնում է ՓՂԾ-ի հայաստանյան ծրագրի ընդհանուր նպատակը, մանրամասնում է ակնկալվող արդյունքները՝ դրամաշնորհային ծրագրի (ենթարդյունք) և Ազգային ծրագրի (արդյունք) մակարդակներում, սահմանում է ծրագրերի մոտավոր թվաքանակը և տիպաբանությունը, ինչպես նաև առանձնացնում է համապատասխան նպատակային արդյունքի շրջանակներում նախատեսված գործողությունները:

Փաստորեն, սրանք այն հիմնական տարրերն են, որոնք օգտագործվում են ՓՂԾ-ի ծրագրերի պլանավորման, հաստատման, գնահատման և մշտադիտարկման համար:

Աղյուսակ 3. Համապատասխանություն ՓԴԾ ԳՓ-6-ի զլբբալ ծրագրի բաղադրիչներին (Արդյունքների շրջանակ)

1 ԱՕՌ արդյունքներ	2 Ծրագրերի տիպաբանություն (ծրագրերի մոտավոր թիվը)	3 Նախագծի մակարդակով գործողություններ, որոնք բերում են ենթարդյունքների	4 ԱՕՌ արդյունքների/ազդեցության ցուցանիշներ	5 Ստուգման միջոցներ
<p>ԳՓ-6 ԱՕՌ ՆՊԱՏԱԿ. Զարգացնել տեղական հզորությունները արձագանքելու զլբբալ բնապահպանական խնդիրներին՝ համայնքային մոտեցումների և գործողությունների միջոցով, որոնք լրացնում և արժևորում են ռազմավարությունները ազգային և զլբբալ մակարդակներում</p>				
<p>ԹԻՐԱՆԱՅԻՆ ԼԱՆՂԵԱՖՏԱՅԻՆ ՏԱՐԱԾՔԻ ՈՒՐՎԱԳԾՈՒՄ. Միջին լեռնային գոտու տափաստանային և անտառային լանդշաֆտներ (1400-2400մ, ծմբ.) (ԳՓ-6-ի դրամաշնորհային գործունեության համար նախատեսված ռեսուրսների մոտ 70%-ը)</p>				
<p>ՓԴԾ ԳՓ-6-Ի ԲԱՂԱՐԻԶ 1: ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ՑԱՄԱՔԱՅԻՆ ԵՎ ԾՈՎԱՅԻՆ ԼԱՆՂԵԱՖՏՆԵՐԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ</p>				
<p>1.1 ՓԴԾ ազգային ծրագրերը բարելավում են կարևոր ցամաքային և ավիամերձ/ծովային էկոհամակարգերի պահպանությունը, կայուն օգտագործումը և կառավարումը՝ ցամաքային/ծովային լանդշաֆտներում համայնքային մոտեցումների կիրառման միջոցով մոտ 50 երկրներում</p>				
<p>ԱՕՌ արդյունք 1: Համայնքային գործողությունների միջոցով կարևոր ցամաքային և ավիամերձ էկոհամակարգերի պահպանություն, կայուն օգտագործում և կառավարում</p>	<p>1.1 Կենսառեսուրսների կայուն օգտագործման և էկոհամակարգերի կառավարման նպատակով էկոլոգիապես անվտանգ գործելակերպերի ներառում՝ ի նպաստ համայնքների ապրուստի միջոցների ապահովման</p> <p>(Ծրագրերի մոտավոր քանակը՝ 1-3)</p>	<p>1.1.1 Աջակցել կենսառեսուրսների վրա հիմնված տեղական գործունեության տեսակներին՝ հողագործություն, անասնապահություն, ձկնաբուծություն, անտառաբուծություն և էկոլոգիապես շրջապահություն</p> <p>1.1.2 Բարձրացնել կենսաբազմազանության և էկոհամակարգային ծառայությունների վերաբերյալ իրազեկումը և կենսառեսուրսների կառավարմանը վերաբերող գիտելիքների մակարդակը՝ էկոհամակարգերի պահպանման և ապրուստի միջոցների ապահովման համար</p>	<p>1.1.1 Առնվազն 500 հա լանդշաֆտներ են-թարկվել են դրական ազդեցության՝ թիրախային համայնքներում կենսաբանական ռեսուրսների պահպանման և կայուն օգտագործման վրա հիմնված ապրուստի միջոցներ ստեղծելու գործելակերպերի ցուցադրման միջոցով</p> <p>1.1.2 Համայնքի առնվազն 150 անդամներ ձեռք են բերել գիտելիքներ կենսաբազմազանությանը չվտանգող ապրուստի միջոցներ ստեղծելու գործելակերպերի վերաբերյալ, ներառյալ գյուղատնտեսության, ձկնաբուծության, անտառաբուծության և էկոտուրիզմի բնագավառներում</p>	<p>ՓԴԾ ազգային թիմերի կողմից անհատական նախագծերի հաշվետվությունների ներկայացում</p> <p>Ելակետային գնահատման համեմատական փոփոխականներ (անհրաժեշտության դեպքում հայեցակարգային մոդելների և գործընկերների տվյալների օգտագործում)</p> <p>Տարեկան մոնիտորինգի հաշվետվության (ՏՄՀ)</p>
	<p>1.2 Համայնքային ուղղվածության աղյուսակետ պահպանության ձևերի իյթնառում կրիտիկական պահպանվող տարածքներում, կենսաբազմազանության թեժ կետերում և էկոլոգիական միջանցքներում</p>	<p>1.2.1 ՊՏ-ների պահպանման համայնքային գործելակերպերի և համայնքների հետ համատեղ կառավարման աշխատանքային մոդելների ներդրում՝ առավելագույնի հասցնելու կենսաբազմազանության պահպանությունը և տեղական բնակչության օժանդակ օգուտները</p>	<p>1.2.1 Պետական ՊՏ-ների և / կամ համայնքների կողմից պահպանվող տարածքների առնվազն 5000 հա ենթարկվել են դրական ազդեցության՝ վայրի բնության կառավարման և պահպանման ֆինանսավազմում կենսաբազմազանության մոդելներից</p>	

1 ԱՕՌ արդյունքներ	2 Ծրագրերի տիպաբանություն (ծրագրերի մոտավոր թիվը)	3 Նախագծի մակարդակով գործողություններ, որոնք բերում են ենթարդյունքների	4 ԱՕՌ արդյունքների/ազդեցության ցուցանիշներ	5 Ստուգման միջոցներ
	<p>(Ծրագրերի մոտավոր քանակը՝ 1-3)</p>	<p>1.2.2 Ջգայուն տարածքների և կենսամիջավայրերի պահպանության վերաբերյալ իրազեկության մակարդակի և կենսաբազմազանության կարևորության ու արժեքի, ինչպես նաև համայնաքային մակարդակում դրա պահպանմանը նպաստող տնտեսական գործունեության ընկալման բարձրացում</p>	<p>1.2.2 Բարձրացվել է համայնքային մակարդակի առնվազն 100 շահագրգիռ կողմերի իրազեկվածությունը կենսաբազմազանության կրիտիկական էկոհամակարգերի, ինչպես նաև պահպանվող տարածքներում և դրանց ուղեկցող համայնքներում կենսաբազմազանությանը չվնասող կենսամիջոցների ապահովման գործելակերպերի վերաբերյալ</p>	<p>ԱՕՌ վերանայում (ԱՂԿ տվյալներ)</p>
	<p>1.3 Անդրսահմանային ավիամերձ էկոհամակարգերի պահպանման համայնքային մոտեցումների խթանում</p> <p>(Ծրագրերի մոտավոր քանակը՝ 1-2)</p>	<p>1.3.1 Գետավազանային մակարդակում ջրային ռեսուրսների համապարփակ կառավարման խթանում և դեպի անդրսահմանային գետային համակարգեր սննդանյութերի արտահոսքերի և մակերևութային աղտոտվածության կրճատման համայնքային մակարդակի գործելակերպերի ցուցադրում</p> <p>1.3.2 Անդրսահմանային համապարփակ գետավազանային կառավարման ոլորտում շահագրգիռ կողմերի գիտելիքների փոխանակման և կարողությունների զարգացման խթանում</p>	<p>1.3.1 Կանխվել է դեպի անդրսահմանային գետային համակարգեր առնվազն 3 տոննա աղտոտիչների արտահոսքը նորարարական համայնքային գործողությունների և մոտեցումների ցուցադրման շնորհիվ</p> <p>1.3.2 Առնվազն 5 համայնքներում բարձրացվել է իշխանությունների ու շահագրգիռ կողմերի (ՀՀԿ, ՀԿ-ներ) անդրսահմանային ջրային խնդիրներին վերաբերող գիտելիքների մակարդակը և տեղական պլանների մշակման ու իրականացման կարողություններն ուղղված գետավազանային գործառնությունների պահպանմանն ու ամրապնդմանը</p>	

1 ԱՇՌ արդյունքներ	2 Ծրագրերի տիպաբանություն (ծրագրերի մոտավոր թիվը)	3 Նախագծի մակարդակով գործողություններ, որոնք բերում են ենթարդյունքների	4 ԱՇՌ արդյունքների/ազդեցության ցուցանիշներ	5 Ստուգման միջոցներ
<p>ՓՂԾ ԳՓ-6-Ի ԲԱՂԱՂՐԻՉ 2: ԿԼԻՄԱՅԱԿԱՆ ՌԻՍԿԵՐԻ ՏԵՍԱՆԿՅՈՒՆԻՑ ԽԵԼԱՄԻՏ ՆՈՐԱՐԱՐԱԿԱՆ ԱԳՐՈ-ԷԿՈԼՈԳԻԱ</p>				
<p>2.1 CO₂-ի արտանետումների նվազեցումը և կլիմայի փոփոխության նկատմամբ դիմակայունության բարձրացումը ներառող ագրո-էկոլոգիական գործելակերպերը ներդրվել և փորձարկվել են պահպանվող տարածքների բուֆերային գոտիներում և անտառային միջանցքներում, և լայնորեն տարածվել առնվազն 30 առաջնահերթ երկրներում</p>				
<p>ԱՇՌ արդյունք 2: Կլիմայական ռիսկերի տեսանկյունից խելամիտ նորարարական ագրո-էկոլոգիական գործելակերպերի ներդրում՝ հողի դեգրադացիայի մեղմման, արտադրողականության կայուն աճի, ֆերմերների դիմակայունության ամրապնդման, գյուղատնտեսական արտանետումների կրճատման և ածխածնի կլանումը ավելացնելու նպատակով</p>	<p>2.1 Ագրո-էկոլոգիական նորարարությունների մշակում և խթանում կրճատելու գյուղատնտեսական արտանետումները, մեծացնելու գյուղատնտեսական հողատարածքներում ածխածնի կուտակման մակարդակը և բարձրացնելու մարդկանց, տնտեսությունների և էկոհամակարգերի դիմակայունությունը կլիմայի փոփոխության նկատմամբ</p> <p>(Ծրագրերի մոտավոր քանակը՝ 7-9)</p>	<p>2.1.1 Կլիմայական ռիսկերի տեսանկյունից խելամիտ նորարարական ագրո-էկոլոգիական գործելակերպերի խթանում հողի, ագրո-կենսաբազմազանության, արտավայրերից, խոտհարքներից և այլ արտադրական լանդշաֆտներից ստացվող ագրո-էկոհամակարգային ծառայությունների վերականգնման և պահպանման նպատակով</p> <p>2.1.2 Տեղական կարողությունների զարգացում կլիմայական ռիսկերի տեսանկյունից խելամիտ նորարարական ագրո-էկոլոգիական նորարարությունների համար, որոնք ներառում են հողի, ջրի, անասունների, կենսաբազմազանության և շրջակա միջավայրի կառավարման բաղադրիչը՝ բարելավելու էկոհամակարգի առողջությունը և պահպանելու տեղական բնակչության ապրուստի միջոցները</p>	<p>2.1.1 Ցուցադրվել են բուսաբուծական և անասնապահական առնվազն 3 փորձված մեթոդներ և գործնական մոտեցումներ (օր.՝ ցանքածածկում, մշակաբույսերի միջշարային ցանքս, ռետուրս խնայող գյուղատնտեսություն, օրգանական գյուղատնտեսություն, ցանքաշրջանառություն, դիմակայուն պարենային մշակաբույսեր, մշակաբույսերի և անասունների համապարփակ կառավարում, ագրո-անտառաբուծություն, բարելավված արածեցում և ջրերի կառավարում)</p> <p>2.1.2 Առնվազն 10 համայնքների ինքնակառավարման մարմիններ և ֆերմերներ ունեն համապատասխան կարողություններ՝ իրականացնելու բնական ռետուրսների կառավարման համապարփակ գործելակերպեր բազմակի ագրո-էկոլոգիական ծառայությունների խթանման նպատակով</p>	<p>ՓՂԾ ազգային թիմերի կողմից անհատական նախագծերի հաշվետվությունների ներկայացում</p> <p>Արտադրական լանդշաֆտների սոցիալ-տնտեսական դիմակայունության ցուցանիշներ (USUL-ներ)</p> <p>Տարեկան մոնիտորինգի հաշվետվության (SUՀ)</p> <p>ԾՌ վերանայում (ԱՂԿ տվյալներ)</p>

1 ԱՕՌ արդյունքներ	2 Ծրագրերի տիպաբանություն (ծրագրերի մոտավոր թիվը)	3 Նախագծի մակարդակով գործողություններ, որոնք բերում են ենթարդյունքների	4 ԱՕՌ արդյունքների/ազդեցության ցուցանիշներ	5 Ստուգման միջոցներ
		2.1.3 Գիտելիքների փոխանակման խթանում ազրո-էկոլոգիական նորարարությունների վերաբերյալ, որոնք նվազեցնում են գյուղատնտեսական արտանետումները և խթանում են կենսազանգվածում և հողում ածխածնի կուտակումը	2.1.3 Պատրաստվել և տարածվել են առնվազն 2 տեղեկատվական նյութեր՝ գյուղատնտեսական համակարգերում ածխածնի կուտակման աճի և ՋԳ արտանետումների նվազեցման վերաբերյալ տարբեր գործնական մեխանիզմների միջոցով	
<p>ՓՂԾ ԳՓ-6-Ի ԲԱՂԱԴՐԻՉ 3: ՑԱԾԻ ԱԾԽԱԾՆԱՅԻՆ ԷՆԵՐԳԻԱՅԻ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ՈՒՂԵԿՑՈՂ ՕԳՈՒՏՆԵՐԸ</p>				
<p>3.1 Ցածր ածխածնային համայնքային էներգիայի մատչելիության խնդրի լուծումները հաջողությամբ կիրառվում են 50 երկրներում՝ համապատասխանեցնելով և ներառելով այս մոտեցումները ավելի մեծ շրջանակներում, ինչպիսին է՝ առնվազն 12 երկրներում իրականացվող SE4ALL նախաձեռնությունը</p>				
<p>ԱՕՌ արդյունք 3:</p> <p>Տեղայնացված ցածր ածխածնային տեխնոլոգիաները ցուցադրված, տարածված և առևտրայնացված են</p>	<p>3.1 Տեղական համայնքների կարողությունների հզորացում ցածր ածխածնային տեխնոլոգիաների կիրառման համար</p> <p>(Ծրագրերի մոտավոր քանակը՝ 8-10)</p>	<p>3.1.1 Իրագործելի և ծախսարդյունավետ նորարարական ցածր-ՋԳ տեխնոլոգիաների ցուցադրման, կրկնօրինակման, ընդլայնման և գիտելիքների փոխանակման խթանում</p> <p>3.1.2 ՔՀԿ-ների և համայնքային մակարդակի շահագրգիռ կողմերի կարողությունների զարգացում նորարարական և տեղական մակարդակում կիրառելի ցածր ածխածնային տեխնոլոգիաների մշակման և իրականացման համար</p> <p>3.1.3 Կլիմայի փոփոխության մեղմման միջոցառումների և առնչվող բնապահպանական ու սոցիալական օգուտների վերաբերյալ հանրային իրազեկվածության բարձրացում</p>	<p>3.1.1 Ցածր ածխածնային տեխնոլոգիաների առնվազն 1 տեղայնացված կիրառություն (միկրո-արեգակնային, միկրոՀԷԿ, կենսազազից և մեթանից էներգիայի ստացում, էներգաարդյունավետ գազօջախներ) մշակվել, փորձարկվել և փաստաթղթավորվել է</p> <p>3.1.2 Առնվազն 30 ՀԿ-ներ / ՀՀԿ-ներ, տեղական ինքնակառավարման մարմիններ և/կամ համայնքային մակարդակի շահագրգիռ կողմեր ցուցադրել են տեղերում իրագործելի ցածր ածխածնային տեխնոլոգիաներ</p> <p>3.1.3 Առնվազն 10 ծրագրային համայնքներում բարձրացել է տեղի բնակչությունը իրազեկվածության մակարդակը ցածր ածխածնային էներգիայի ուղեկցող օգուտների վերաբերյալ (դիմակայություն, էկոհամակարգային ազդեցություն, եկամուտ և առողջություն)</p>	<p>SUZ, ազգային զեկույցներ</p> <p>SUZ, տվյալների գլոբալ բազա, ազգային զեկույցներ</p> <p>Երկրի հատուկ ուսումնասիրություններ (կիրառվում է առաջատար երկրների համար)</p> <p>ԱՕՌ վերանայում (ԱՂԿ ներդրում)</p>

1 ԱՇՌ արդյունքներ	2 Ծրագրերի տիպաբանություն (ծրագրերի մոտավոր թիվը)	3 Նախագծի մակարդակով գործողություններ, որոնք բերում են ենթարդյունքների	4 ԱՇՌ արդյունքների/ազդեցության ցուցանիշներ	5 Ստուգման միջոցներ
<p>ՓՂԾ ԳՓ-6-Ի ԲԱՂԱԴՐՈՒՉ 4: ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԿՈԱԼԻՑԻԱՆԵՐ. ՏԵՂԱԿԱՆԻՑ ԴԵՊԻ ԳԼՈԲԱԼ</p> <p>4.1 Վնասակար քիմիական նյութերի ու թափոնների անվտանգ կառավարման նորարական համայնքային գործիքները և մոտեցումները ցուցադրվել, տեղակայվել և փոխանցվել են առնվազն 20 երկրներում՝ նոր կազմակերպված կամ գոյություն ունեցող կոալիցիաների աջակցությամբ</p>				
<p>ԱՇՌ արդյունք 4:</p> <p>Քիմիական նյութերի ու թափոնների կառավարման նորարարական և գործնական լուծումները ներդրված են՝ աջակցելով գիտելիքների փոխանակմանը և համագործակցությանը տեղական և գլոբալ համագործակցության շրջանակներում</p>	<p>4.1 Վնասակար քիմիական նյութերի ու թափոնների անվտանգ կառավարման համայնքային նորարարական գործիքների և մոտեցումների խթանում</p> <p>(Ծրագրերի մոտավոր քանակը՝ 1-3)</p>	<p>4.1.1 Վտանգավոր քիմիական նյութերի (ներառյալ ԿՕՍ-ների) և թափոնների հեռացման ու կառավարման գործնական մոդելների խթանում՝ առաջատար ազգային և միջազգային դերակատարների համատեղ ջանքերով</p> <p>4.1.2 Քիմիական նյութերի անվտանգ կառավարման քարտզում և ազգային շահագրգիռ կողմերի ներգրավման խթանում՝ իրազեկության բարձրացման, կրթական արշավների և տեղեկատվական գլոբալ ցանցերի միջոցով</p>	<p>4.1.1 Քիմիական նյութերի և թափոնների (թունաքիմիկատներ, պոլիմերային նյութեր / պլաստմասսաներ, էլեկտրոնային թափոններ, բժշկական թափոններ, ծանր մետաղներ) անվտանգ կառավարման առնվազն 1 նորարարական և գործնական լուծում փորձված / փորձարկված, փաստագրված և տարածված է՝ քիմիական նյութերի տեղական կամ գլոբալ կոալիցիաների և/կամ ցանցերի աջակցությամբ</p> <p>4.1.2 Առնվազն 200 համայնքի անդամներ և տեղական մակարդակի շահագրգիռ կողմեր ձեռք են բերել գիտելիքներ քիմիական նյութերի անվտանգության ու թափոնների կառավարման հարցերի վերաբերյալ</p>	<p>ՓՂԾ ազգային թիմերի կողմից անհատական նախագծերի հաշվետվությունների ներկայացում</p> <p>Ռազմավարական գործընկերություն ԿՎՄՑ գործընկերակրների հետ</p> <p>Տարեկան մոնիտորինգի հաշվետվության (ՏՄՀ)</p> <p>ԱՇՌ վերանայում</p>

1 ԱՕՌ արդյունքներ	2 Ծրագրերի տիպաբանություն (ծրագրերի մոտավոր թիվը)	3 Նախագծի մակարդակով գործողություններ, որոնք բերում են ենթարդյունքների	4 ԱՕՌ արդյունքների/ազդեցության ցուցանիշներ	5 Ստուգման միջոցներ
<p>ՓՂԾ ԳՓ-6-Ի ԲԱՂԱՂՐԻՉ 5: ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՊԼԱՆԱՎՈՐՄԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ՔՀԿ-ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐԿԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԹԱԿՆԵՐ (Grantmakers+)</p>				
<p>5.1 ՓՂԾ-ն աջակցում է «ՔՀԿ-կառավարություն քաղաքականության և պլանավորման երկխոսության հարթակների» ստեղծմանը առնվազն 50 երկրներում՝ որպես յժակ օգտագործելով առկա և հնարավոր գործընկերային հարաբերությունները</p>				
<p>ԱՕՌ արդյունք 5: ՔՀԿ-ների և համայնքային մակարդակի շահագրգիռ կողմերի հզորացված կարողություններ՝ ազգային քաղաքականության վերլուծության և բնապահպանական ու կայուն զարգացման վերաբերյալ երկխոսության գործընթացում բովանդակալից ներգրավման նպատակով</p>	<p>5.1 ՔՀԿ-կառավարություն համագործակցային մոդելների և մոտեցումների իրականացում՝ տեղական, տարածաշրջանային և ազգային մակարդակներում քաղաքականության վերաբերյալ տեղեկացման ու դրա վրա ազդելու նպատակով</p> <p>(Ծրագրերի մոտավոր քանակը՝ 2-4)</p>	<p>5.1.1 ՔՀԿ-կառավարություն երկխոսության հարթակների օժանդակում՝ ՔՀԿ-ների դերի խթանման, պատշաճ գործելակերպերի որդեգրման, քաղաքականությունների վրա ազդեցության և հաղորդակցության զարգացման նպատակով</p> <p>5.1.2 Ելնելով ՔՀԿ-ների կողմից դեկավարվող ծրագրերից քաղված փորձից և դասերից, ներգործել ազգային կանոնակարգերում և օրենքներում կատարվող փոփոխությունների վրա, և տեղական ըմբռնումները ներառել միջազգային բնապահպանական և կայուն զարգացման գործընթացներին առնչվող ազգային խորհրդակցական երկխոսություններում</p> <p>5.1.3 Թիրախային կարողությունների զարգացում՝ արձագանքելու ՓՂԾ դիմորդների և այլ շահագրգիռ կողմերի շրջանում համապատասխան մասնագիտական գիտելիքների և հմտությունների պակասը</p>	<p>5.1.1 Աջակցվել են ՔՀԿ-կառավարություն քաղաքականության պլանավորման առնվազն 2 երկխոսություններ, որոնք առնչվում են բնապահպանական և կայուն զարգացման գործընթացներին</p> <p>5.1.2 Առնվազն 1 ՓՂԾ փորձը կամ լավագույն գործելակերպը տրամադրվել է կառավարությանը՝ ներգործելու կենտրոնական և/կամ տեղական քաղաքականության մշակման կամ ձևակերպման վրա</p> <p>5.1.3 Հայտ-առաջարկների մշակման առնվազն 1 դասընթաց կամ կարողությունների զարգացման այլ գործողություն է իրականացվել ՓՂԾ թիմի և/կամ ԱՂԿ անդամների կողմից յուրաքանչյուր վարչական շրջանում</p>	<p>ՓՂԾ ազգային թիմերի կողմից անհատական նախագծերի հաշվետվությունների ներկայացում</p> <p>ՓՂԾ տվյալների գլոբալ բազա</p> <p>Տարեկան մոնիտորինգի հաշվետվության (ՏՄՀ)</p> <p>ԱՕՌ վերանայում</p>

1 ԱՇՌ արդյունքներ	2 Ծրագրերի տիպաբանություն (ծրագրերի մոտավոր թիվը)	3 Նախագծի մակարդակով գործողություններ, որոնք բերում են ենթարդյունքների	4 ԱՇՌ արդյունքների/ազդեցության ցուցանիշներ	5 Ստուգման միջոցներ
<p>ՓՂԾ ԳՓ-6-Ի ԲԱՂԱՂԻՉ 6: ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՆԵՐԱՌՄԱՆ ԽԹԱՆՈՒՄ (Grantmakers+)</p>				
<p>6.1 ՓՂԾ բոլոր ազգային ծրագրերի կողմից գենդերային հավասարության բաղադրիչի ինտեգրման նկատառումների կիրառում: ՓՂԾ աշխատակազմի, դրամաշնորհատուների, ԱՂԿ անդամների և գործընկերների ներգրավմամբ գենդերային հարցերի վերաբերյալ վերապատրաստում</p> <p>6.2 Երիտասարդների և հաշմանդամների ներգրավումը խթանվում է ՓՂԾ-ի ծրագրերում և ուղեցույցներում, իսկ լավագույն փորձը լայնորեն փոխանակվում է տարբեր երկրների հետ</p>				
<p>ԱՇՌ արդյունք 6:</p> <p>Գենդերային ինտեգրման նկատառումները կիրառվում են ՓՂԾ հայաստանյան ծրագրի կողմից</p>		<p>6.1.1 Գենդերային հավասարության խնդիրների ինտեգրումը ՓՂԾ ծրագրի միջոցով և ներառումը ՓՂԾ ծրագրային ցիկլում</p>	<p>6.1.1 ԳՓ-6-ում ֆինանսավորված ՓՂԾ ծրագրերի 100% որպես պարտադիր խաչաձևվող պահանջ անդրադարձել են գենդերային հավասարության խնդիրներին</p> <p>6.1.2 ԱՂԿ-ի Գենդերային հարցերի համակարգողը տրամադրել է խորհրդատվություն գենդերային խնդիրների վերաբերյալ և իրականացրել է յուրաքանչյուր նախագծի գենդերային բաղադրիչի գնահատումը</p>	<p>ՓՂԾ ազգային թիմերի կողմից անհատական նախագծերի հաշվետվությունների ներակայացում</p> <p>ՓՂԾ տվյալների զլոբալ բազա</p> <p>Տարեկան մոնիտորինգի հաշվետվության (SU2)</p> <p>ԱՇՌ վերանայում</p>
<p>ԱՇՌ արդյունք 7:</p> <p>Երիտասարդները և հաշմանդամները ներգրավված են ՓՂԾ հայաստանյան ծրագրում</p>		<p>7.1.1 ՓՂԾ-ի ծրագրերում երիտասարդների և հաշմանդամների ակտիվ ներգրավման խթանում</p>	<p>7.1.1 ԳՓ-6-ում ֆինանսավորված առնվազն 1 ծրագրում ընդգրկվել են երիտասարդներ կամ հաշմանդամներ</p> <p>7.1.2 ԱՂԿ-ի երիտասարդության և երեխաների հարցերով համակարգողը խթանել է ծրագրերում երիտասարդության մասնակցությանը և առաջնորդությանը</p>	

1 ԱՇՌ արդյունքներ	2 Ծրագրերի տիպաբանություն (ծրագրերի մոտավոր թիվը)	3 Նախագծի մակարդակով գործողություններ, որոնք բերում են ենթարդյունքների	4 ԱՇՌ արդյունքների/ազդեցության ցուցանիշներ	5 Ստուգման միջոցներ
<p>ՓՂԾ ԳՓ-6-Ի ԲԱՂԱԴՐԻՉ 7: ՔԱՂԱՔԱՑԻՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ ՊՐԱԿՏԻԿԱՆԵՐԻ ՎՐԱ ՀԻՄՆՎԱԾ ՏԵՂԱԿԱՏՎԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԻ ԳԼՈՒԲԱԼ ՀԱՍԱՆԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆ (Grantmakers-)</p> <p>7.1 Ստեղծվել է համայնքային նորարարությունների թվային գրադարան, որն ապահովում է տեղեկատվության մատչելիությունը առնվազն 50 երկրների համայնքների համար</p>				
<p>ԱՇՌ արդյունք 8:</p> <p>Համայնքային նորարարությունների թվային գրադարանը ակտիվորեն օգտագործվում է ՓՂԾ-ի շահառուների և գործընկերների կողմից</p>		<p>8.1.1 ՓՂԾ լավագույն գործելակերպերի հավաքում և արխիվացում՝ քաղաքացիական հասարակության և համայնքային կազմակերպությունների կողմից ստեղծված գիտելիքների փոխանակման համար</p>	<p>8.1.1 Վերբերե՞նվել են առնվազն 15 տեղեկատվական նյութեր կամ փաստաթղթեր առցանց փոխանակման համար</p>	<p>ՓՂԾ տվյալների գլոբալ բազա</p> <p>Տարեկան մոնիտորինգի հաշվետվության (ՏՄՀ)</p> <p>ԱՇՌ վերանայում</p>

6. Մոնիտորինգ, գնահատում և հաշվետվությունների ներկայացում

Մոնիտորինգն ու գնահատումը (ՄնԳ)⁵ հանդիսանում է ՓԴԾ-ի կարևոր բաղկացուցիչ մասը, որի նպատակն է գնահատել առաջընթացն ու ձեռքբերումները նախագծերի և Ազգային ծրագրի մակարդակներում: Ինչպես նախագծերի, այնպես էլ Ազգային ծրագրի մակարդակում, ՄնԳ-ն կիրականացվի տարբեր փուլերի իրագործման ընթացքում՝ պլանավորման, իրականացման և ավարտական փուլերում: ՄնԳ-ն բացահայտում է իրականացման ընթացքում առաջացած խնդիրները և օգնում է գնահատել նպատակների իրականացման առաջընթացը: ՄնԳ գործողություններն ամփոփվում են տարբեր տիպի հաշվետվություններում, որոնք ծրագրին և դրա նախագծերին օգնում են հաշվետու լինել և հասնել կայունությանը, ստեղծում են կրկնօրինակման, ինչպես նաև դասեր քաղելու և դրանց վերաբերյալ տեղեկատվություն տարածելու հնարավորություններ: ՄնԳ-ի արդյունքները և քաղված դասերը կօգտագործվեն ծրագրի և նախագծերի մշակման ու իրականացման գործընթացները բարելավելու համար և ՓԴԾ-ի դրամաշնորհատուներին հնարավորություն կտան շարունակել նախագծի աշխատանքները նաև դրամաշնորհային ժամանակաշրջանից հետո:

Ծրագրային սկզբունքներից է այն, որ ՓԴԾ-ի դրամաշնորհատուները պետք է լիարժեք ներգրավվեն տեղական համայնքներին և այլ շահագրգիռ կողմերին նախագծի մակարդակում ինքնամոնիտորինգի և գնահատման մասնակցային գործընթացում: Ենթադրվում է, որ նախագծի շահառուների մասնակցությունը ՄնԳ գործընթացում կնպաստի նախագծի մոտեցումների վերաբերյալ փոխադարձ ընկալման ձևավորմանը, համայնքի կողմից «արդյունքների նկատմամբ սեփականության զգացողության դրսևորմանը», ինչպես նաև հնարավորություն կընձեռնի հզորությունների զարգացման և նախագծի ու ծրագրի փորձից քաղված դասերի օգտագործման համար:

Ազգային մակարդակում ՄնԳ գործընթացը հիմնականում ներառում է ծրագրային ՄնԳ պլանի մշակումը և իրականացումը, որը հիմնված է ԱՕՌ Աղյուսակ 3-ում (Տրամաբանական շրջանակ) սահմանված ցուցանիշների և թիրախների, քաղված դասերի կազմման և հաղորդակցման և ԿՕԿԹ-ի և ԱՂԿ-ին ներկայացվող տարեկան հաշվետվությունների վրա: Ստորև բերված Աղյուսակ 4-ում ներկայացված են Ազգային ծրագրի մակարդակով ՄնԳ առանցքային գործիքներն ու կաղապարները:

Աղյուսակ 4. Ազգային ծրագրի մակարդակում ՄնԳ պլան

ՄնԳ գործողություն	Նպատակ	Պատասխանատու կողմեր	Բյուջեյի աղբյուր	Ժամկետներ
Ազգային ծրագրի ռազմավարության մշակում	Համայնքային ծրագրերի նույնականացման շրջանակ	ԱՀ, ԱՂԿ, ազգային շահագրգիռ կողմեր, դրամաշնորհառու	Ծածկվում է նախապատրաստական դրամաշնորհից	ԳՓ մեկնարկ

⁵ Մոնիտորինգը կենտրոնանում է ծրագրի առաջընթացի գնահատման և ծրագրված արդյունքների ձեռքբերման վրա: Այն թույլ է տալիս ծրագրի մասնակիցներին հետևել ծրագրային գործողություններին, որոշելու, թե արդյոք ծրագրի նպատակները իրականացվում են, և անհրաժեշտ փոփոխություններ կատարել ծրագրի իրականացման գործընթացի բարելավման նպատակով:

Գնահատումը վերաբերում է նշված նպատակների շրջանակներում ծրագրի համապատասխանության, կատարման, հետևանքների և ազդեցության պարբերական գնահատմանը: Այն ներառում է ճշգրիտ գնահատում, թե արդյոք ծրագիրը ապահովում է սահմանված նպատակները ԳԷՀ կիզակետային տարածքների ու գործառնական ծրագրերի տեսանկյունից, իսկ եթե ոչ, ապա բացահայտված արդյունքների պատճառները ենթարկվում են վերլուծության:

Ազգային ծրագրի ռազմավարության տարեկան վերանայում	Ուսուցում, հարմարվողական կառավարում	ԱՀ, ԱՂԿ, ԿԾԿԹ	Ծածկվում է Ազգային ծրագրի գործառնական ծախսերից	Վերանայումներն իրականացվելու են տարեկան կտրվածքով, որի նպատակն է ապահովել, որպեսզի ԱՕՌ-ը չշեղվի իր արդյունքների և թիրախների ձեռքբերման ծրագրից, և որոշումներ ընդունվեն ցանկացած վերանայումների կամ հարմարվողական կառավարման կարիքների համար
ԱՂԿ հանդիպումներ ծրագրի արդյունքների և վերլուծության շարունակական վերանայման նպատակով	Ծրագրերի, պորտֆոլիոների, մոտեցումների արդյունավետության գնահատում, ուսուցում, հարմարվողական կառավարում	ԱՀ, ԱՂԿ, ՄԱԶԾ	Ծածկվում է Ազգային ծրագրի գործառնական ծախսերից	Առնվազն տարին երկու անգամ մեկ նիստը նվիրված կլինի ՄնԳ-ին, իսկ մյուսը՝ դրամաշնորհային տարվա ավարտին հարմարվողական կառավարմանը
Տարեկան ազգային զեկույց (ՏԱԶ)	ԱՂԿ-ին հաշվետվությունների ներկայացման համար հնարավորությունների ստեղծում	ԱՀ-ը ներկայացնում է ԱՂԿ-ին	Ծածկվում է Ազգային ծրագրի գործառնական ծախսերից	Տարին մեկ անգամ հունիսին
Տարեկան մոնիտորինգի հաշվետվության (ՏՄՀ) (ՏԱԶ հիման վրա) հետազոտություն	Արդյունավետ հաշվետվայնության խթանում ԿԾԿԹ-ին և ԳԷՀ-ին, արդյունքների ներկայացում դռնորին	ԱՀ-ը ներկայացնում է ԿԾԿԹ	Ծածկվում է Ազգային ծրագրի գործառնական ծախսերից	Տարին մեկ անգամ հունիսին
Ռազմավարական ազգային պորտֆոլիոյի վերանայում	Ուսուցում, հարմարվողական կառավարում Ազգային ծրագրի ռազմավարական զարգացման համար	ԱՂԿ	Ծածկվում է Ազգային ծրագրի գործառնական ծախսերից	Գործառնական յուրաքանչյուր փուլի ընթացքում մեկ անգամ

Ինչպես կարելի է տեսնել Աղյուսակ 4-ից, ԱՕՌ-ը մշտապես թարմացվող փաստաթուղթ է, որը ենթակա է ԱՂԿ կողմից վերանայման պարբերական հիմունքներով՝ խորհրդակցելով ազգային շահագրգիռ կողմերի հետ: Այդ պատճառով Ազգային ծրագրի կողմից կատարվելու է ԱՕՌ արդյունքների առաջընթացի գնահատում՝ բացահայտելու կառավարման համապատասխան հարմարվողական միջոցները կամ, ըստ անհրաժեշտության, վերանայելու ռազմավարությունը: Տարեկան ազգային զեկույցները հնարավորություն կտան ներառել Ազգային ծրագրի արդյունքները՝ ԿԾԿԹ-ի կողմից գլոբալ մակարդակում հաշվետվությունների ներկայացման համար:

Աղյուսակ 3-ում նկարագրվում է նախագծային և ծրագրային մակարդակում ԱՕՌ տրամաբանական շրջանակի մոտեցումը, որը հիմք է ծառայում ՄնԳ համար: Այն մատնանշում է ակնկալվող

արդյունքները նախագծային մակարդակում (ԱՕՌ թիրախներ և ցուցանիշներ), դրանց համապատասխանությունը ՓՂԾ ԳՓ-6 գլոբալ ծրագրային բաղադրիչներին ու ստուգման միջոցներին: Այն նաև սահմանում է ծրագրերի մոտավոր թվաքանակը և տիպաբանությունը, և ցուցադրում է համապատասխան թիրախային արդյունքի շրջանակներում նախատեսված գործողությունները: Ըստ էության, սրանք են ՄևԳ կառուցվածքի հիմնական տարրերը, որոնց նպատակն է հետևել ծրագրի իրականացման առաջընթացին ու գնահատել իրականացման գործընթացը սահմանված ժամանակահատվածում (ԳՓ-6):

Ելակետային գնահատման զեկույցի (Հավելված 4) շրջանակներում սահմանվում է «մեկնարկային կետը», որից փոփոխությունը կարող է չափվել տարբեր արդյունքների մակարդակներում՝ նախքան ծրագրի կամ ծրագրային գործողությունների իրականացումը: Այնուհետև, ցուցանիշները, ծրագրի առաջընթացը և ձեռքբերումները կարող են համեմատվել ելակետային տվյալների հետ և հետևաբար գնահատվել: Ցուցանիշը պետք է ելակետային տվյալի հետ տրամաբանորեն կապված և հեշտ չափելի լինի:

Ազգային ծրագրի մակարդակում (Արդյունքներ) ակնկալվող արդյունքների գնահատման ցուցանիշները համաձայնեցվում են ԱՂԿ-ի հետ, մինչդեռ նախագծերի մակարդակի արդյունքների (Ենթարդյունքներ) ցուցանիշները որոշվում են ԱՀ-ի և դրամաշնորհատուների կողմից: Այսպիսով, նախագծերի մակարդակում ՄևԳ գործընթացն ենթադրում է պլանավորում, համակարգում, պարբերական հաշվետվություն և նախագծի մեկնարկից առաջ դրանց և այլ խնդիրների վերաբերյալ նախագծի բոլոր մասնակիցների համաձայնություն:

Դրամաշնորհային ծրագրային մակարդակում ՄևԳ և հաշվետվությունների կազմում ԱՀ-ն յուրաքանչյուր իրականացվող նախագծի համար կիրականացնի առնվազն երկու մոնիտորինգային այցելություն՝ նախընտրելի է միջանկյալ հաշվետվությունների և ավարտական հաշվետվության փուլերում: Ըստ անհրաժեշտության և հնարավորության, ԱՂԿ-ի համապատասխան անդամները նույնպես կմասնակցեն այդ այցելություններին: Այդ այցելություններն ԱՀ-ին/ԱՂԿ-ին հնարավորություն կտան գործնականում ծանոթանալ նախագծի իրականացման ընթացքի հետ և հաստատել դրամաշնորհատուի միջանկյալ և ավարտական հաշվետվություններում ներկայացված տեղեկությունները: Այցելությունների ժամանակ ԱՀ-ն կհավաքագրի նյութեր, տեղեկություններ, լուսանկարներ և այլն, որպեսզի փաստագրի քաղված դասերը և ցուցադրի ՓՂԾ-ի գործողությունների բնապահպանական, ինչպես նաև կայուն ապրուստի միջոցների ապահովման հետ կապված ազդեցությունները: Յուրաքանչյուր այցելությունից հետո ԱՀ-ն/ԱՂԿ-ի անդամները կկազմեն մոնիտորինգի հաշվետվություն՝ նշելով դիտարկումները, առաջարկությունները և իրականացման ենթակա համապատասխան միջոցառումները: Այդ հաշվետվությունը կտրամադրվի դրամաշնորհատուին և անհրաժեշտության դեպքում ԱՂԿ-ին:

Բացի միջանկյալ հաշվետվություններից նախագծի ավարտից հետո դրամաշնորհատուն ներկայացնելու է նաև ավարտական հաշվետվություն: Ավարտական հաշվետվությունը պետք է նկարագրի նախագծի ողջ ընթացքը, իրականացված նպատակները, ակնկալվող և իրական արդյունքները, քաղված դասերը, կրկնօրինակման հեռանկարները և նախագծի այլ հետաքրքիր կողմերը: Հաշվետվությունը պետք է ներառի նաև նախագծի կայունության ասպեկտները: Անհրաժեշտության դեպքում ԱՀ-ն կարող է պահանջել լրացուցիչ տեղեկություններ կամ պարզաբանումներ:

7. Ռեսուրսների մոբիլիզացում և կայունություն

Ռեսուրսների մոբիլիզացումը ՓԴԾ հայաստանային ծրագրի ռազմավարության կարևոր ասպեկտներից է և հետևաբար առաջնային գործողություն է համարվում ՓԴԾ-ի թիմի, ԱՂԿ-ի և Տեխնիկանան խորհրդատվական խմբի համար: ՓԴԾ-ը ԳԷՀ-ի Խորհրդի առջև պարտավորություն է ստանձնել, որպեսզի գլոբալ մակարդակում ապահովվի առնվազն 1:1 համաֆինանսավորման հարաբերակցություն, այնպես, որ համաֆինանսավորվող մասը հավասարապես բաշխվի դրամական և ոչ դրամական/նյութական ներդրումների տեսքով: Համաֆինանսավորումը նաև կարևոր է ՓԴԾ-ի կողմից ֆինանսավորվող նախագծերի թվի, չափերի և ազդեցությունների մեծացման համար: Առկա գործընկերություններն ու մոբիլիզացված ռեսուրսները կենսական նշանակություն ունեն նախագծերի եկամուտների ստեղծման և ապրուստի միջոցների բարելավման համար, որոնք կնպաստեն նախագծերի նկատմամբ համայնքների կողմից «սեփականության զգացողության» դրսևորմանը և հետևաբար կապահովեն դրանց կայունությունը:

Ակնկալվում է, որ ԳՓ-6-ում ՓԴԾ հայաստանյան ծրագրի կողմից ֆինանսավորվող նախագծերը կապահովեն 1:1 համաֆինանսավորման չափաբաժինը (50% դրամական և 50% բնեղեն): Այնուամենայնիվ, Ազգային ծրագրի մակարդակում բավարար չափով ֆինանսական միջոցների մոբիլիզացման դեպքում համաֆինանսավորման դրամական բաղադրիչի պահանջը կարող է նվազել կամ չի կիրառվի չքավոր և խոցելի համայնքներում իրականացվող նախագծերի համար:

ԳԷՀ-ի ՓԴԾ հայաստանյան ծրագիրը կդիտարկվի ինչպես ավանդական, անպես էլ ոչ ավանդական աղբյուրների կողմից ընձեռնված գործընկերության և համաֆինանսավորման հնարավորությունները: Ռեսուրսների մոբիլիզացման գործողություններն իրականացվելու են հետևյալ ուղղություններով.

- Միջազգային դոնոր կազմակերպությունների և զարգացման գործակալությունների շահերի և գերակայությունների գնահատում և գործընկերության ու համաֆինանսավորման հնարավորությունների բացահայտում,
- Մասնավոր հատվածի ներգրավում ՓԴԾ-ի նախագծերի համաֆինանսավորման համար՝ նաև որպես կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվության բաղկացուցիչ մաս,
- ՓԴԾ-ի նախագծերի համաֆինանսավորման մեջ սփյուռքահայության ներգրավում,
- ՓԴԾ-ի նախագծերի ընդգրկում ՄԱԿ-ի գործակալությունների և ԳԷՀ-ի կողմից ֆինանսավորվող ավելի մեծ նախագծերի մեջ,
- ՓԴԾ-ի նախագծերի ընդգրկում ԿԶՆ-ների և աղքատության կրճատման ծրագրերի մեջ՝ համաֆինանսավորումը ընդլայնելու նպատակով,
- Պետական ֆինանսավորմամբ իրականացվող նախագծերի և տեղական մակարդակում իրականացվող նախաձեռնությունների փոխլրացման և համաֆինանսավորման հնարավորությունների ուսումնասիրում:

ՓԴԾ հայաստանյան ծրագիրը կուղղի բոլոր հնարավոր աղբյուրները ՓԴԾ-ի համար դրամական և ոչ դրամական համաֆինանսավորում ապահովելու համար՝ ինչպես ծրագրի, այնպես էլ նախագծերի մակարդակում: Այս առումով ծրագիրը մտադրվում է հաստատել և պահպանել ամուր գործընկերային հարաբերություններ երկկողմ ու բազմակողմ դոնոր կազմակերպությունների, ՄԱԿ-ի գործակալությունների, սփյուռքահայության, ինչպես նաև մասնավոր հատվածի և կառավարության հետ:

ՓԴԾ-ի սկզբունքներին համաձայն, բոլոր ազգային ծրագրերը որոշակի ժամանակից հետո պետք է անցում կատարեն դեպի ԳԷՀ-ի շրջանակներից դուրս գտնվող ֆինանսավորման աղբյուրներ: ՓԴԾ հայաստանյան ծրագրի կայունության ռազմավարությունը կենտրոնանալու է ԳԷՀ-ի ֆինանսավորման

ավարտից հետո Ազգային ծրագրի արդյունքների կայունության ապահովման վրա՝ ինչպես ծրագրային, այնպես էլ նախագծերի մակարդակում: Մասնավորապես, Ազգային ծրագրիը կկենտրոնանա հետևյալ արդյունքների ապահովման վրա.

- Ծրագրի մակարդակում լրացուցիչ համաֆինանսավորման մոբիլիզացում և ԳԷՀ ու այլ դոնոր կազմակերպությունների համար, ներառյալ ՄԱԶՕ, որպես տրամադրման մեխանիզմի ստեղծում՝ ապահովելով ՓԴԾ-ի ծախսերի փոխհատուցումը,
- Եկամուտ ապահովող բաղադրիչի հզորացում և այդպիսով նախագծերի նկատմամբ համայնքի կողմից “սեփականության զգացողության” դրսևորման ամրապնդում,
- Ավանդական և ոչ ավանդական աղբյուրներից համաֆինանսավորման ռեսուրսների ապահովում,
- Հաջողությամբ իրականացված ՓԴԾ-ի նախագծերի և նախաձեռնությունների լայն լուսաբանման ու կրկնօրինակման ապահովում,
- ԱՕՌ-ի թարմացման ապահովում՝ բնապահպանական և կայուն զարգացման ազգային գերակայությունները ներառելու նպատակով,
- ԱՂԿ-ում Կառավարության ներկայացուցիչների առավել արդյունավետ մասնակցության ապահովում, որի նպատակն է երաշխավորել ՓԴԾ հայաստանյան ծրագրի մասնակցությունն ազգային ռազմավարություններում և գործողությունների ծրագրերում,
- ՓԴԾ-ի տեսանելի լինելու ապահովում շարունակական հաղորդակցման, տեղեկատվական միջոցների և ցանցերում մասնկացելու միջոցով,
- ՀԿ-ների/ՀՀԿ-ների, տեղական իշխանությունների, կառավարման մարմինների, գիտական և կրթական հաստատությունների, մասնավոր հատվածի, ՁԼՄ-ների և այլ շահագրգիռ կողմերի միջև համագործակցության և երկխոսության համար հիմքերի ապահովում:

8. Ռիսկերի կառավարման պլան

ԳՓ-6-ի ընթացքում Ազգային ծրագրի իրականացման հիմնական բացահայտված ռիսկերը ներկայացված են ստորև՝ Աղյուսակ 5-ում: Այն արտացոլում է ռիսկի աստիճանի և հավանականության գնահատականը, ինչպես նաև համապատասխան մեղմացնող միջոցառումները:

Աղյուսակ 5. ԳՓ-6-ում բացահայտված ռիսկերի նկարագիր

Բացահայտված ռիսկի նկարագիր	Ռիսկի աստիճան (ցածր, միջին, բարձր)	Ռիսկի հավանականություն (ցածր, միջին, բարձր)	Ռիսկերի մեղմման նախատեսված միջոցառումներ
Քանի որ Հայաստանը դասվում է միջինից ցածր եկամուտ ունեցող երկրների շարքին, շատ երկկողմ դոնորներ կրճատել են իրենց աջակցությունը, որը ռեսուրսների մոբիլիզացման համար մարտահրավեր է ստեղծում:	Ցածր	Ցածր	Սա պահանջում է գործընկերության նկատմամբ ավելի լայն ու ստեղծագործական մոտեցում, ներառյալ՝ նոր և զարգացող երկկողմ գործընկերների, զարգացման բանկերի, կառավարության, անմիջականորեն քաղաքացիների, մասնավոր հատվածի և սփյուռքի հետ:
ՓԴԾ ԳՓ-6-ի վերաբերյալ գործադիր մարմինների (համապատասխան նախարարությունների, տարածքային և տեղական ինքնակառավարման մարմինների) ու տնտեսվարող սուբյեկտների իրազեկվածության անբավարար մակարդակ:	Միջին	Միջին	Երևանում և մարզերում ՓԴԾ ԳՓ-6 սկզբունքների ու մոտեցումների վերաբերյալ շարունակական քննարկում, խորհրդակցություն և տեղեկատվության տարածում:

<p>ՓՂԾ ծրագրի հայտատուների կողմից (ՀԿ-ներ, ՀՀԿ-ներ և այլն) բնապահպանական խնդիրների ու ԳՓ-6-ի ռազմավարական ուղղությունների անբավարար ընկալում և հետաքրքրության պակաս:</p>	Միջին	Միջին	<p>Մի շարք խորհրդատվական հանդիպումների իրականացում, կարողությունների զարգացում, հաջողված ՓՂԾ ԳՓ-5-ծրագրերի դեպքերի ուսումնասիրությունների ներկայացում՝ ՓՂԾ գործընթացում ակտիվ մասնակցության խթանման նպատակով:</p>
<p>Համայնքային մակարդակի շահագրգիռ կողմերը չեն գիտակցում բնական ռեսուրսների կայուն օգտագործման օգուտները, որի արդյունքում ծրագրային գործողություններին մասնակցելու քիչ շարժառիթներ ունեն:</p>	Միջին	Միջին	<p>Բնական պաշարների ռացիոնալ օգտագործման համայնքային մակարդակի շահագրգիռ կողմերի կարողությունների զարգացում և որպես կայուն եկամուտի աղբյուր բնապահպանական տեսանկյունից անվնաս գործողություններում գործնական ներգրավման աջակցություն:</p>
<p>Կլիմայի փոփոխության հետևանքով առաջացած արտադրական լանդշաֆտների դեգրադացիան հատել է սահմանը, երբ դեռ հնարավոր էր մեղմել հետևանքները հարմարվողականության միջոցառումների միջոցով:</p>	Ցածր	Ցածր	<p>Քիչ հավանական է, որ դրամաշնորհային ծրագրի իրականացման ողջ ընթացքում արտավայրերի, անտառների և այլ լանդշաֆտների վրա կլիմայի փոփոխության հետևանքները լուրջ լինեն: Երկարաժամկետ հեռանկարում այդ ռիսկը կհասցեագրվի ընթացիկ գյուղական զարգացման ծրագրերում կլիմայական տեսանկյունից հաշվարկված ագրո-էկոլոգիական մոտեցումների ներգրավման միջոցով:</p>
<p>Դրամաշնորհային հայտերի ձևակերպման և ծրագրային առաջարկների մշակման վերաբերյալ շահառու ՀԿ-ների և ՀՀԿ-ների շրջանում համապատասխան մասնագիտական գիտելիքների և հմտությունների բացակայություն:</p>	Ցածր	Միջին	<p><i>Grantmaker+</i> նախաձեռնության շրջանակներում աջակցման ծառայությունների ակտիվացում, Ազգային ծրագրի կողմից ՔՀԿ-ների (մասնավորապես ՀՀԿ-ների) աջակցություն՝ ծրագրերի մշակման և ձևակերպման ոլորտում, ինչպես նաև ՓՂԾ և գործընկերների ռեսուրսների մատչելիության դյուրացում:</p>
<p>ՓՂԾ ԳՓ-6-ի շրջանակներում ծրագրերի իրականացման համար տեղական մակարդակում անբավարար տեխնիկական և մարդկային ռեսուրսներ:</p>	Ցածր	Միջին	<p>Հիմնվելով տարիների ընթացքում կուտակված ՓՂԾ փորձի, գիտելիքների ու ակտիվների վրա, ծրագրերի արդյունավետ իրականացման, այդ թվում՝ տեխնոլոգիաների, ֆինանսական միջոցների և մարդկային ռեսուրսների պատշաճ օգտագործման թիրախային կարողությունների զարգացման և ուսուցման ապահովում:</p>
<p>ՓՂԾ ԳՓ-6-ի շրջանակներում իրականացված ծրագրերի արդյունքների կայունության ապահովման նկատմամբ ցածր վստահություն:</p>	Միջին	Միջին	<p>Իրականացվող ծրագրերի կայունության ձեռքբերման և կրկնօրինակման հնարավորության նպատակով, որպես ՄեԳ գործողությունների մի մաս ընտրվելու և համապատասխանաբար հաղորդակցվելու են քաղված դասերը, ի թիվս այլ գործողությունների:</p>
<p>ՓՂԾ ծրագրերից սերտված դասերը և լավագույն գործելակերպերը արագորեն չեն ընդունվում/յուրացվում ազգային քաղաքականության կողմից:</p>	Միջին	Բարձր	<p>Ազգային մակարդակում քաղված դասերի փոխանցման ապահովման համար ծրագրի կողմից կօգտագործվեն բոլոր հնարավոր մեխանիզմները: Անհրաժեշտության դեպքում, ծրագրի կողմից առկա մեխանիզմները կլրացվեն՝ մշակելով տեղականից դեպի ազգային մակարդակ փոխանցման մեխանիզմները, օրինակ տեղական աշխատանքային խմբեր, սեմինարներ, կամ կոնկրետ հարցերի լոբբինգ:</p>

Նշված ռիսկերը, որոնք վերաբերում սոցիալական և բնապահպանական, կլիմայական, ֆինանսական, իրավական և քաղաքական ասպեկտներին, հաշվի են առնվելու ծրագրերի իրականացման ընթացքում և թարմացվելու են ԱՕՌ վերանայման միջոցով: Այնուհետև, ռիսկի աստիճանը կամ հավանականությունը կարող է ճշգրտվել: Ըստ անհրաժեշտության, ի սկզբանե հայտնաբերված ռիսկերը կարող են ևս հեռացվել և նրանց փոխարեն ավելացվեն նորերը՝ համապատասխան մեղմացման միջոցառումներով:

9. Ազգային ղեկավար կոմիտեի հաստատում

ԱՂԿ անդամներ, ովքեր մասնակցել են ԳՓ-6 ԱՕՌ մշակմանը, վերանայմանը և հաստատմանը	Ստորագրություններ
Արմեն Մարտիրոսյան	
Արմեն Գևորգյան	
Արտաշես Թադևոսյան	
Ալվինա Ավագյան	
Էվելինա Ղուկասյան	
Գոհար Գրիգորյան	
Գրիշա Հովհաննիսյան	
Մարգարիտ Փիլիպոսյան	
Միրանուշ Գալստյան	
Թամարա Բաբայան	
Զատա Ալլահվերդյան	

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 1: ԾՐԱԳՐԻ ԲՆԱՊԱՀՊԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԶՆՆՄԱՆ ՍՏՈՒԳԱԹԵՐԹԻԿ

Ծրագրի անվանում			
Կազմակերպության անվանում			
	Այո	Ոչ	Մեկնաբանություններ
Ծրագրի ընդհանուր որակ			
Ծրագրային նպատակների հստակ ձևակերպում ԳՓ-6-ի ռազմավարական նախաձեռնություններին համապատասխան			
Գործողությունների և արդյունքների իրատեսական պլանավորում			
Բյուջեի իրատեսական սահմանում ծրագրի նպատակներին և գործողություններին համահունչ			
Ծրագրի նախագծման հետ կապված ռիսկերի և մարտահրավերների խելամիտ գնահատում և համապատասխան լուծումների նախագծում			
Արդյո՞ք կանխվել, կառավարվել և մեղմվել են մարդկանց և շրջակա միջավայրի վրա հնարավոր բացասական ազդեցությունները ՄԱԶԾ սոցիալական ու բնապահպանական ստանդարտների համաձայն			
Կառավարման կարողություններ			
Ծրագրի արդյունավետ իրականացմանն ուղղված կառավարման և կազմակերպչական գործիքների արդյունավետ օգտագործում			
Պարտականությունների / առաջադրանքների / գործողությունների հստակ սահմանում			
Մե՞կ պլանի, ներառյալ՝ առաջընթացի վերահսկման հստակ ցուցանիշների խելամիտ նախագծում			
Գիտելիքների և կառավարման պլանի խելամիտ նախագծում գիտելիքների փոխանակման նպատակով			
Հաղորդակցության պլանի խելամիտ նախագծում տարածման և քաղաքականության քարոզման համար			
Կայունություն			
Հնարավոր համաֆինանսավորման աղբյուրների բացահայտում			
Կայունության ձեռքբերում կոոպերատիվ ֆոնդերի, միկրովարկերի տրամադրման և այլնի միջոցով			
Ծրագրի կարևորության գիտակցում և համայնքի հետ առնչության ճանաչում			
Ներգրավվածություն			
Կանանց ակտիվ ներգրավում որոշումների կայացման գործընթացում և ընդհանուր գործողություններում			
Բնիկների ակտիվ ներգրավում որոշումների կայացման գործընթացում և ընդհանուր գործողություններում			
Երիտասարդների ակտիվ ներգրավում որոշումների կայացման գործընթացում և ընդհանուր գործողություններում			
Գենդերային հավասարության բաղադրիչի ինտեգրում			
Տղամարդիկ և կանայք ակտիվ մասնակցություն են ունեցել ծրագրի նախագծմանը և այն արձագանքում է նրանց կարիքներին			
Տղամարդկանց և կանանց վրա ծրագրի ազդեցությունը ենթարկվել է վերլուծության (խնդրում ենք նայել աշխատանքի բաժանմանը, աշխատանքային ծանրաբեռնվածությանը և ռեսուրսների ու ծառայությունների հասանելիությանը)			
Տղամարդկանց և կանանց համար ակնկալվող արդյունքները բացատրվել են, և ծրագիրը պետք է նպաստի երկուսին էլ			
Ծրագիրը պարունակում է գենդերային տարաբաժանումով տվյալներ ակտիվ մասնակիցների և շահառուների վերաբերյալ			
Տղամարդիկ և կանայք ունեն հավասարակշիռ ներկայացվածություն ծրագրի կառավարման կառուցվածքում (օրինակ՝ ծրագրի կառավարման թիմը պետք է կազմված է լինի և տղամարդկանցից և կանանցից, և որոշումների կայացման մեջ հավասար մասնակցության ապահովման նպատակով ըստ հնարավորության ապահովվի նրանց հավասար ներկայացվածությունը)			

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 2: ՓՐՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆՅԱՆ ԾՐԱԳՐԻ ՆԵՐԴՐՈՒՄԸ ԿՁՆ ԹԻՐԱԽԱՅԻՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ

Կայուն զարգացման նպատակներ	Ակնկալվող ներդրում
<p>ԿՁՆ 1: ՈՉ ԱՂՔԱՏՈՒԹՅԱՆԸ Ամենուրեք վերացնել աղքատությունը՝ իր բոլոր ձևերով ու դրսևորումներով</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Եկամտաբեր հնարավորությունների դիվերսիֆիկացիա ✓ Կենսունակ տնտեսական գործելակերպերի կարողությունների զարգացում ✓ Նոր աշխատատեղերի ստեղծում
<p>ԿՁՆ 3: ԱՌՈՂՋՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԲԱՐԵԿԵՑՈՒԹՅՈՒՆ Ապահովել առողջ կյանք և խթանել բարեկեցություն բոլորի համար՝ անկախ տարիքից</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Բնակչության կենսապայմանների բարելավում ծախսերի կրճատման կամ եկամուտների ավելացման միջոցով ✓ Կայուն գյուղատնտեսության խթանում պարենային անվտանգության, առողջ գյուղատնտեսական արտադրանքի և առողջություն ապահովման նպատակով ✓ Կլիմայի փոփոխության հետևանքների նկատմամբ մարդկանց և էկոհամակարգերի ճկունության խթանում
<p>ԿՁՆ 4: ՈՐԱԿՑԱԼ ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆ Ապահովել ներառական ու որակյալ կրթություն բոլորի համար և խթանել ողջ կյանքի ընթացքում ուսման հնարավորություններ</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ՓՐԾ-ի կողմից պատրաստված կրթական նյութերի էկոլոգիական բաղադրիչի ընդգրկում տարրական դպրոցի կրթական ծրագրում ✓ Հասարակական բնապահպանական գիտակցության ձևավորում
<p>ԿՁՆ 5: ԳՆԱՂԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ Հասնել գենդերային հավասարության և գորացնել բոլոր կանանց ու աղջիկներին</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Տղամարդկանց և կանանց հավասար ներգրավվածության խթանում ՓՐԾ կողմից ֆինանսավորվող ծրագրային գործունեության մեջ
<p>ԿՁՆ 6: ՄԱՔՈՒՐ ՋՈՒՐ ԵՎ ՄԱՆԻՏԱՐԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ Ապահովել բոլորի համար ջրի ու սանիտարական պայմանների հասանելիություն</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ջրային ռեսուրսների կառավարման և ջրամատակարարման ու ջրահեռացման ապակենտրոնացված, պահանջարկի վրա հիմնված, նորարարական, ցածրարժեք համայնքային նախագծերի օժանդակում գյուղական վայրերում ✓ Ջրերի հետ կապված էկոհամակարգերի վերականգնում և համայնքների մասնակցության խթանում ջրամատակարարման ու ջրահեռացման կառավարման բարելավման ոլորտում
<p>ԿՁՆ 7: ՄԱՏՉԵԼԻ ԵՎ ՄԱՔՈՒՐ ԷՆԵՐԳԻԱ Ապահովել բոլորի համար մատչելի, հուսալի, կայուն և ժամանակակից էներգիայի հասանելիություն</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Տեղական իրագործելի ցածր ածխածնային տեխնոլոգիաների ցուցադրման, վերարտադրության և ընդլայնման խթանում ✓ Գիտելիքների փոխանակման և կարողությունների զարգացման խթանում նորարարական ցածր-ՋԳ տեխնոլոգիաների զարգացման և իրականացման համար
<p>ԿՁՆ 11: ԿԱՅՈՒՆ ՔԱՂԱՔՆԵՐ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ Քաղաքները և մարդկային այլ բնակավայրերը դարձնել ներառական, դիմակայուն, անվտանգ և կայուն</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Տեղական համայնքների կարողությունների զարգացում՝ կլիմայի փոփոխության նկատմամբ հարմարվողականության և դիմակայունության բարելավման նպատակով
<p>ԿՁՆ 12: ՊԱՏԱՄԽԱՆԱՏՈՒ ՍՊԱՌՈՒՄ ԵՎ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ Ապահովել սպառման և արտադրության կայուն մոդելներ</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Բնական պաշարների կայուն օգտագործման խթանում՝ ուղղված էկոհամակարգերի վիճակի բարելավմանը ✓ Քիմիական նյութերի և թափոնների կառավարման նորարարական և գործնական լուծումների ներդրում
<p>ԿՁՆ 13: ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆ՝ Ի ՆՊԱՍՏ ԿԼԻՄԱՅԻ Ձեռնարկել անհապաղ գործողություններ՝ պայքարելու կլիմայի փոփոխության և դրա ազդեցությունների դեմ</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ՋԳ արտանետումների կրճատում՝ մաքուր էներգիայի, կայուն տրանսպորտի, էներգաարդյունավետության բարձրացման և հողօգտագործման գործելակերպերի մատչելիության միջոցով ✓ Ագրո-էկոլոգիական նորարարությունների խթանում, որոնք նվազեցնում են գյուղատնտեսական արտանետումները և նպաստում կենսազանգվածում և հողում ածխածնի կուտակմանը ✓ Տեղական համայնքների կարողությունների ամրապնդում՝ դիմակայելու կլիմայական փոփոխություններին

<p>ԿԶՆ 15: ԿՅԱՆՔԸ ՑԱՄԱՔՈՒՄ Պաշտպանել և վերականգնել ցամաքային էկոհամակարգերն ու խթանել դրանց կայուն օգտագործումը, ապահովել անտառների կայուն կառավարումը, պայքարել անապատացման դեմ, դադարեցնել և շրջադարձել հողերի վատթարացումը, կասեցնել կենսաբազմազանության կորուստը</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Կենսաբազմազանության տեսանկյունից անվտանգ գործելակերպերի ներառում կենսամիջոցների ապահովման համայնքային գործընթացում՝ արտադրական լանդշաֆտներում և կառավարման էկոհամակարգերում կենսաբանական ռեսուրսների կայուն օգտագործման նպատակով ✓ Համայնքային պահպանության արդյունավետ ձևերի խթանում՝ ուղղված կրիտիկական պահպանվող տարածքների, կենսաբազմազանության թեժ կետերի և էկոլոգիական միջանցքների աջակցությանը ✓ Տեղական կարողությունների զարգացում՝ շրջակա միջավայրի դեգրադացիային արձագանքելու համար
<p>ԿԶՆ 17: ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՆՈՒՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԻ ԻՐԱԳՈՐԾՄԱՆ Կատարելագործել կայուն զարգացման նպատակների իրականացման միջոցներն ու ակտիվացնել գլոբալ գործընկերությունը՝ հանուն կայուն զարգացման</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ՔՀԿ-ների և համայնքային մակարդակի գործընկերների ջանքերի համադրանքում՝ ազգային և գլոբալ մակարդակներում ԿԶՆ-երի ձեռքբերմանը օժանդակելու նպատակով ✓ ՓՂԾ-ի լավագույն փորձի զարգացման, փոխանցման և տարածման խթանում, որպեսզի քաղաքացիական հասարակության և համայնքային կազմակերպությունների կողմից ստացված գիտելիքները հասցվեն լայն լսարաններին՝ նպատակ ունենալով ազդել գլոբալ բնապահպանական և կառավարման նպատակների վրա

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 3: ՄԱԶԾ/ԵՄ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ, ԴՈՆՈՐՆԵՐԻ ԵՎ ՀԿ-ՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՖԻՆԱՆՍԱՎՈՐՎՈՂ ԾՐԱԳՐԵՐԻ ՈՒ ՆԱԽԱԳԾԵՐԻ ԵՎ ԳՓ-6 ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՆԱԽԱՁԵՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԻՋԵՎ ՓՈԽԼՐԱՑՄԱՆ ՈՒ ՀԱՄԱԴԱՇՆԵՑՄԱՆ ՆԵՐՈՒԺ

Գործակալության/ կազմակերպության անունը		Ծրագիր (դոնոր)	Լանդշաֆտային տարածքում փոխլրացման և համադաշնեցման նպատակով գործընկերության հնարավորություններ	Աշխարհագրական առանցքային տարածք (մարզեր)
ՄԱԶԾ ծրագրեր և ՄԱԿ-ի գործակալություններ				
1	ՄԱԶԾ, ՄԱԿ ԱԶԿ և ՄԱԿ-ի ՊԳԿ	Եվրոպական հարևանության գյուղատնտեսության և գյուղական զարգացման ծրագիր (ԵՄ)	1. Կլիմայական ռիսկերի տեսանկյունից խելամիտ նորարարական ազրո-էկոլոգիական գործելակերպերի ոլորտում գյուղատնտեսական կոոպերատիվների խթանում (ՄԱԶԾ և ՄԱԿ ԱԶԿ բաղադրիչներ), 2. Գյուղատնտեսության պահպանության աջակցություն (ՊԳԿ բաղադրիչ)	Շիրակ, Լոռի, Գեղարքունիք, Արագածոտն, Կատայք, Վայոց Ձոր, Սյունիք
2	ՄԱԶԾ	Տեղական զարգացման բարելավված պլանավորման միջոցով կլիմայի փոփոխության ռիսկերի մեղմումը գյուղական համայնքներում (ՃԿՎԲ)	1. Կլիմային դիմակայուն գյուղատնտեսական գործելակերպերի խթանում՝ էկոհամակարգային հարմարվողականության համատեքստում 2. Համայնքային լանդշաֆտների պլանավորման խթանում՝ բարելավված էկոհամակարգային ծառայությունների և կլիմայի ռիսկի նվազեցման նպատակով	Վայոց Ձոր
3	ՄԱԶԾ	Հողերի և անտառի կայուն կառավարման ներդրումը հյուսիս-արևելյան Հայաստանի լեռնային լանդշաֆտներում (ԳԷՀ և ԱԿԱԱԴՀ / REDD+)	Անտառամերձ համայնքներում ՓԴԾ դրամաշնորհների տրամադրման մեխանիզմի միջոցով այլընտրանքային կենսամիջոցների ապահովման հնարավորությունների խթանում	Տավուշ և Լոռի
4	ՄԱԿ-ի ՊՀԾ	ՊՀԾ հզորությունների ստեղծման ծրագիր	Լրացնել ՓԴԾ-ի նախաձեռնությունները ՊՀԾ համայնքային ակտիվների ստեղծման ծրագրի իրականացման միջոցով	Բոլոր մարզեր
Դոնոր գործակալություններ, միջազգային ծրագրեր և ՀԿ-ներ				
1	ԲՀՀ	Հարավային Կովկասում էկոլոգիական միջանցքների ծրագրի խթանում (Գերմանիայի դաշնային հանրապետության տնտեսական համագործակցության և զարգացման նախարարություն (BMZ՝ KfW Զարգացման բանկի միջոցով)	Ընտրված էկոլոգիական միջանցքներում էկոլոգիապես կայուն հողոգտագործման գործելակերպերի աջակցություն	Սյունիք, Արարատ և Վայոց Ձոր
2	Հայաստանի վերականգնվող էներգետիկայի և էներգախնայողության հիմնադրամ	Էներգախնայողության ծրագիր (ՀԲ-ԳԷՀ դրամաշնորհ եւ R2E2 շրջանառու հիմնադրամ)	ՓԴԾ լրացուցիչ ֆինանսավորում՝ սոցիալական հանգույցներում R2E2 կողմից ֆինանսավորվող ծրագրերի համար	Բոլոր մարզեր

3	“Altair asesores” ընկերության կողմից գլխավորած կոնսուլտինգ	Արևելյան գործընկերության տարածաշրջանային համագործակցության աջակցության ծրագիր (ԵՄ և Գերմանիայի կառավարություն)	Ցածր ածխածնային տրանսպորտի, Էկոտուրիզմի, բնական ռեսուրսների կայուն օգտագործման և կոշտ թափոնների կառավարման ծրագրեր	Լոռի, Տավուշ, Շիրակ
4	ԱՄՆ ՄԶԳ	Գործընկերություն՝ հանուն գյուղական համայնքների բարգավաճման և Գյուղի զարգացման արդի նախաձեռնություն	Փոքրածավալ համայնքային ենթակառուցվածքների զարգացում	Լոռի, Վայոց Ձոր, Սյունիք
5	Համաշխարհային բանկ (վարկ)	Տեղական տնտեսության և ենթակառուցվածքների զարգացման ծրագիր	Համայնքային զբոսաշրջության ենթակառուցվածքների զարգացում	Արարատ, Վայոց Ձոր, Սյունիք, Կատայք, Լոռի
6	GITEC Consult GmbH ընկերության կողմից գլխավորած կոնսուլտինգ (KfW)	Պահպանվող տարածքների աջակցության ծրագիր - Հայաստան	Հարավային Սյունիքում պահպանվող տարածքներին ուղեկցող համայնքներում սոցիալ-տնտեսական զարգացման աջակցություն	Սյունիք
7	Եվրոպայում Անվտանգության և Համագործակցության Կազմակերպություն	Քաղաքացիական գործողություններ հանուն անվտանգության և շրջակա միջավայրի (ՔԳՇՄ) Փոքր դրամաշնորհների ծրագրի	Շրջակա միջավայրի և անվտանգության հարցերի լուծման առնչվող ծրագրեր	Բոլոր մարզեր
8	Շվեյցարիայի զարգացման և համագործակցության գործակալություն	Շվեյցարիայի զարգացման և համագործակցության գործակալության փոքր դրամաշնորհներ	Գյուղերի կայուն զարգացման ուղղված ՇԶԳ փոքր դրամաշնորհներ	Բոլոր մարզեր
9	ԱՄՔՈՐ-Հայաստան	Գյուղատնտեսական զարգացման ծրագիր	Գյուղական կայունության Էկոհամակար- գերի տարածքում ագրո-էկոտուրիզմի և գենետիկական ռեսուրսների in-situ պահպանության խթանում, Գյուղական կայունության չորային Էկոհամակարգերում կայուն հողօգտագործման / կառավարման գործելակերպերի կիրառում	Վայոց Ձոր
10	Վորլդ Վիժն- Հայաստան	Երիտասարդական հզորացման ծրագիր	Համայնքների և հավասարակիցների բարօրության ուղղված երիտասարդական նորարարական ծրագրերի իրականացում	Արագածոտն, Շիրակ, Լոռի, Սյունիք, Տավուշ և Գեղարքունիք
11	Հայ օգնության ֆոնդ	Աղքատության հաղթահարման ծրագիր	Նորարարական ագրոբիզնեսի գործելակերպերի խթանում	Տավուշ
12	TELOA և Bauges (Բոժ) ազգային պարկեր (Ֆրանսիա)	Երկրաբանական և հնագիտական ժառանգության տուրիզմի զարգացում (Ֆրանսիայի Rhône Alpes շրջան)	Զբոսաշրջային եկամտաբեր գործունեության մեջ տեղական բնակչության ներգրավման միջոցով աղքատության կրճատում	Տավուշ, Լոռի, Գեղարքունիք և Վայոց Ձոր

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 4: ԳՓ-6 ԼԱՆՂՇԱՖՏՆԵՐԻ ԵԼԱԿԵՏԱՅԻՆ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ԶԵԿՈՒՅՑ

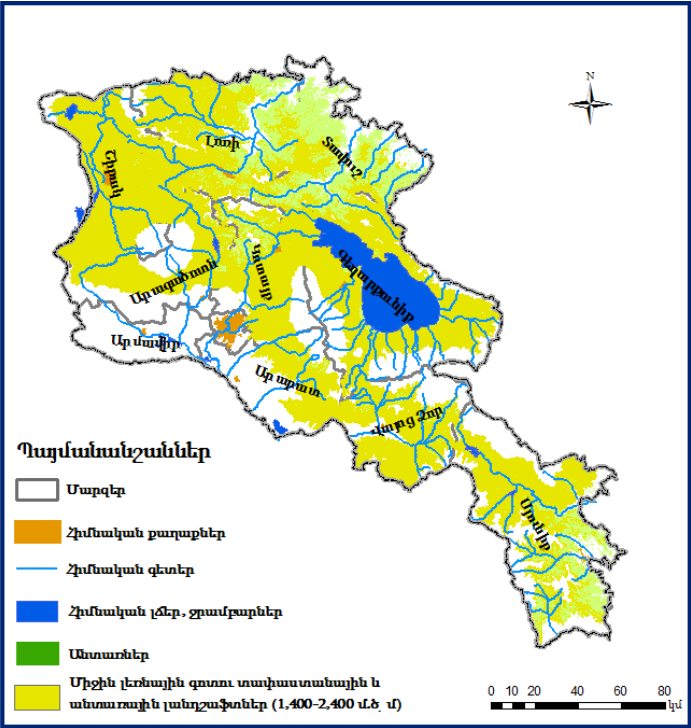
**ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԳԷՀ ՓԴԾ ԳՓ-6 ԱԶԳԱՅԻՆ ԾՐԱԳՐԻ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐԻՄ ԸՆՏՐՎԱԾ ԹԻՐԱԽԱՅԻՆ
ՏԱՐԱԾՔՆԵՐԻ ԵԼԱԿԵՏԱՅԻՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ**

ՄԻՋԻՆ ԼԵՌԱՅԻՆ ԳՈՏՈՒ ՏԱՓԱՍՏԱՆԱՅԻՆ ԵՎ ԱՆՏԱՌԱՅԻՆ ԼԱՆՂՇԱՖՏՆԵՐ

1. Ներածություն

ԳՓ-6-ում կիրառվող լանդշաֆտային տարածքի ընտրությունն իրականացվել է հաշվի առնելով դրամաշնորհային գործունեության, նիշայի, հնարավորությունների, մարտահրավերների ու համադաշնեցման հնարավորությունների համար մատչելի ֆինանսավորումը, ինչպես նաև հիմնվելով ազգային իշխանությունների և տեղական շահագրգիռ կողմերի հետ հանրային խորհրդակցություններն ու քննարկումները: Այս գործընթացը ներառել է 6 մարզերում կազմակերպված կարողությունների զարգացման և խորհրդատվական հանդիպումներ, «Ռիոյի» կոնվենցիաների (ՄԱԿ-ի «Կենսաբանական բազմազանության մասին» կոնվենցիա, ՄԱԿ-ի «Կլիմայի փոփոխության մասին» շրջանակային կոնվենցիա, ՄԱԿ-ի «Անապատացման դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիա, Ստոկհոլմի «Կայուն օրգանական աղտոտիչների մասին» կոնվենցիա) ազգային համակարգողների հետ պաշտոնական հանդիպումներ և ՓԴԾ ԱՂԿ հանդիպումը:

Ընդհանուր առմամբ, քննարկվել են թիրախային տարածքի 7 տարբերակներ: Քննարկումների արդյունքում համաձայնություն է ձեռք բերվել ԳՓ-6-ում որպես ԳԷՀ ՓԴԾ կիրառվող տարածք ընտրել միջին լեռնային գոտու տափաստանային և անտառային լանդշաֆտները (1400-2400 մ. բարձրությունների վրա, ընդգրկում է Հայաստանի տարածքի մոտ 60%-ը): Այս գոտին ընտրվել է նաև հաշվի առնելով ավելի շատ գումարային և նպատակային ազդեցություններ ունենալու անհրաժեշտությունը և հիմնվելով այն փաստի վրա, որ այս գոտին ներառում է կլիմայի փոփոխության նկատմամբ խոցելի ավելի շատ էկոհամակարգեր, որտեղ կենտրոնացած է կենսազանգվածի արտադրության ամենաբարձր ցուցանիշը:

2. Ելակետային վերլուծություն

2.1. Թիրախային տարածքի ընդհանուր նկարագրություն

Ընտրված թիրախային գոտու ընդհանուր տարածքը կազմում է 17702 կմ² կամ ՀՀ ընդհանուր տարածքի 59.5%-ը: Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված է կիզակետային տարածքի ամփոփ վիճակագրությունը:

Բնակավայրեր	ընդհանուր	575
որից	քաղաքներ	21
	գյուղեր	554
Բնակչության թիվը	ընդհանուր	895600
որից	քաղաքային	397800
	գյուղական	497800
Խոշոր քաղաքներ և դրանց բնակչության թիվը թիրախային տարածքում	Գյումրի	122000
	Արմվյան	43500
	Հրազդան	41800
	Գավառ	20800
	Չարենցավան	20400

Արդյունաբերություն

Թիրախային տարածքում արդյունաբերությունը հատկապես զարգացած է Սյունիքի և Լոռու մարզերում, այնինչ Տավուշի, Վայոց Ձորի և Գեղարքունիքի մարզերում արդյունաբերության ծավալներն աննշան են: Արդյունաբերության հիմնական ճյուղերը ներառում են լեռնահանքային և վերամշակող արդյունաբերությունը: Թիրախային տարածքում հիմնական արդյունաբերական ձեռնարկությունները կենտրոնացած են Լոռու մարզի Ալավերդի և Ախթալա քաղաքներում և Սյունիք մարզի Քաջարան և Ազարակ քաղաքներում: Չնայած նրան, որ Հայաստանի կառավարությունը հանքարդյունաբերությունը ճանաչել է որպես տնտեսության գերակա ճյուղ, այն հիմնականում զարգացվում է առանց ռեսուրսների կայուն օգտագործման երկարաժամկետ ծրագրի, պատշաճ հարկման, շրջակա միջավայրի պահպանության համապատասխան օրենսդրության և բնապահպանական ու սոցիալական ազդեցությունների միասնական գնահատման: Որպես հետևանք, հանքարդյունաբերությունը շարունակում է ունենալ կործանարար ազդեցություն, այդ թվում հանգեցնում է հողային ծածկույթի ֆիզիկական խախտման, պոչամբարների ընդլայնման, հանքարդյունաբերական թափոնների կուտակման, ջրային ռեսուրսների աղտոտվածության, բուսական և կենդանական աշխարհի պոպուլյացիաների և կենսամիջավայրերի մասնատմանն ու ոչնչացմանը, և այլ:

Գյուղատնտեսություն

Հայաստանի ընդհանուր բնակչության մոտ 36% -ը ապրում է նոսր բնակեցված և լեռնային գյուղական բնակավայրերում, որտեղ գյուղատնտեսությունը եկամուտի կարևոր աղբյուր է: Թիրախային տարածքի գյուղական բնակավայրերում եկամուտների մեծ մասը բաժին է ընկնում բուսաբուծությանը, անասնաբուծությանը, ինչպես նաև վճարովի գյուղատնտեսական աշխատանքներին: Այդ գյուղական համայնքներում բնակչության մոտ 80%-ը զբաղվում է գյուղատնտեսական գործունեությամբ, որտեղ բուսաբուծության մասնաբաժինը կազմում է 63%, իոկ անասնաբուծությանը՝ 37%:

Հողը համարվում է գյուղատնտեսական գործունեության հիմնական աղբյուր և ակնհայտ է, որ հողի պահպանությունը, հողային ռեսուրսների ռացիոնալ և արդյունավետ օգտագործումը կարևոր են ոչ միայն գյուղատնտեսական, այլև բնապահպանական տեսանկյունից: Հողերի դեգրադացիան անմիջական ազդեցություն ունի գյուղատնտեսության ոլորտի աճի տեմպի, ներառյալ՝ մշակաբույսերի արտադրողականության, խոտհարքների և արոտավայրերի վրա:

Թիրախային տարածքում գյուղատնտեսության բացասական ազդեցությունը դիտարկվում է հողերի դեգրադացիայի, այդ թվում՝ հողի էրոզիայի, արոտավայրերում բուսածածկի ոչնչացման, բազմաթիվ բուսատեսակների ոչնչացման, միջատների և հիվանդությունների տարածման, ինչպես նաև ոչ պատշաճ գյուղատնտեսական գործելակերպերի ու ոռոգման համար արդյունաբերական ու կենցաղային կեղտաջրերի կիրառման արդյունքում հողի, ջրի և մթնոլորտի աղտոտման միջոցով: Ամեն տարի ջրի, քամու և ոչ պատշաճ ոռոգման արդյունքում առաջացած էրոզիան զգալի կերպով վնասում է գյուղատնտեսությանը: Էրոզացված հողերից ստացված բերքը 3-4 անգամ պակաս է էրոզիայի ազդեցությանը չենթարկված հողերի բերքատվությունից:

Թիրախային տարածքում թերզարգացած ենթակառուցվածքների պատճառով հեռագնա արոտներն ու խոտհարքները որպես կանոն քիչ են օգտագործվում: Սա հանգեցնում է բնակավայրերին մոտ գտնվող արոտավայրերի գերօգտագործմանն ու դեգրադացմանը, իսկ հեռագնա արոտները մնում են թերօգտագործված և հաճախ դառնում են լքված: Արդյունքում, մոտ 15000հա տարածք այլևս ենթակա չէ օգտագործման:

Անտառաբուծություն

Տնտեսական տեսանկյունից Հայաստանում անտառը առավել կարևոր բնական էկոհամակարգ է հանդիսանում: Այն հիմնականում օգտագործվում է որպես վառելիքայտի և շինանյութի աղբյուր, իսկ անտառային կողմնարդյունքը (վայրի պտուղներ, ընկույզ, սունկ, հատապտուղ և այլ պարենային ապրանքներ, դեղաբույսեր) կենցաղային օգտագործման և առևտրի նպատակով հավաքվում է տեղական բնակչության կողմից:

Անտառի օժանդակ օգտագործումը ներառում է ռեկրեացիան, խոտհունձը, անասունների արածեցումը և մեղվաբուծությունը: Թիրախային տարածքում անտառները զբաղեցնում են 2154 կմ² կամ Հայաստանի անտառային ընդհանուր տարածքի 64.6%-ը:

Անտառների մեծ մասը (1281 կմ² կամ թիրախային տարածքի անտառային ընդհանուր տարածքի 59.5%-ը) տեղաբաշխված է հյուսիս-արևելյան հատվածում, իսկ 22.3%-ը (482 կմ²)՝ հարավ-արևելյան հատվածում, այնինչ ծավալուն կենտրոնական հատվածում, այդ թվում Մևանա լճի ավազանում և Շիրակի սարահարթում, անտառները զբաղեցնում են թիրախային տարածքի անտառային ընդհանուր տարածքի մոտ 18.2% (391 կմ²): Անտառային տարածքները հիմնականում օժտված են մեղմ կլիմայով, խիտ հիդրոլոգիական ցանցով և կտրտված տեղագրությամբ:

Չնայած նրան, որ ըստ պաշտոնական վիճակագրության ապօրինի անտառահատումները Հայաստանում երկու անգամ կրճատվել են, թիրախային տարածքում անտառահատումների արդյունքում առաջացած բացասական բնապահպանական փոփոխությունները երկարաժամկետ բնույթ ունեն՝ հանգեցնելով դեգրադացված անտառների և ոչ անտառային հողերի ընդլայնման, կիրճերի ձևավորման, սողանքային և էրոզիոն-սելավային պրոցեսների առաջացման, աղբյուրների չորացման, փոշու ամպերի և այլ ազդեցությունների: Այդ հետևանքները զգալիորեն խաթարում են ագրո- և անտառային էկոհամակարգային ծառայությունները, որոնք վճռորոշ են կայուն ապրուստի միջոցների ապահովման տեսանկյունից:

Տարբեր սոցիալ-տնտեսական խնդիրների և փայտանյութի մեծ պահանջարկի արդյունքում անտառահատումները դեռևս գերազանցում են անտառների բնական վերականգնման կարողությունը: Աա բացատրվում է թիրախային տարածքում գյուղաբնակ տնային տնտեսությունների ջեռուցման և պատրաստման համար որպես էներգիայի առաջնային աղբյուր վառելափայտի աճող կախվածությամբ: Ամենայն հավանականությամբ, էներգիայի սպառման նպատակով վառելափայտից այսպիսի կախվածությունը կշարունակվի այնքան ժամանակ, քանի դեռ գազի և էլեկտրաէներգիայի գները շարունակում են աճել: «Անտառային պետական մոնիտորինգ» ՊՈԱԿ-ի կողմից կատարված ուսումնասիրության համաձայն բնակչության կողմից սպառվող վառելափայտը 20 անգամ գերազանցում է պաշտոնապես վաճառվող վառելափայտի ցուցանիշերը: Արդյունքում, տեղի է ունենում տեսակային կազմի փոփոխություն և բարձրարժեք կաղնին ու հաճարենին փոխարինվում են համեմատաբար ցածրարժեք բոխի տեսակով: Բնականաբար, տեղի է ունենում նաև անտառային պաշարների հյուժում, որի արդյունքում ստորին անտառային գոտին բարձրանում է վերև:

Էներգետիկա

Հայաստանը նավթի կամ բնական գազի ապացուցված պաշարներ չունի և ներկայումս մոտ 80%-ը ներկրում է Ռուսաստանից և համեմատաբար փոքր քանակությամբ՝ Իրանից: Չնայած երկրում էներգակիրների բարձր արժեքի, կա վերականգնվող էներգիայի աղբյուրների օգտագործման և շենքերում էներգիայի սպառման նվազեցման մեծ ներուժ:

Ներկայումս, հիդրոէներգառեսուրսները հիմնականում օգտագործվում են Հայաստանի վերականգնվող էներգետիկայի ոլորտի, իսկ այլ աղբյուրների ներուժը համարժեքորեն չի օգտագործվում: 2015թ. դրությամբ, թիրախային տարածքում շահագործվում են 63 ՓՀԷԿ-եր, իսկ 6-ը կառուցվում են: Թեև ՓՀԷԿ-երի զարգացումը համարվում է այլընտրանքային էներգիայի կարևոր աղբյուր, դրանց կառուցումը և շահագործումը շատ հաճախ տեղի է ունենում բնապահպանական նորմերի բացահայտ խախտմամբ՝ բացասական ազդեցություն ունենալով ջրային էկոհամակարգերի վրա: Շատ դեպքերում ՓՀԷԿ-երը կառուցվում են խոցելի էկոհամակարգերի տարածքներում (ինչպիսիք են գետերի ուղեկցող անտառները), որը հանգեցնում է անտառի և կենսաբազմազանության դեգրադացիայի, տեղական բնակչության ապրուստի միջոցների և եկամուտների կրճատման, ինչպես նաև բնական աղետների ռիսկերի ավելացման: Ջրառի թուլյալությունների գերազանցման արդյունքում ՀԷԿ-երը խախտում են էկոլոգիական թողքի պահանջները և ստեղծում են զգալի էկոլոգիական, սոցիալական և տնտեսական լարվածություն: Այսպիսով, պետք է նաև դիտարկվեն և խթանվեն վերականգնվող էներգիայի այլընտրանքային աղբյուրներ, այդ թվում՝ արևային, կենսազանգվածի և այլն: Նախորդ փուլերի ՓԳԾ-ի փորձի համակողմանի վերանայման արդյունքում արևային¹ ջեռուցման սարքերի և շենքերի էներգախնայողության բարելավման ծրագրերը գնահատվել են որպես ամենակենսունակ շոշափելի տնտեսական և բնապահպանական օգուտներով ծրագրերը:

Կենսաբազմազանություն, հատուկ պահպանվող տարածքներ

Թիրախային տարածքը հիմնականում ներկայացված է տափաստանային ու անտառային լանդշաֆտներով: Թիրախային տարածքում տափաստանային գոտին սկսվում է 1500-1600 մ բարձրությունից՝ հյուսիսում հասնելով մինչև 2000 մ, իսկ հարավում՝ 2400-2500մ: Ստորին հատվածներում գոտին տիպիկ տափաստանային է, իսկ վերին հատվածներում՝ մարգագետնատափաստանային: Այն առանձնանում է կենսամիջավայրերի և տեսակների բազմազանությամբ, այդ թվում՝ 600 բարձրարժեք բուսատեսակներով, որոնցից 46 էնդեմիկ տեսակներ են: Կենդանական աշխարհը ներակայացված է 96 ողնաշարավոր տեսակներով (4 երկկենցաղների, 32

¹ Հայաստանն ունի արեգակնային էներգիայի զգալի ներուժ՝ արևափայլի տարեկան մոտ 2500 ժամ տևողություն, իսկ 1քմ հորիզոնական մակերևույթի վրա արևային էներգիայի հոսքի միջին տարեկան արժեքը կազմում է 1720 կՎտժ:

մողեսների, 19 թռչունների և 41 կաթնասունների տեսակներ) և 992 անողնաշարավորների տեսակներով (81 կակղամորթերի, 126 արախնիդների և 785 միջատների տեսակներ):

Ներկայումս, թիրախային տարածքի տափաստանները կորցնում են մի շարք էկոհամակարգային գործառույթներ, ինչպիսիք են՝ ջրային ռեսուրսների պահպանությունը և գոլորշիացման կարգավորումը, հողի պաշտպանությունը, արոտավայրերի դիգրեսիայի ռիսկի կրճատումը, ջրի և քամու էրոզիայի կանխարգելումը, աղտոտման կանխարգելումը, այդ թվում՝ հողում, բիոտայում և գյուղատնտեսական արտադրանքում, հազվագյուտ տեսակների կենսամիջավայրի պաշտպանությունը, բնական բուսականության վերականգնման համար փոշոտողների քանակության ապահովումը և այլն:

Անտառային բազմազանությունը ներկայացված է բարձրարժեք բույսերի 870 տեսակներով, այդ թվում՝ 23 էնդեմիկ տեսակներով: Անտառային կենդանական աշխարհը ներկայացված է շուրջ 2000 տեսակի միջատներով, 90 տեսակի ողնաշարավորներով, այդ թվում՝ 6 տեսակի երկկենցաղներով, 25 տեսակի մողեսներով, 42 տեսակ թռչուններով և 17 տեսակի կաթնասուններով: Կենդանատեսակների մոտ 50 տեսակներ գրանցված են Հայաստանի Կարմիր Գրքում: Տեղական բնակչության կողմից անտառները հիմնականում օգտագործում են որպես վառելիքայտի աղբյուր, իսկ նոսր անտառներով լանջերը՝ գարնանային և ամառային արոտներ: Ի լրումն, տեղական բնակչության կողմից կենցաղային օգտագործման կամ ներքին շուկաներում վաճառքի նպատակով հավաքվում են դեղաբույսեր և ուտելի բույսեր, այդ թվում՝ հատապտուղներ:

Թիրախային գոտում պահպանվող տարածքները զբաղեցնում են մոտ 356065 հա տարածք: Այս տարածքը ներառում է երկու արգելոցներ (35351 հա), 4 ազգային պարկեր (236802 հա) և 19 արգելավայրեր (83912 հա): Պահպանվող տարածքների սահմաններում տափաստանային լանդշաֆտները զբաղեցնում են տարածքի 15%-ը, իսկ անտառային լանդշաֆտները՝ մոտ 28%-ը: Կիզակետային գոտու Բնության հատուկ պահպանվող տարածքներն ամփոփված են Հավելված 1-ի աղյուսակում:

Ջրային ռեսուրսներ

Միջին հաշվով, Հայաստանն ունի բավարար ջրային ռեսուրսներ: Հաշվի առնելով երկրում առկա բոլոր ջրային ռեսուրսները, մեկ շնչի հաշվով ջրի տարեկան մատչելի ծավալը կազմում է 3100 մ³, որը բավականին բարձր է 1700 մ³ ջրային բեռնվածության ցուցանիշից: Սակայն, այդ ջրային ռեսուրսները հավասարաչափ չեն բաշխված տարածության և ժամանակի մեջ, և առկա է գետային հոսքի զգալի սեզոնային և տարեկան փոփոխականություն: Թիրախային տարածքն ընդգրկում է երկրի բոլոր 6 գետավազանային տարածքները. Հյուսիսային, Ախուրյանի, Սևանի, Հրազդանի, Արարատի և Հարավային: Բոլոր այս 6 գետավազանային տարածքները, բացառությամբ Սևանա լճի ավազանից, անդրսահմանային են և անցնում են Թուրքիայի, Իրանի, Վրաստանի կամ Ադրբեջանի տարածքով: Համօգտագործվող ստորերկրյա ջրային ռեսուրսներն էլ ավելի են բարդացնում ջրային ռեսուրսների պատշաճ կառավարումը, որն առանցքային դեր է խաղում Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական զարգացման գործում: Այսպիսով, Թուրքիայի կողմից Արաքս գետի վրա 1.3 մլրդ մ³ ծավալով 2 խոշոր ջրամբարների կառուցման հետևանքով մատչելի ջրային ռեսուրսների նվազումը Հայաստանի կառավարության կարևոր խնդիրներից է: Սպառման (ռոտզման և ջրամատակարարման) և ոչ-սպառման (հիդրոէներգետիկա) նպատակով Թուրքիայի կողմից Արաքսի ավազանում գոյություն ունեցող և նախատեսվող հիդրավիլ էնթալպանային կառուցումը կհանգեցնի գետի հոսքի ռեժիմի, ինչպես նաև դինամիկայի և մորֆոլոգիայի փոփոխությունների:

Անդրսահմանային գետերի ջրի որակի վատթարացումը և մտահոգություն է առաջացնում, օրինակ, գյուղատնտեսություն և անասնաբուծություն արդյունքում ոչ-կետային աղբյուրներից Արաքս և Ախուրյան գետերի աղտոտումը: Հանքարդյունաբերությունը ևս խնդրահարույց է, քանի որ այն վերաբերում է համօգտագործվող ջրատար հորիզոններին, ինչպիսիք են Աղստև-Տավուշ և Փամբակ-Դեբեդ ջրատար հորիզոնները: Այս երկու անդրսահմանային ջրատար հորիզոնների առկա ռեսուրսների օգտագործման շուրջ պոտենցիալ հակամարտություններ են սպասվում, քանի որ առափնյա երկրներում աճում է ջրի պահանջարկը:

Վերջապես, ի լրումն անդրսահմանային գետերի և ստորգետնյա ջրերի, Արաքս գետի հովտում կան Հայաստանի և Թուրքիայի կողմից համօգտագործվող կարևոր անդրսահմանային էկոհամակարգեր: Ըստ ՄԱԿ ԵՏՀ, Արաքսի հովտում ներառվում են մի շարք բնական և արհեստական խոնավ տարածքներ, որոնք ապահովում են ջրային թռչունների համար բնադրման կարևոր տարածքներ:

Գրոսաշրջություն

Հայաստանն ունի բնական և պատմա-մշակութային գրոսաշրջության մեծ ներուժ և կառավարության կողմից գրոսաշրջության ոլորտը համարվում է առաջնահերթ ուղղություններից մեկը: Ռեկրեացիոն և էկո-տուրիզմի զարգացումն առավել նախընտրելի են տնտեսական և բնապահպանական տեսանկյունից, որի համար անհրաժեշտ է ստեղծել համապատասխան օժանդակ կառույցներ: Ռեկրեացոն և էկո-տուրիզմի հիմնական ազդեցությունը էկոհամակարգի վրա բուսածածկի ոտնատակումը, ինչպես նաև թափոններով հագստյան տարածքների աղտոտումն է, հատկապես, էթե վերջիններում տեղադրված չեն աղբարկղեր:

Ըտրված թիրախային տարածքը, մասնավորապես Սևանա լիճը և անտառային լանդշաֆտները, շատ գրավիչ են ժամանցի և գրոսաշրջության համար: Թիրախային տարածքում կան նաև բազմաթիվ պատմամշակութային հուշարձաններ: Ներկայումս, ջանքեր են գործադրվում՝ ուղղված միջազգային չափանիշներին համապատասխան Ծաղկաձորի գրոսաշրջային կենտրոնի ստեղծմանը, Ջերմուկ և Գորիս քաղաքներում գրոսաշրջության զարգացմանը, ինչպես նաև «Տաթև» գրոսաշրջային կենտրոնի հիմնմանը: Սակայն, անվերահսկելի լայնածավալ գրոսաշրջությունը պոտենցիալ սպառնալիքներ է ստեղծում բազմաթիվ բնական տարածքների համար՝ հանգեցնելով այնպիսի ազդեցությունների, ինչպիսիք են՝ հողի էրոզիան, աղտոտումը, դեպի ջրահոսքեր արտահոսքերը, բնական կենսամիջավայրերի կորուստը և վտանգված տեսակների վրա ճնշման ավելացումը և անտառային հրդեհների նկատմամբ բարձր խոցելիությունը: Հատկապես մտահոգիչ են թիրախային տարածքի արժեքավոր և խոցելի տարածքները, ինչպիսիք են՝ ՊՏ-ները, բուֆերային գոտիները, էկոլոգիական միջանցքները և բնական անտառները:

Քիմիական նյութեր

Հայաստանում կայուն օրգանական աղտոտիչներով (ԿՕՍ) և այլ վտանգավոր քիմիական նյութերով շրջակա միջավայրի աղտոտման հիմնական աղբյուրն արդյունաբերությունն է, ներառյալ՝ քիմիական ոլորտը, գյուղատնտեսությունը (հնացած ԿՕՍ-ներ, թունաքիմիկատներ և ազոտքիմիկատներ), էներգետիկայի ոլորտը, արդյունաբերական արտադրության և թափոնների վերամշակման, ինչպես նաև հանածո վառելիքի այրման ժամանակ արտադրվող ԿՕՍ-ներ (դիօքսիններ և ֆուրաններ) և թունավոր նյութեր և այլն: Այսօր, էներգետիկայի ոլորտը Հայաստանում արտադրական հիմնական ոլորտներից մեկն է, այնպես, որ էլեկտրական սարքավորումների օգտագործված հանքային յուղերով (պոլիքլորացված բիֆենիլների հնարավոր աղբյուրները) շրջակա միջավայրի աղտոտվածության խնդիրը արդիական է: Կենսացիկլի տարբեր փուլերում քիմիական նյութերի վերահսկումը և կառավարումը կատարվում է տարբեր պետական կազմակերպությունների և տեղական ինքնակառավարման կառույցների կողմից:

Ներկայումս, քիմիական նյութերի և քիմիական թափոնների (այդ թվում՝ ԿՕՍ-ների) կառավարման ոլորտի օրենսդրական հենքը պետք է կատարելագործվի: Հայաստանում գործում են քիմիական նյութերի, այդ թվում՝ ԿՕՍ-ների օգտագործումը կարգավորող մի քանի օրենքներ և նորմատիվ ակտեր:

Կենցաղային և գյուղատնտեսական քիմիական նյութերի (այդ թվում, քիմիական պարարտանյութերի, արգելված կամ հնացած ԿՕՍ թունաքիմիկատների կույտերի) ոչ պատշաճ օգտագործումը և կառավարումը գյուղական համայնքներում հսկայական խնդիրներ է ստեղծում՝ հանգեցնելով մակերևութային և ստորգետնյա ջրերի աղտոտման, կենսաբազմազանության կորուստի, հողերի դեգրադացիայի, սննդի շղթայում մնացորդային նյութերի կուտակման և, ի վերջո, լուրջ առողջական խնդիրների: Համայնքներում կա քիմիական նյութերի պատշաճ կիրառման, դրանց կառավարման և անվտանգության հարցերի վերաբերյալ իրազեկման և տեղեկատվության գիտելիքների և գործելակերպերի որոշակի պակաս: Այդուհանդերձ, անհրաժեշտություն կա խթանել նորարարական համայնքային գործիքները՝ խրախուսելու համար վնասակար քիմիական նյութերի անվտանգ կիրառումը և էկոլոգիապես ողջամիտ կայուն այլընտրանքներով դրանց փոխարինումը:

Թափոններ

Ներկայումս, Հայաստանում միջազգային չափանիշներին համապատասխան սանիտարական աղբանոցներ չեն գործում, իսկ առկա աղբանոցները ավելի շուտ թաղման վայրեր կամ լցակույտեր են, որտեղ տեղի է ունենում բացօդյա ցածր ջերմաստիճանային այրում: Բացի այդ, չկան արդյունաբերական և վտանգավոր թափոնների հեռացման պոլիգոններ կամ հանգույցներ:

Չնայած Հայաստանի թափոնների կառավարման ոլորտում ձեռնարկված կարևոր քայլերին, որոշ ոլորտներում դիտարկվում է հետագա գործողությունների անհրաժեշտություն, ներառյալ, բնապահպանական տեսանկյունից ողջամիտ և անվտանգ թափոնների կառավարման համակարգի ստեղծումը, այդ թվում՝ համապատասխան իրավական դաշտի և իրավակիրարկման կատարելագործումը, թափոնների առաջացման, վերամշակման և օգտագործման հանգույցներում և հեռացման վայրերում թափոնների գրանցամատյանների ստեղծումը, թափոնների առաջացման կրճատման ապահովումը, թափոնների առավելագույն օգտագործման և երկրորդային օգտագործման ներդրումը, թափոնների մասնագիտացված հեռացման վայրերի և սանիտարական աղբավայրերի ստեղծումը:

Պլաստիկ (ՊԷՏ) շշերը և պլաստիկ (ՊԷ) տոպրակները կազմում են ամբողջ կոշտ կենցաղային թափոնների մոտ 30%-ը: Չնայած պլաստիկ թափոնները (չքայքայվող կամ քիչ քայքայվող) շատ վնասակար չեն շրջակա միջավայրի համար, սակայն շատ ավելի խնդրահարույց են որպես հողի և օդի աղտոտման մշտական աղբյուր՝ համայնքային աղբավայրերում և լցակույտերում բացօդյա այրման ռիսկի պատճառով (դիօքսինների և ֆուրանների արտանետումներ, թունավոր գոլորշի): Համայնքային մակարդակում պլաստիկ թափոնների կրճատման նպատակով թափոնների նվազեցման, վերօգտագործման (օրինակ՝ վերօգտագործվող տոպրակների օգտագործում որպես աղբի հեռացման պոլիէթիլենային տոպրակների այլընտրանք), առանձնացման և վերամշակման գործընթացներում պետք է ներկայացվեն նորարարական գործելակերպեր ու խթաններ: Վերջինս կարող է ձեռք բերվել հանրային իրազեկման և կրթական գործունեության, ինչպես նաև նոր մտտեցումների և պլաստիկի օգտագործումից զերծ գործելակերպերի որդեգրման նպատակով համայնքային արշավների խթանման միջոցով:

Կլիմայի փոփոխություն

Հաջորդ դարում ակնկալվում են Հայաստանի կլիմայական պայմանների հսկայական փոփոխություններ: Օդի ջերմաստիճանը կբարձրանա, տեղումները, գետի հոսքի և լճերի մակարդակները կնվազեն: Ջերմային ալիքները, երաշտները, սողանքները, սելավները և ջրհեղեղները ավելի տարածված կդառնան: Սպասվող կլիմայական փոփոխության սոցիալական ազդեցությունները կհանգեցնեն ջերմային ալիքներից բխող հիվանդությունների առաջացման ավելացմանը, կոլիտարկվի ջրի սակավության և էլեկտրաէներգիայի սակագների աճ, որը պայմանավորված է ընդհանուր էներգիայի արտադրության ոլորտում հիդրոէներգիետիկայի ծավալների կրճատմամբ, գյուղատնտեսական արտադրողականության անկմանը զուգընթաց կոլիտարկվի պարենի պակաս կամ պարենային գնաճ և հուժկու փոթորիկների հետ հողի չորացման, ու անտառների ոչնչացման հանգեցնող էվապոտրանսպիրացիայի մակարդակի աճի համընկնման դեպքում կավելանա վտանգավոր և վնասակար սողանքների, սելավների ու ջրհեղեղների դեպքերի մակարդակը: Ինչ վերաբերում է տնտեսական ազդեցություններին, ապա կլիմայի փոփոխությունը կազդի բիզնես եկամուտների, աշխատատեղերի, տնային տնտեսությունների եկամուտների և սպառման վրա: Այսպես, ակնկալվում է, որ մինչև 2100թ. 10-27% տեղումների և 24% գետերի հոսքի կորուստ տեղի կունենա, եթե հարմարվողականության բարձրացմանն ուղղված միջոցառումներ չիրականացվեն: Մինչև 2100թ. գյուղատնտեսական արտադրության կրճատումն, ի թիվս այլ բաների, կներառի 19-22% -ի ենթալայան և ալպյան արոտավայրերի և 3% ընդհանուր արոտավայրի կորուստ: Ընդհանուր առմամբ, մինչև 2100թ. գյուղատնտեսական արտադրության նվազեցման արդյունքում դիտարկվող կորուստները կարող են գերազանցել Հայաստանի 8% ՀՆԱ-ը: Եթե չձեռնարկվեն լայնամասշտաբ հարմարվողականության միջոցառումներ, հավանական է, որ հայ ընտանիքները, իրենց ապրուստի միջոցները կամ տնտեսությունները վնասներ կկրեն կլիմայի փոփոխության ազդեցությունից: Կլիմայի փոփոխության ազդեցությունների նկատմամբ հատկապես խոցելի կլինի գյուղական վայրերում բնակվող աղքատ բնակչությունը: Այս ազդեցությունները խաթարում են գյուղատնտեսության համար կարևոր էկոհամակարգային ծառայությունները, որոնք շատ կարևոր են տեղական/համայնքային մակարդակում կայուն կենսամիջոցների ապահովման տեսանկյունից: Այս պատճառով պետք է խթանել ազրո-էկոլոգիական այն գործելակերպերը, որոնք ուղղված են գյուղատնտեսական արտանետումների կրճատմանը, գյուղատնտեսական հողատարածքներում ածխածնի կուտակման մակարդակի և կլիմայի փոփոխության նկատմամբ մարդկանց, ագարակների և էկոհամակարգերի ձկունության բարձրացմանը:

2.2. Թիրախային գոտում շրջակա միջավայրին և կայուն զարգացմանը սպառնացող գլոբալ մարտահրավերներ

Լեռնային էկոհամակարգերում գլոբալ բնապահպանական մարտահրավերները ներառում են բնական սելյամիկ ռիսկերը, հրդեհները, կլիմայի փոփոխությունը, բուսականության ծածկույթի փոփոխություններ, գյուղատնտեսական հողերի բնական լանդշաֆտների տրանսֆորմացիան, ենթակառուցվածքների զարգացումը և զինված հակամարտությունները: Այս ճնշումները, կախված նման լանդշաֆտների կողմից տրամադրվող էկոհամակարգային ծառայություններից, հանգեցնում են լեռնային շրջակա միջավայրի դեգրադացիային և ազդում են բնակչության բարեկեցության վրա:

Բոլոր լեռնային շրջանները բնութագրվում են բնական աղետների բարձր ռիսկայնությամբ և, մասնավորապես, ոչ պատշաճ հողօգտագործման մեթոդների և հնացած տեխնոլոգիաների կիրառման դեպքում ուժեղ ազդեցություններով: Հետևաբար, էկոհամակարգերի դեգրադացիայի և աղքատության հետագա սրման կանխման նպատակով անհրաժեշտ է ապահովել լեռնային շրջանների կայուն կառավարումը:

Ստորև բերված աղյուսակում ամփոփված են հիմնական սպառնալիքները, պատճառները, ինչպես նաև նման սպառնալիքների բնապահպանական և սոցիալ-տնտեսական հետևանքները:

Մպանալիքներ	Պատճառներ	Բնապահպանական հետևանքներ	Սոցիալ-տնտեսական հետևանքներ
<p>Հողերի դեգրադացիա</p>	<p>Գյուղատնտեսության մեջ (մշակաբույսերի արտադրության, անասնապահության) ոչ անպատշաճ մեթոդների և տեխնոլոգիաների կիրառում</p>	<p>Հողի էրոզիա և երկրորդային աղակալում, վերարտադրողականության կորուստ, ագրոէկոհամակարգի դեգրադացիա, կենսաբազմազանության մասնատում և կորուստ բնական էկոհամակարգերում, հատկապես տափաստաններում</p> <p>Արտոներում բուսածածակի կրճատում, հողի էրոզիայի առաջացում, անապատացում և կենսազանգվածների տեսակային կազմի փոփոխություններ</p>	<p>Հողի հումուսային շերտի կորստի պատճառով մշակաբույսերի արտադրողականության կրճատում, անասնապահության արտադրողականության կրճատում, ֆերմերների եկամուտի նվազում և աղքատության մակարդակի բարձրացում,</p> <p>Պարարտանյութերի գերօգտագործման պատճառով առողջական խնդիրների առաջացում՝ վերականգնելու հողի վերարտադրման կարողությունը</p>
	<p>Հանքերի բաց շահագործում</p>	<p>Գյուղատնտեսական հողերի օտարում, հողա- և բուսածածակի խաթարում, բնական լանդշաֆտների խաթարում, հողի, օդային և ջրային ավազանների աղտոտում, որոշ բուսատեսակների և կենդանիների կենսամիջավայրերի անհետացում</p>	<p>Բնական լանդշաֆտների կրճատում, առանձին հողակտորների չափի / տարածքի կրճատում, գյուղատնտեսական արտադրողականության և գյուղացիական տնտեսությունների եկամուտների կրճատում</p>
	<p>Անտառհատումներ</p>	<p>Անտառային հողերի էրոզիա / դեգրադացիա և անապատացում, աղբյուրների համալրման կարողության նվազում, բնական աղետների ակտիվացում (սելավներ, սողանքներ)</p>	<p>Գյուղատնտեսական արտադրանքի և անտառային կողմնակի արտադրանքի կրճատում, բնական աղետների ռիսկի աճ, բնակչության եկամուտների կրճատում, աղքատության խորացում</p>
<p>Անտառային էկոհամակարգերի դեգրադացիա</p>	<p>Անտառների անկայուն օգտագործում.</p> <ul style="list-style-type: none"> Գյուղատնտեսության նպատակով անտառային հողերի օգտագործում Ապօրինի անտառհատումներ Կենսառեսուրսների, մասնավորապես վառելիքի օգտագործում 	<p>Անտառային էկոհամակարգային ծառայությունների քանակական և որակական փոփոխություններ, անտառների տեսակային կազմի փոփոխություն, մարդածին սուկցեսիա և դեգրադացիա, անտառային հողերի էրոզիա և անապատացում, սողանքային և սելավային երևույթների ավելացում, անտառներում հիդրոլոգիական ռեժիմի խաթարում և ջրի պակասի խորացում, նստված-</p>	<p>Կլիմայի փոփոխության և ջրի դեֆիցիտի պատճառով առողջական խնդիրների վատթարացում,</p> <p>Գյուղատնտեսական արտադրանքի և անտառային կողմնակի արտադրանքի կրճատում, բնակչության եկամուտների կրճատում, աղքատության խորացում</p>

Մպանա- լիքներ	Պատճառներ	Բնապահպանական հետևանքներ	Սոցիալ-տնտեսական հետևանքներ
	<ul style="list-style-type: none"> • Անտառկտառավարման պլանների սխալ օգտագործում • Անտառօգտագործման անարդյունավետ վերահսկողություն • Չկարգավորվող ռեկրեացիա • Անտառային էկոհամակարգի դերի թերագնահատում 	<p>քային հոսքեր հոսանքն ի վար գետերի և ջրամբարների էֆտրոֆացում, կենդանական աշխարհի կենսամիջավայրի անհետացում, փոշոտող կենդանատեսակների կրճատում</p>	
Շրջակա միջավայրի աղտոտում	Արդյունաբերական ազդեցություն	<p>Վնասակար նյութերի կուտակում հողում, օդային ավազանի աղտոտում փոշով և թունավոր նյութերով, գետերի և ստորգետնյա ջրերի աղտոտում, արդյունաբերական թափոնների կուտակում, պոչանքների ստեղծում և լանդշաֆտների ոչնչացում, տեսակների աճի, զարգացման և վերականգնման նախապայմանների վատթարացում, անտառում և այլ էկոհամակարգերում արժեքավոր, անհետացող և հազվագյուտ տեսակների ոչնչացում, Ազրոցենոզի արտադրողականության նվազում, բերքի որակի վատթարացում</p>	<p>Լանդշաֆտային էկոհամակարգային ծառայությունների և ազրոկենսաբազմազանության որակի վատթարացման պատճառով բնակչության շրջանում առողջական խնդիրների վատթարացում և եկամուտների կրճատում</p>
	Գյուղատնտեսական ազդեցություն	<p>Քիմիական պարարտանյութերի, թունաքիմիկատների և այլ ազրոքիմիկատների ոչ պատշաճ օգտագործման արդյունքում հողի և ջրի աղտոտում, հողային կենսաբազմազանության ոչնչացում (անողնաշարավորներ, մանրէներ), բուսածածկի տեսակային կազմի փոփոխություն, տափաստանային էկոհամակարգերում արժեքավոր և հազվագյուտ բուսատեսակների / պոպուլյացիաների օտարում</p>	<p>Գյուղատնտեսական արտադրանքի, խմելու և ոռոգման ջրի որակի վատթարացման արդյունքում առողջական խնդիրների խորացում</p>

Մպանալիքներ	Պատճառներ	Բնապահպանական հետևանքներ	Սոցիալ-տնտեսական հետևանքներ
	Տրանսպորտ	Հողերի, օդային և ջրային ավազանների աղտոտում, ագրոքենոզներում վնասակար նյութերի կուտակում, էկոհամակարգի դեգրադացիա, տեսակների և պոպուլյացիաների կրճատում	Լանդշաֆտային էկոհամակարգային ծառայությունների խաթարման և գյուղատնտեսական արտադրանքի որակի վատթարացման արդյունքում առողջական խնդիրների խորացում
Կլիմայի փոփոխության հետևանքներ	Շրջակա միջավայրի և բնության վրա մարդածին ազդեցության աճ	Մակերևութային և ստորերկրյա ջրային պաշարների կրճատում, խոնավ էկոհամակարգերի առավել ինտենսիվ չորացում, անապատացման գործընթացի տարածում նոր տարածքներում, բնական աղետների հաճախականության աճ, լեռնային էկոհամակարգերի կայունության նվազեցում, կենդանական և բուսական աշխարհի ընդլայնման սահմանների ուղղահայաց գոտիականություն, կենսամիջավայրերի կազմի փոփոխություններ, էնդեմիկ տեսակների վերացման բարձր ռիսկ, անտառային հրդեհների դեպքերի ավելացում	Կտրուկ բնապահպանական փոփոխություններ, որոնց արդյունքում խախտվում է հիդրոլոգիական ռեժիմը՝ ազդելով գյուղատնտեսության և անտառային ոլորտների վրա, իրական սպանալիքներ բնակչության առողջությանը, պարենային և ջրի անվտանգություն, կենսամիջոցների և էկոմիգրացիայի կրճատում
Ջրի պակաս և ջրի որակի վատթարացում	<ul style="list-style-type: none"> Մակերևութային և ստորերկրյա ջրային ռեսուրսների ոչ ռացիոնալ և անվերահսկելի օգտագործում Կլիմայի գլոբալ փոփոխություն Աղտոտում կետային և ոչ-կետային աղբյուրներից 	Մակերևութային և ստորերկրյա ջրային պաշարների կրճատում, խոնավ էկոհամակարգերի առավել ինտենսիվ չորացում, անապատացման գործընթացի տարածում նոր տարածքներում, էկոհամակարգերին հասցվող էական վնաս	Գյուղաբնակ աղքատների համար գյուղատնտեսական արտադրողականության կրճատում և պարենային անվտանգության կորուստ էկոհամակարգերի վնասում և մշակութային ժառանգության կորուստ (օր.՝ Սևանա լճի), Խմելու ջրի անբավար որակի / քանակի պատճառով առողջական լուրջ ազդեցություններ, Ջրից առաջացող հիվանդությունների՝ մալարիայի և խոլերայի մակարդակի բարձրացում

3. Ընտրված թիրախային տարածքում ՓԴԾ 6-րդ գործառնական ծրագիր ռազմավարական նախաձեռնությունների մշակում

3.1. Համայնքային լանդշաֆտների պահպանություն

Թիրախային տարածքն աչքի է ընկնում գլոբալ, տարածաշրջանային և ազգային նշանակության արժեքավոր կենսաբանական բազմազանությամբ, ինչպես նաև բնակչության բարեկեցության համար էական ծառայություններ տրամադրող էկոհամակարգերի առկայությամբ: Շատ կարևոր է խթանել պահպանության միջոցառումներն ու կայուն օգտագործման գործելակերպերը, որոնք ապահովում են էկոհամակարգի ամբողջականությունը և խթանում են էկոհամակարգային ծառայությունների մատուցմանը: Այդ պատճառով, նախատեսված գործողությունները պետք է հանգեցնեն էկոհամակարգերի ավելի լավ գործունեությանը, կարգավորեն օդի որակը, կլիման, ջրի շրջապտույտը, էրոզիան և բնական աղետները, փոշոտումը և այլն, ինչպես նաև տեղական բնակչությանն ապահովեն սնունդով, վառելիքայտով և տրամադրեն այլ նպաստներ: ՓԴԾ գործողություններում տեղական բնակչության ուղղակի ներգրավման միջոցով կբարձրացվի իրազեկման և էկոհամակարգային ծառայություններից ստացվող օգուտների արժևորման մակարդակը, կենսաբազմազանության տեսանկյունից անվտանգ եկամտաբեր գործողությունների վերաբերյալ ձեռք կբերվեն գիտելիքներ և գործնական փորձ: Ենթադրվում է, որ համայնքի մասնակցությունը կբարձրացնի ծրագրի արդյունավետությունը և արդյունքների կայունությունը:

Թիրախային տարածքում առաջարկվում է համայնքային լանդշաֆտների պահպանությանն ուղղված ծրագրերի հետևյալ տիպաբանությունը՝

- Կենսառեսուրսների կայուն օգտագործման և էկոհամակարգերի կառավարման նպատակով համայնքային կենսամիջոցների ապահովման գործընթացում բնապահպանական տեսանկյունից անվտանգ գործելակերպերի ներառում
- Համայնքային ուղղվածության արդյունավետ պահպանության ձևերի խթանում կրիտիկական պահպանվող տարածքներում, կենսաբազմազանության թեժ կետերում և էկոլոգիական միջանցքներում
- Համայնքային մոտեցումների խթանում անդրսահմանային ափամերձ էկոհամակարգերի օժանդակության նպատակով

Պետք է նշել, որ վերը նշված տիպաբանական խմբերին պատկանող ծրագրերի իրականացումը ԳՓ-6-ում կարող է հատվել ՓԴԾ այլ ռազմավարական նախաձեռնությունների հետ, որը թիրախային տարածքում կապահովի ՓԴԾ կողմից ֆինանսավորվող նախաձեռնությունների միջև համադրանքներն ու կապակցվածությունը:

ԳՓ-6-ում Ազգային ծրագրի գործողությունները կնպաստեն Ծրագրի 1-ին բաղադրիչի ՓԴԾ գլոբալ արդյունքներին (համայնքային ցամաքային/ծովային լանդշաֆտների պահպանություն), որը հանդիսանում է համայնքային ցամաքային / ծովային լանդշաֆտների մոտեցումների իրականացման միջոցով կարևոր ցամաքային և ափամերձ / ծովային էկոհամակարգերի պահպանության, կայուն օգտագործման և կառավարման բարելավումը: Այս ռազմավարական նախաձեռնության շրջանակներում ԱՕՌ ակնկալվող արդյունքն է համայնքային գործողությունների միջոցով կարևոր ցամաքային և ափամերձ/ծովային էկոհամակարգերի պահպանությունը, կայուն օգտագործումն ու կառավարման բարելավումը (Տե՛ս Աղյուսակ 3, ԱՕՌ Արդյունք 1):

3.2. Կլիմայական ռիսկերի տեսանկյունից խելամիտ նորարարական ագրո-էկոլոգիա

Թիրախային տարածքում ագրո-էկոլոգիական նորարարությունների միջոցով փորձ կկատարվի լավագույնս օգտագործել կենսաբազմազանության և այլ էկոլոգիական ապրանքներն ու

ծառայությունները՝ միաժամանակ նպաստելով գյուղական տարածքների հավասար զարգացմանը և ընդլայնելով պարենային արտադրական համակարգերի ճկունությունը: Այս գործընթացներում առանցքային դեր են խաղալու ֆերմերները, սպառողները և ագրո-էկոլոգիական լուծումների և պարենային կայուն համակարգերի վրա աշխատող այլ դերակատարները: Թիրախային տարածքում կլիմայական ռիսկերի տեսանկյունից խելամիտ նորարարական ագրո-էկոլոգիայի կիրառումը կօգնի առաջնորդել գյուղատնտեսական համակարգերի փոխակերպման և վերառողորդման գործողությունները՝ փոփոխվող կլիմայի պայմաններում արդյունավետորեն և կայուն կերպով զարգացմանն ու պարենային անվտանգությանը օժանդակելու նպատակով:

Թիրախային տարածքում պարենային անվտանգության ու զարգացման նպատակների համատեքստում դիտարկվելու են 3 հիմնական նպատակներ. գյուղատնտեսական արտադրողականության և եկամուտների բարձրացման միջոցով կայուն կերպով պարենային անվտանգության բարձրացում, կլիմայի փոփոխության նկատմամբ դիմակայունության և հարմարվողականության կառուցում և սպասվող միտումների համեմատ ջերմոցային գազերի արտանետումների նվազեցման հնարավորությունների զարգացում: Այս պատճառով, թիրախային տարածքում առաջարկվում է կլիմայական ռիսկերի տեսանկյունից խելամիտ նորարարական ագրո-էկոլոգիական ծրագրերի հետևյալ տիպաբանությունը՝

- Ագրո-էկոլոգիական նորարարությունների մշակում և խթանում՝ կրճատելու գյուղատնտեսական արտանետումները, մեծացնելու գյուղատնտեսական հողատարածքներում ածխածնի կուտակման մակարդակը և բարձրացնելու մարդկանց, տնտեսությունների և էկոհամակարգերի դիմակայունությունը կլիմայի փոփոխության նկատմամբ

ԳՓ-6-ում թիրախային տարածքում իրականացված ծրագրերը նմանատիպ ագրոէկոլոգիական նախաձեռնությունների և գիտելիքների փոխանակման միջոցով նպաստելու են ՓԴԾ ծրագրային Բաղադրիչ 2-ի՝ Կլիմայական ռիսկերի տեսանկյունից խելամիտ նորարարական ագրո-էկոլոգիայի կիրառման գլոբալ արդյունքին: Այս ռազմավարական նախաձեռնության շրջանակներում ակնկալվող ԱՕՌ արդյունքն է հողերի դեգրադացիայի մեղմման, կայուն կերպով արտադրողականության բարձրացման, ֆերմերների դիմակայունության ամրապնդման, գյուղատնտեսական արտանետումների կրճատման և ածխածնի կլանման խթանման նպատակով կլիմայական ռիսկերի տեսանկյունից խելամիտ նորարարական ագրո-էկոլոգիական գործելակերպերի ներդրումը: (Տե՛ս աղյուսակ 3, ԱՕՌ Արդյունք 2):

3.3. Ցածր ածխածնային էներգիայի մատչելիության ուղեկցող օգուտներ

Որպես ՄԱԿ-ի ԿՓՇԿ Հավելված 1-ում չներառված երկիր, Հայաստանը չունի ՋԳ արտանետումների կրճատման քանակական պարտավորություններ: Սակայն, Կոնվենցիայի նպատակին աջակցելու և, հաշվի առնելով, որ ՋԳ արտանետումների դանդաղման միտումները համահունչ են երկրի տնտեսական, էներգետիկ և բնապահպանական նպատակներին, Հայաստանը իրականացնում է և իր զարգացման հեռանկարներում նախատեսում է կլիմայի փոփոխության մեղմման միջոցառումներ: Վերջին տարիներին, Հայաստանն ընդունել է մի շարք օրենքներ և կանոնակարգեր, ինչպես նաև մշակվել և ներդրվել են կայուն և ցածր ածխածնային զարգացման սկզբունքների հիման վրա ազգային և ոլորտային ծրագրեր: Չնայած նրան, որ այս փաստաթղթերից ոչ մեկը բացահայտ չի վերաբերում կլիմայի փոփոխության մեղմման միջոցառումներին, այդ օրենքների և ծրագրերի կիրարկումը և իրականացումը նպաստում են ՋԳ արտանետումների կրճատմանը, ինչպես նաև ազգային համապատասխան մեղմացնող գործողությունների մշակման ուղու կերտմանը: Վերականգնվող էներգետիկայի ներուժի զարգացման խոչընդոտները ներառում են անբավարար ֆինանսավորման մեխանիզմները և ցածր ածխածնային էներգիայի առավելությունների վերաբերյալ հասարակության թյուրըմբռնումը: ԳՓ-6-ի թիրախային գոտում ապակենտրոնացված, ցածր ածխածնային

տեխնոլոգիաների զարգացման խթանման միջոցով ՓԴՄ ազգային ծրագիրը կօգնի գյուղական բնակավայրերում աղքատության նվազեցմանը, որտեղ էներգակիրների բարձր գները ուղղակիորեն ազդում են խոցելի խմբերի վրա և խթանում են ավելի մեծ էներգետիկ անվտանգությունը: Թիրախային տարածքում առաջարկվում է ցածր ածխածնային էներգիայի մատչելիության ուղեկցող օգուտների ծրագրերի հետևյալ տիպաբանությունը՝

- Տեղական համայնքների կարողությունների զարգացում ցածր ածխածնային տեխնոլոգիաների կիրառման միջոցով

ԳՓ-6-ի շրջանակներում իրականացված ծրագրերը պետք է նպաստեն ՓԴՄ ծրագրային Բաղադրիչ 3-ի արդյունքների ձեռքբերմանը, որը նախատեսում է ցածր ածխածնային համայնքային էներգիայի մատչելիության խնդրի լուծումներ՝ համապատասխանեցնելով և ներառելով այս մոտեցումները ավելի մեծ շրջանակներում, ինչպիսին է՝ առնվազն 12 երկրներում իրականացվող SE4ALL նախաձեռնությունը²: Այս ռազմավարական նախաձեռնության ներքո ակնկալվող ԱՕՌ արդյունքը նպատակաուղղված է տեղայնացված ցածր ածխածնային տեխնոլոգիաների ցուցադրմանը, տարածմանը և առևտրականացմանը (Տե՛ս Աղյուսակ 3, ԱՕՌ Արդյունք 3):

3.4. Քիմիական նյութերի կառավարման կոալիցիաներ. տեղականից դեպի գլոբալ

Հայաստանում համայնքային մակարդակի շահագրգիռ կողմերը հաճախ անտեղյակ են ԿՕՍ-ների պոտենցիալ բացասական բնապահպանական և առողջապահական հետևանքների ամբողջական չափի մասին, և չունեն վնասակար քիմիական նյութերի և թափոնների անվտանգ կառավարման և հեռացման տեխնիկական կարողություններ: Նույնը կարելի է ասել նաև ՓԴՄ թիրախային լանդշաֆտային գոտու բնակավայրերի մասին: ՓԴՄ կիզակետում լինելու է ԿՕՍ-ների մասին Ստոկհոլմի կոնվենցիայի իրականացման նպատակով կարողությունների զարգացումը, ներառյալ՝ այլ վնասակար քիմիական նյութերի և թափոնների էկոլոգիապես առողջ կառավարման խթանումը: Ինչպես ԳՓ-5-ում, այնպես էլ ԳՓ-6-ում Ազգային ծրագիրը կշարունակի աջակցել ԿՕՍ-ների և այլ վնասակար քիմիական նյութերին առնչվող հիմնախնդիրների լուծմանը՝ ուղղված համայնքային մոտեցումների ցուցադրմանը, կիրառմանն ու փորձարկմանը:

Հաշվի առնելով շատ երկրներում քիմիական նյութերի ու թափոնների կառավարման հարցերի ընդհանուր բնույթը՝ ՓԴՄ-ը կխթանի գիտելիքների փոխանակումը և տեղական ու գլոբալ գործընկերության և նախաձեռնությունների (օրինակ ԿՎՄՑ, ԿՎՄՕ և այլն) միջև համագործակցությունը և իրազեկության բարձրացումը, ինչպես նաև կրթական արշավների և գիտելիքների գլոբալ ցանցերի միջոցով ազգային շահագրգիռ կողմերի ներգրավումը:

Հաշվի առնելով վերը նշված փաստերը և առաջնորդվելով Ստոկհոլմի կոնվենցիայի սկզբունքներով, թիրախային տարածքում առաջարկվում է տեղականից դեպի գլոբալ քիմիական նյութերի կառավարման կոալիցիաների աջակցման ծրագրերի հետևյալ տիպաբանությունը՝

- Համայնքային նորարարական գործիքների և մոտեցումների խթանում՝ վնասակար քիմիական նյութերի ու թափոնների անվտանգ կառավարման համար

ԳՓ-6-ի շրջանակներում իրականացված ծրագրերը պետք է նպաստեն ՓԴՄ Ծրագրային Բաղադրիչ 4-ի արդյունքների, այն է՝ տեղականից դեպի գլոբալ քիմիական նյութերի կառավարման կոալիցիաների ապահովումը: Մա նախատեսում է նորարարական համայնքային գործիքների ցուցադրումը,

² «Կայուն էներգետիկա բոլորի համար» նախաձեռնությունը համախմբել է աշխարհը երկրները՝ մինչև 2030թ. կայուն էներգետիկայի հետևյալ երեք նպատակներին հասնելու համար. ապահովել համընդհանուր հասանելիությունը ժամանակակից էներգետիկ ծառայություններին, (ii) կրկնապատկել էներգաարդյունավետության բնագավառում կատարվող բարեփոխումների ընթացքը, (iii) կրկնապատկել վերականգնվող էներգիայի մասնաբաժինը գլոբալ էներգետիկ արտադրության շրջանակներում:

տեղակայումը կամ փոխանցումը՝ վնասակար քիմիական նյութերի ու թափոնների կառավարման բնագավառում նոր ձևավորվող կամ գոյություն ունեցող կոալիցիաների ողջամիտ աջակցությամբ: Այս ռազմավարական նախաձեռնության ներքո ակնկալվող ԱՕՌ արդյունքը նպատակաուղղված են քիմիական նյութերի ու թափոնների կառավարման նորարարական ու գործնական լուծումների ներդրմանը՝ տեղական և գլոբալ գործընկերության շրջանակներում՝ խթանելով գիտելիքների փոխանակումը և համագործակցությունը (Տե՛ս Աղյուսակ 3, ԱՕՌ Արդյունք 4):

4. ԱՕՌ ցուցանիշների, թիրախների և արդյունքների կառուցվածք

Այս բաժնում սահմանվում են այն ռազմավարական արդյունքները, որոնք ընտրված լանդշաֆտների ելակետային գնահատման փուլում բացահայտվել են Ազգային ծրագրի կողմից որպես մասնակցային գործընթացի մի մաս: Արդյունքները սահմանվում են ըստ տրամաբանական շրջանակի մոտեցման ձևաչափի, որը մոնիտորինգի և գնահատման կարևոր գործիք է և նպաստում է նախագծերի արդյունավետ իրականացմանը (Տե՛ս ԱՕՌ Աղյուսակ 3): Տրամաբանական շրջանակի մոտեցումը ներկայացնում է ՓԴՕ հայաստանյան ծրագրի բոլոր հիմնական բաղադրիչների համառոտ պատկերը և ակնկալվող արդյունքները դրամաշնորհային նախագծերի (Ենթարդյունքներ) և Ազգային ծրագրի (Արդյունքներ) մակարդակներում, ինչպես նաև տալիս է Ազգային ծրագրի ընդհանուր Նպատակը: Ստորև ներկայացվում են արդյունքների տարբեր մակարդակների սահմանումները:

Ենթարդյունքը նախագծի ավարտի կարճաժամկետ կամ անմիջական արդյունքն է, որը գործողությունների լիարժեք իրականացման հետևանք է: Նախագիծը կարող է ունենալ մեկ կամ մի քանի Ենթարդյունք:

Արդյունքը նախագծի միջնաժամկետ կամ ավարտական արդյունքն է, որը սովորաբար ապահովվում է մեկ կամ մի քանի նախագծերի իրականացման Ենթարդյունքների շնորհիվ:

Նպատակը երկարաժամկետ զգալի արդյունքն է, որը որոշակի Արդյունքներին հասնելու տրամաբանական հետևանքն է և Ծրագրի իրականացման արդյունքում ապահովում է չափելի ազդեցությունները:

Ազդեցությունը նախագծերի և ծրագրերի արդյունքում առաջացած դրական և բացասական, կանխատեսված և չկանխատեսված փոփոխությունն ու հետևանքն է (ԳԷՀ-ի հիմնական տերմինների բառարան): Ազդեցությունները տեսանելի դառնալու համար պահանջում են երկար ժամանակ: Ինչպես արդեն նշվել է, ակնկալվում է, որ Ազգային ծրագիրը պետք է ունենա գլոբալ բնապահպանական, ապրուստի միջոցների և կարողությունների զարգացման հետ կապված ազդեցություններ:

Բովանդակային առումով, *Ազդեցությունները, Նպատակները, Ենթարդյունքները և Արդյունքները* միմյանց հետ փոխկապակցված են պատճառահետևանքային կապերով և, հետևաբար, հանդիսանում են տրամաբանորեն փոխկապակցված ձևակերպումներ Ծրագրի արդյունքների ցիկլում:

Տրամաբանական շրջանակի աղյուսակում (ՏՇԱ) (ԱՕՌ Աղյուսակ 3) ներկայացված ծրագրային մակարդակի (Արդյունքների) չափորոշիչները համապատասխանում են ԳԷՀ-ի ԳՓ-6-ի ռազմավարական և ազգային գերակայություններին և որոշվել են շահագրգիռ կողմերի հետ խորհրդակցությունների արդյունքում ու համաձայնեցվել են ԱՂԿ-ի հետ: Դրամաշնորհային նախագծերի մակարդակում (Ենթարդյունքներ) ցուցանիշները պետք է որոշվեն հայտատուների կողմից ԳԷՀ-ի ՓԴՕ-ի նախագծերի մակարդակի չափորոշիչների ցանկից նախագծի մեկնարկից առաջ և ԱՀ-ի հետ խորհրդակցությամբ:

Այս ելակետային վերլուծության մեջ մատնանշվում են թիրախային տարածքի հիմնական մարտահրավերներն ու գլոբալ բնապահպանական խնդիրները, որոնք հիմք են ծառայելու արդյունքների ձեռքբերումը չափելու համար: Առաջարկվող ծրագրային մակարդակի գործողությունները, որոնք անհրաժեշտ են նախագծերի (Ենթարդյունքներ) և Ազգային ծրագրի (Արդյունքներ) մակարդակներում ակնկալվող արդյունքների ձեռքբերման նպատակով մանրամասնորեն ներկայացված են ՓԴՕ տրամաբանական շրջանակում, և ցուցադրված են ԱՕՌ Աղյուսակ 3-ում: Տրամաբանական շրջանակի աղյուսակը ներառում է համապատասխան նպատակային ցուցանիշներ, որոնց նպատակը ՓԴՕ ազգային ծրագրի գործողությունների առաջընթացի գնահատումը և ԱՕՌ ակնկալվող արդյունքների արդյունավետության գնահատումն է:

5. Թիրախային տարածքում ծրագրերի իրականացման մեխանիզմներ

Ներկայումս, բնապահպանական կառավարումը Հայաստանում բնութագրվում է խիստ մասնատված ուղղաձիգ կառուցվածքով, որտեղ տարածքային մարմիններն ու համայնքները սահմանափակ ինքնավարություն ունեն: Նման կառուցվածքի այսպիսի անփոփոխ բնույթը, ինչպես նաև տեխնիկական և ֆինանսական ռեսուրսների բացակայությունը հանգեցնում են կառավարման համակարգի կապերի խաթարման ու գործառույթների աններդաշնակության: Այս խնդրի լուծման նպատակով որպես առաջնահերթ քայլ անհրաժեշտ է ընդլայնել տեղական ինքնակառավարման մարմինների և համայնքների դերը և նրանց ուղղակիորեն ներգրավել թիրախային տարածքում իրականացվող աշխատանքներում: Թիրախային տարածքում համայնքները կարող են էական դեր խաղալ հողի, ջրի և այլ բնական պաշարների ու ուղեկցող էկոհամակարգային ծառայությունների կայուն օգտագործմանը և պահպանմանն ուղղված ՓԴՕ ԳՓ-6 նախաձեռնություններում: Նման ծրագրերը կհաջողվեն միայն, եթե տեղական բնակչությունը ակտիվորեն ներգրավվի ծրագրի նախագծման, մշակման և իրականացման փուլերում՝ ապահովելով արդյունքների նկատմամբ սեփականության իրավունքը և հանգեցնելով ուղղակի սոցիալ-տնտեսական օգուտների:

Ծրագրի իրականացման առաջարկվող մեխանիզմները ներառելու են հետևյալը. ուսուցման և գիտելիքների փոխանակման նպատակով թիրախային տարածքի հետ ծրագրերի կապում, տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ փոխգործակցության խթանում, քաղաքականության վրա ազդեցություն սահմանում և հնարավորությունների ընդլայնում, համայնքային ներգրավումը խթանող մասնակցային ՄՆԳ իրականացում և գիտելիքների ձեռքբերման դյուրացում և արդյունքների արձանագրում և տարածում:

Գիտելիքների կառավարման ռազմավարությունը ենթադրում է ԳԷՀ-ի տարբեր թեմատիկ ոլորտների առանձին նախագծերի և նախագծերի ընդհանուր փաթեթի շրջանակներում կուտակված փորձի վերաբերյալ տեղեկատվության հավաքագրում և տարածում: Գիտելիքների կառավարման նպատակն է. նպաստել գիտելիքների և փորձի փոխանակմանը, օգտագործել ինչպես հաջողված, այնպես էլ չհաջողված նախագծերից քաղված դասերը, կրկնօրինակել և ընդլայնել լավագույն գործելակերպը և համայնքային նորարարությունները: ՓԴՕ-ի լավագույն գործելակերպերը կօգտագործվեն որպես ազդեցության մեխանիզմ քաղաքականության մշակման և ձևակերպման համար՝ ուղղված և՛ բնապահպանական կոնվենցիաների և՛ զարգացման օրակարգերի իրականացմանը: Գլոբալ մակարդակում ստուգվող տեխնոլոգիաների օրինակները, ԳՓ-6-ից և նախորդ փուլերից Ազգային ծրագրի համեմատական առավելությունը և փորձը փոխանակվելու և տարածվելու են համայնքային նորարարությունների ՓԴՕ թվային գրադարանի և հարավ-հարավ համայնքային նորարարությունների փոխանակման հարթակի միջոցով:

Գիտելիքների կառավարումը լինելու է ՓԴԾ հայաստանյան ծրագրի առանցքային գործողություններից մեկը: ՓԴԾ նախագծերի միջոցով ստացված գիտելիքներն ու փորձը հավաքագրվելու և ամփոփվելու են ձեռնարկներում, տեղեկատվական թերթիկներում, աշխատանքների ուսումնասիրություններում, ֆիլմերում և տեսանյութերում: Այնուհետև, այս տեղեկատվությունը տարածվելու է գործնականում իրականացնողների շրջանում՝ լավ/լավագույն գործելակերպերն ու ռազմավարությունները սահմանելու և փորձը համեմատելու ու փոխանակելու նպատակով: Փորձը փոխանակվելու է նաև սեմինարների, հանդիպումների, հանրային քննարկումների, գիտելիքների ցուցադրումների, գիտելիքների կուտակման կենտրոնների և հնարավորության դեպքում էլեկտրոնային տեղեկատվության տարբեր ցանցերի միջոցով: Գիտելիքների կառավարման տեսակետից հատկապես կարևորվում են ՓԴԾ-ի նախագծերի շրջանակներում իրականացվող վերապատրաստման ծրագրերն ու սեմինարները:

ՓԴԾ հայաստանյան ծրագիրը կպահանջի գիտելիքների շարունակական փոխանակում ներկա և նախորդ դրամաշնորհառուների շրջանում հետևյալ նպատակներով՝ լավագույն գործելակերպերի և քաղված դասերի տարածում, տարածված լավագույն գործելակերպերի ամրագրում փաստաթղթերում, ՓԴԾ-ի դրամաշնորհառուների շրջանում «Փորձագիտական տեղեկագրի» ստեղծում՝ խորհրդատվության համար միմյանց հետ կապ հաստատելու նպատակով, կայքերի և էլեկտրոնային խմբերի ստեղծում տարածաշրջանային խմբավորումների համար և տեղական կոնսուլտային անձանց նշանակում:

ՓԴԾ հայաստանյան ծրագիրը խրախուսելու է հայտատուներին առաջարկվող նախագծերում ներառել ցուցադրական և գիտելիքների տարածման բաղադրիչը: Դրամաշնորհառուների կողմից պարբերաբար պատրաստվելու են և էլեկտրոնային և/կամ տպագիր միջոցներով տարածվելու են հակիրճ «մամուլի հաղորդագրություններ» հանրությանը տեղեկացնելու համար անցյալ (հաջողություններ, մրցանակներ, գնահատականներ և այլն), ներկա և ապագա գործողությունների մասին: Դրամաշնորհառուներից պահանջվելու է ապահովել գիտելիքների և քաղված դասերի շարունակական և բաց փոխանակում մյուս հայտատուների հետ: Տեղեկատվության մատչելի դարձնելու պահանջը պարտադիր է լինելու ՓԴԾ-ի բոլոր մասնակիցների համար:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 1. ԹԻՐԱԽԱՅԻՆ ԼԱՆՂՇԱՖՏՆԵՐՈՒՄ ԱՌԿԱ ԲՀՊՏ-ՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԱՄՓՈՓ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ

Անվանում	Ստեղծման նպատակը	Տարածք (հա)	Մարզ
<u>Պետական արգելոցներ</u>			
Խոսրովի անտառ	Լեռնային արիղ կենսամիջավայրերի, Ազատ և Վեղի գետավազանների մշակաբույսերի վայրի տեսակների, արիղ նոսրանտառների, ՀՀ Կարմիր գրքում գրանցված տեսակների պահպանություն	23,213.5	Արարատ, Կոտայք
Շիկահող	Էնդեմիկ և ռելիկտային բույսատեսակների, խոնավ անտառների, միայն հարավային Հայաստանում հանդիպող արևելյան հաճարենու և Taxus baccata L. (կենու) պուրակի, ՀՀ Կարմիր գրքում գրանցված տեսակների պահպանություն	12,137.1	Սյունիք
<u>Ազգային պարկեր</u>			
Սևան	Սևանա լճի էկոհամակարգի պահպանություն	147,456.0	Գեղարքունիք
Դիլիջան	Կաղնու և հաճարենու ռելիկտային անտառների, Taxus baccata L. տեսակի եզակի պուրակի, բնական սոճու պուրակների, բնական աղբյուրների սնման մակերեսի, ՀՀ Կարմիր գրքում գրանցված բուսա- և կենդանատեսակների պահպանություն	33,765.0	Տավուշ
Արփի լիճը	Արփի լճի էկոհամակարգի, հազվագյուտ և չվող թռչնատեսակների բնադրավայրերի, ՀՀ Կարմիր գրքում գրանցված բուսա- և կենդանատեսակների պահպանություն	21,179.3	Շիրակ
Արևիկ	Մեղրու լեռնաշղթային լանդշաֆտների ու կենսաբանական բազմազանության, բնական ու պատմական ժառանգության պահպանություն	34,401.8	Սյունիք
<u>Պետական արգելավայրեր</u>			
Ախնաբաղի կենու	Եզակի ռելիկտային կենու պուրակի պահպանություն	25.0	Տավուշ
Արջատիպենու	Ռելիկտային կենու և արջատիպենու պուրակների պահպանություն	40.0	Տավուշ
Գիհու նոսրանտառային	Juniperus excelsa M.Bieb, Juniperus foetidissima Willd and Juniperus oblonga տեսակներից կազմված նոսրանտառների պահպանություն	3,312.0	Գեղարքունիք
Գյուլագարակի	Սոճու Ռելիկտային անտառների պահպանություն	2,576.0	Լոռի
Հերիերի նոսրանտառային	Գիհու Ռելիկտային նոսրանտառների պահպանություն	6,139.0	Վայոց Ձոր
Ջերմուկի անտառային	Quercus macranthera Fisch. et Mey. Լեռնատառային տեսակի և դրան հատուկ ֆաունայի պահպանություն	3,865.0	Վայոց Ձոր
Բանքսի սոճու պուրակ	Բանքսի սոճու տնկված անտառների պահպանություն	4.0	Կոտայք
Մրտավարդենու	Ռելիկտային մրտավարդի պահպանություն	1,000.0	Լոռի

Անվանում	Ստեղծման նպատակը	Տարածք (հա)	Մարզ
Արզականի և Մեղրաձորի	Անտառային հազվագյուտ կենդանիների պահպանություն (Գորշ արջ, այծյամ, մարեհավ)	13,532.0	Կոտայք
Գետիկի	Լեռնանտառային, հազվագյուտ և խոցելի կենդանատեսակների պահպանության (Գորշ արջ, այծյամ, մարեհավ)	5,728.0	Տավուշ
Իջևանի	Անտառային լանդշաֆտների և իրենց հատուկ կենդանական աշխարհի պահպանության	5,908.0	Տավուշ
Մարգահովիտի	Խոնավ անտառների և իրենց հատուկ կենդանական աշխարհի պահպանության	3,368.0	Լոռի
Եղեգնաձորի	Անտառային լանդշաֆտների և իրենց հատուկ կենդանական աշխարհի պահպանության	4,200.0	Վայոց Ձոր
Գորիսի	Անտառային լանդշաֆտների և իրենց հատուկ կենդանական աշխարհի պահպանության	1,850.0	Սյունիք
Բողաքարի	Էնդեմիկ բուսատեսակների (Tulipa sosnovskyi Achv. et Mirzoeva, Schophularia takhtajanii, Quercus araxina, etc.) պահպանություն	2,728.0	Սյունիք
Հանքավանի ջրաբանական	Հանքային աղբյուրների սնման ավազանների պահպանություն	5,169.04	Կոտայք
Ջերմուկի ջրաբանական	Հանքային տաք աղբյուրների սնման ավազանների պահպանություն	17,371.0	Վայոց Ձոր
Զիկատար	Անտառային էկոհամակարգերի պահպանության	150.0	Տավուշ
Խուստուփ	Անտառային վերին գոտու, մարգագետնատափաստանային և տափաստանային բնական էկոհամակարգերի պահպանության	6,946.74	Սյունիք